

JUGOSLOVENSKI PREGLAD

*INFORMATIVNO-DOKUMENTARNI
PRIRUČNIK O JUGOSLAVIJI*

NOVEMBAR 1964. GODINA VIII

11

JUGOSLOVENSKI PREGLED

GODINA VIII
Novembar 1964.

Uredivački odbor:

SLAVKO KOMAR, *predsednik*

DRAGOLJUB BUDIMOVSKI, BOŽIDAR ĐUROVIĆ, DUŠAN KVEDER,
LJUBICA MIHIĆ, ANTE NOVAK, JOVAN POPOVIĆ, VOJISLAV RAKIĆ,
DRAŽEN SESARDIĆ, ALEKSANDAR ŠOKORAC, DRAGO VUČINIĆ

Glavni urednik: BOŽIDAR ĐUROVIĆ

Izdavač: SAVEZNI SEKRETARIJAT ZA INFORMACIJE

SADRŽAJ

OPŠTA POLITIKA

Porodica u Jugoslaviji	405—418
Rezolucija Savezne skupštine o smernicama za izradu Društvenog plana Jugoslavije za period 1964—1970.	419—424

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Autonomne pokrajine	425—428
---------------------------	---------

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Aktivnost i razvoj Saveza komunista Jugoslavije između VII i VIII kongresa	429—434
---	---------

PRIPREDA

Proizvodnja i potrošnja jabuka	435—440
--------------------------------------	---------

SPOLJNA POLITIKA

Jugoslavija i Burma	441—443
Jugoslavija i Kipar	444—446

PORODICA U JUGOSLAVIJI

Sa stanovništva sociologije porodica predstavlja zajednicu lica vezanih brakom i srodstvom koja se udružuju radi obavljanja raznovrsnih bioloških, emotivnih, edukativnih i drugih funkcija. Sa stanovništva prava pod porodicom se po pravilu podrazumevaju samo roditelji i maloletna ili za rad neosposobljena deca, a ne i ostali srodnici. Savremenom jugoslovenskom društvu odgovara shvatanje da je porodica zajednica roditelja i dece (porodica u užem smislu), ali se ne može ignorisati ni činjenica da danas u porodičnoj zajednici često žive i drugi srodnici (preci, unuci, braća i sestre, i dr.), pa ponekad i nesrodnici.

Domaćinstvo je zajednica lica koja su međusobno vezana zajedničkim stanovanjem, zajedničkim privređivanjem i zajedničkim trošenjem prihoda. Često se domaćinstvo formalno poklapa sa porodicom (mada sadržinski treba ova dva pojma razlikovati). Međutim, domaćinstvo može biti i šire od porodice. To je slučaj kad u domaćinstvu, pored članova porodice, žive i druga lica ekonomski vezana zajedničkim interesima. U tom slučaju porodica nije ekonomska jedinica, jer je uža od domaćinstva i ne predstavlja ekonomsku celinu. Za sam pojam domaćinstva irelevantno je ko su ti članovi van uže porodice koji žive u domaćinstvu. Domaćinstvo mogu sačinjavati i lica koja nisu ni u kakvom srodstvu sa užom porodicom (npr. na osnovu ugovora o doživotnom izdržavanju, na osnovu ugovora o porodičnom smeštaju, ili na osnovu bilo kakvog drugog zakonom dopuštenog osnova).

Te razlike u pojmu porodice sa stanovništva sociologije i sa stanovništva prava i suštinske razlike između porodice i domaćinstva, s jedne, i činjenica da se statistika vodi samo o domaćinstvima, a ne i posebna statistika o porodici, s druge strane, predstavljaju veliku teškoću pri svakoj analizi porodičnih odnosa u Jugoslaviji i utvrđivanju tendencija razvoja porodice. Ova informacija stoga sadrži dva osnovna dela: u prvom se prikazuje porodica kao pravna ustanova (osnovni elementi njenog pravnog regulisanja), a u drugom osnovni sociološki pokazatelji porodice i domaćinstva. Ustanova starateljstva i pitanje društvene odnosno socijalne zaštite porodice nisu obuhvaćeni, jer sadrže niz specifičnosti koje prelaze okvire informacije o porodici.

NAČELA NA KOJIMA SU REGULISANI OSNOVNI ODNOSI U PORODICI

NORMATIVNI IZVORI O PORODICI

Društveni značaj porodice istaknut je u velikom broju pravnih dokumenata Jugoslavije: od Ustava SFRJ do normativnih akata opštinskih skupština. Ti dokumenti proklamovali su i zaštitu porodice.

U čl. 58. Ustava SFRJ od 7. aprila 1963. kaže se: »Porodica uživa društvenu zaštitu. Brak i pravni odnosi u braku i porodici uređuju se zakonom.«

Ustav sadrži još neke odredbe kojima se definišu principi zaštite porodice:

Iz oblasti bračnog prava: »Brak se punovažno zaključuje slobodnim pristankom lica koja sklapaju brak, pred nadležnim organom« (čl. 58. st. 2); »Građani su jednaki u pravima i dužnostima, bez obzira na razlike u ... polu ... Svi su pred zakonom jednaki« (čl. 33);

Iz oblasti roditeljskog prava: »Društvena zajednica pruža posebnu zaštitu majci i detetu« (čl. 57. st. 1); »Roditelji imaju pravo i dužnosti da se staraju o podizanju i vaspitanju svoje dece« (čl. 58. st. 3); »Deca rođena van braka imaju ista prava i dužnosti prema roditeljima kao i deca rođena u braku« (čl. 58. st. 4);

Iz oblasti starateljskog prava: »Pod posebnom zaštitom društvene zajednice su maloletnici o kojima se roditelji ne staraju i druga lica koja nisu u mogućnosti da se sama brinu o sebi i zaštiti svojih prava i interesa« (čl. 57. st. 2).

Pored ovih ustavnih odredaba, pravne odnose u porodici bliže uređuje i veći broj saveznih i republičkih zakona. Neki od njih imaju za cilj da neposredno normiraju porodične odnose (izvori porodičnog prava u užem smislu), dok drugi samo nekim od svojih odredaba zadiru u ove odnose (izvori porodičnog prava u širem smislu).

Savezni zakoni kojima se neposredno uređuju pitanja porodice su: Osnovni zakon o braku (OZB) od 3. aprila 1946 (uređuje odnose u braku, tj. između bračnih drugova, i neke najznačajnije odnose između roditelja i dece); Osnovni zakon o odnosima roditelja i dece (OZORD) od 1. decembra 1947 (detaljno razrađuje oblast roditeljskog prava i odnose između bližih srodnika); Zakon o usvojenju (ZU) od 1. aprila 1947 (reguliše uslove za sklapanje usvojenja i odnose koji nastaju usvojenjem i prestankom ove ustanove); Osnovni zakon o starateljstvu (OZS) od 1. aprila 1947 (uređuje položaj lica koja se ne nalaze pod roditeljskim staranjem i drugih lica koja nisu sposobna da se o sebi staraju).

Prema Ustavu, zakonodavstvo o porodici spada u osnovno zakonodavstvo i socijalističke republike mogu u ovoj oblasti donositi samo dopunske propise. Koristeći ovo ustavno ovlašćenje socijalističke republike su donele sledeće zakone: a) o priznanju punovažnosti brakova sklopljenih pre 9. maja 1946; b) o imovinskim odnosima bračnih drugova; i c) o vršenju starateljstva (ovaj zakon donele su samo Srbija, Makedonija i Crna Gora). Socijalistička Republika Srbija donela je i Zakon o porodičnom smeštaju dece od 18. aprila 1959.

Daljim usaglašavanjem ovih zakona sa Ustavom verovatno će ostati više mesta za regulisanje ove materije u republikama.

Izvori porodičnog prava u širem smislu su: Zakon o državnim matičnim knjigama od 1. aprila 1946, Zakon o ličnim imenima od 1. decembra 1947, Zakon o državljanstvu FNRJ od 5. jula 1946, Zakon o nasleđivanju od 11. maja 1955, Zakon o parničnom postupku od 23. januara 1957, Zakon o penzijskom osiguranju, i dr. U poslednje vreme sve je veći broj posebnih propisa iz oblasti radnog prava, socijalne zaštite, socijalnog osiguranja i drugih grana prava kojima se posebno regulišu i neka pitanja porodice. Najveći broj ovih normativnih akata donele su socijalističke republike (o socijalnim ustanovama, o dečjim vrtićima, o dečjim jaslama, o školskim kuhinjama, i dr.), ali među njima ima i dosta saveznih propisa.

Svi propisi koji uređuju pravne odnose u porodici, bilo neposredno bilo posredno, doneti su pre novog Ustava od 7. aprila 1963, na osnovu Ustava FNRJ od 31. januara 1946. Stoga neke odredbe u ovim zakonima nisu u saglasnosti sa novim Ustavom, ali će se, prema čl. 8—14. Ustavnog zakona o sprovođenju Ustava, obavezno s njim uskladiti. Ipak, u ovoj oblasti neće biti velikih izmena, jer su principi postavljeni u ranijem i sadašnjem Ustavu gotovo identični.

PRAVNA OBELEŽJA BRAKA

Prema jugoslovenskom pravu, brak je ustanova svetovnog karaktera, i država ima isključivo pravo da uređuje sve odnose u braku. Brak se punovažno može zaključiti samo pred nadležnim državnim organima. Državni organi nadležni su i za odlučivanje o svim sporovima koji iz braka proizilaze.

Brak uživa društvenu zaštitu (čl. 2. st. 1. OZB), koja se postiže nizom ekonomskih, socijalnih, pravnih, političkih i drugih mera.

Brak počiva na ravnopravnosti muža i žene (»u bračnoj zajednici muž i žena su ravnopravni« — čl. 4. OZB).

Zakon o braku zabranjuje sklapanje poligamnih brakova. Izuzetak predstavljaju samo brakovi sklopljeni pre njegovog stupanja na snagu, tj. pre 9. maja 1946. Prema čl. 90. OZB, svi brakovi zaključeni pre navedenog datuma punovažni su ako su bili zaključeni po tada važećim propisima.

Zakon o braku, najzad, dozvoljava razvod braka na celoj teritoriji Jugoslavije, za razliku od stanja koje je bilo pre rata (čl. 55. OZB).

Razlika između bračne i vanbračne zajednice. Vanbračna zajednica ne proizvodi nikakva prava niti obaveze za vanbračne drugove. Pored toga, vanbračna zajednica ne može da posluži ni kao punovažan osnov za konstituisanje nekih drugih prava, kao što su: prava na socijalnu i zdravstvenu zaštitu, na penzijsko i invalidsko osiguranje, i dr. Međutim, za razliku od vanbračnih drugova, deca rođena van braka imaju ista prava i dužnosti prema roditeljima kao i deca rođena u braku (čl. 58. st. 4. Ustava SFRJ od 1963; slična odredba postojala je i u Ustavu od 1946). Osnovni zakon o braku propisuje naročito postupak za zaključenje braka. Forma braka je bitan uslov za njegovo postojanje. Neformalni i faktički brakovi nisu priznati u Jugoslaviji.

USLOVI ZA ZAKLJUČENJE BRAKA. Osnovni zakon o braku traži ispunjenje izvesnih uslova da bi se brak mogao zaključiti. To su: uslovi za postojanje braka i uslovi za punovažnost braka. Pored toga, pri sklapanju braka mora se voditi računa o bračnim zabranama.

Uslovi za postojanje braka. Ove uslove predviđa čl. 15. OZB: »Za postojanje braka potrebno je da su dva lica različitog pola izjavila pred nadležnim državnim organima, na način predviđen u zakonu, saglasnost da stupe u brak«. Prema tome, uslovi za postojanje braka bili bi prema ovoj zakonskoj odredbi:

— da je brak zaključen pred stvarno nadležnim državnim organima. Za sklapanje braka stvarno su nadležni određeni organi opštinske skupštine kod kojih se vode matične knjige. Funkcionalno nadležan za zaključenje braka je predsednik opštinske skupštine ili odbornik koga ova skupština odredi (čl. 27. OZB);

— da je brak zaključen u formi koju zakon predviđa. Postupak za zaključenje braka sastoji se iz dve etape: prethodnog postupka i postupka pri obavljanju samog čina venčanja. Prethodni postupak započinje podnošenjem prijave za stupanje u brak. Prijava se podnosi matičaru nadležne opštinske skupštine. Sam čin venčanja obavlja se pred predsednikom opštinske skupštine odnosno odbornikom koga odredi opštinska skupština. Sklapanju braka moraju prisustvovati i oba verenika, dva svedoka i matičar; — da su verenici dali saglasnost za stupanje u brak. Svoju saglasnost verenici moraju, po pravilu, lično izjaviti, tj. moraju biti lično prisutni zaključenju braka. Izuzetno, samo jedna strana može sklopiti brak preko punomoćnika, i to pod uslovima koje je predvideo zakon (u čl. 34).

Uslovi za punovažnost braka. Da bi brak bio punovažan, potrebno je: da ne postoje bračne smetnje predviđene zakonom i da je brak zaključen radi zajedničkog života bračnih drugova.

Osnovni zakon o braku je veoma liberalan u određivanju broja i vrsta bračnih smetnji. On predviđa ukupno pet bračnih smetnji: bračnost (niko ne može zaključiti brak dok mu ranije zaključen brak ne prestane — čl. 55 — ili ne bude ogašen nevažećim — čl. 18); umobolnost i nesposobnost za rasuđivanje (ne može stupiti u brak umobolno lice ili lice nesposobno za rasuđivanje — čl. 19); srodstvo (ne mogu sklopiti brak krvni srodnici — bračni i vanbračni — u pravoj liniji i u pobočnoj liniji do zaključno trećeg stepena srodstva, zatim deca rođene braće i sestara (iz

četvrtog stepena srodstva — čl. 20,) kao ni srodnici po tazbini u prvom stepenu srodstva — čl. 21); maloletstvo (ne može stupiti u brak lice koje nije navršilo 18 godina života — čl. 23); i mane volje (prinuda i zabluda: o fizičkoj i građanskoj ličnosti i o bitnim osobinama bračnog druga).

Izuzetno, Osnovni zakon o braku dopušta mogućnost oslobođenja od nekih bračnih smetnji, tj. mogućnost sklapanja braka, po prethodnoj dozvoli suda, uprkos postojanju bračne smetnje (srodstvo po krvi u četvrtom stepenu pobočne linije, srodstvo po tazbini i maloletstvo — čl. 20. st. 2, čl. 21. st. 2. i čl. 23, st. 2).

Brak je punovažan samo ako je zaključen radi zajedničkog života. To proizilazi iz čl. 1. OZB, prema kojem je brak zajednica života muškarca i žene. Ako nije zaključen radi zajedničkog života, već isključivo radi ostvarenja nekog drugog prava ili izigravanja tuđeg prava ili nekog propisa, takav brak nije punovažan.

Bračne zabrane predstavljaju treću okolnost o kojoj se mora voditi računa prilikom sklapanja braka. Prema jugoslovenskom pravu, postoje samo dve bračne zabrane: usvojenje i starateljstvo. Kad su u pitanju važni razlozi, nadležan sud može dati i takvim licima dozvolu za stupanje u brak. Zaključenjem braka između usvojioca i usvojenika raskida se usvojenje (čl. 24. OZB). Međutim, ako je brak sklopljen uprkos bračnoj zabrani, on ostaje na snazi i ne može se poništiti, ali službeno lice koje je sklopilo ovakav brak krivično je odgovorno.

DEJSTVO BRAKA. U odnosu na posledice koje proizvodi zaključen brak, Osnovni zakon o braku razlikuje valjane i nevaljane brakove. Po pravilu, sva dejstva braka proizvode samo valjani brakovi. Međutim, nekih dejstava braka nisu lišeni ni svi nevaljani brakovi.

Nevaljani brak je brak pri čijem je zaključenju postojala neka od okolnosti zbog koje brak nije mogao biti zaključen. S obzirom na težinu povrede koja je tom prilikom učinjena, razlikuju se nepostojeći i ništav brak.

Nepostojeći brak je onaj pri čijem sklapanju nisu bili ispunjeni uslovi za postojanje braka (čl. 38. OZB). Pravilo je da nepostojeći brak ne povlači nikakve posledice braka i da se smatra da supruzi iz takvog braka nikada nisu ni bili bračni drugovi. Međutim, da bi pružio zaštitu licima koja ne snose krivicu što je do ovakvog braka došlo, zakon čini dva izuzetka od ovog pravila. Jedan izuzetak se odnosi na decu rođenu po sklapanju takvog braka, a drugi se odnosi na savesnost supruge. Deca iz nepostojećih brakova nisu vanbračna već bračna, bez obzira zbog kojih je uzroka brak nepostojeći i bez obzira na to da li su supruzi bili savesni ili nesavesni pri njegovom sklapanju. Pored toga, za bračnog druga koji nije znao za uzrok koji čini brak nepostojećim, oglašanje braka nepostojećim povlači posledice koje nastupaju poništenjem braka. Savesnost supruge sud uvek utvrđuje po službenoj dužnosti (čl. 407. st. 2. Zakona o parničnom postupku).

Ništav brak je brak koji je zaključen uprkos postojanju neke od bračnih smetnji: bračnosti (čl. 40), duševne bolesti i nesposobnosti za rasuđivanje (čl. 41), srodstva (čl. 42), maloletstva (čl. 49) ili nedostatka volje (čl. 44. i 45). Pored ovih, zakon poznaje još dva uzroka ništavosti braka: kada brak nije zaključen u cilju zajednice života bračnih drugova (čl. 46) i kada »njegovom sklapanju nisu bila prisutna oba bračna druga ili jedan bračni drug i punomoćnik drugog« (čl. 43. u vezi sa čl. 34. OZB).

U slučaju poništenja braka dejstvo braka prestaje tek od dana kada je brak poništen (čl. 51. st. 1. OZB). Do poništenja ovakav brak proizvodi sva dejstva punovažnog braka, i to kako u pogledu ličnih i imovinskih odnosa, tako i u pogledu dece (deca iz poništenog braka smatraju se bračnom). Pošto ništav brak postoji i proizvodi sva dejstva do poništavanja, to su i posledice poništenja vrlo slične onima koje nastupaju razvodom braka. »Imovinski odnosi između supruge čiji je brak poništen raspraviće se kao u slučaju razvoda braka, pri čemu se prema bračnom

drugu koji je u vreme zaključenja braka znao za uzrok ništavosti ima postupiti kao prema bračnom drugu čijom je krivicom brak razveden» (čl. 53. OZB). Isto tako će se postupiti i u uređenju odnosa između roditelja i dece (čl. 52).

Punovažnim brakom između bračnih drugova nastaju određena prava i dužnosti. Ova prava i dužnosti, koji su izričito nabrojani u čl. 4—13. Osnovnog zakona o braku, treba da ostvare svrhu braka, tj. da stvore i omoguće skladnu zajednicu života muškarca i žene (čl. 1).

Zakon razlikuje dve vrste odredaba o pravima i dužnostima bračnih drugova: jedne su imperativne prirode, a druge su dispozitivne prirode, čiji način vršenja zavisi od sporazuma bračnih drugova.

Odredbe imperativne prirode odnose se na: ravnopravnost bračnih drugova kako u međusobnim odnosima (čl. 4), tako i u odnosima prema deci (čl. 6); dužnost uzajamnog pomaganja i vernosti (»bračni drugovi su dužni jedan drugom biti verni i uzajamno se pomagati« — čl. 5); slobodu izbora rada i zanimanja (»svaki je bračni drug nezavisan u izboru rada i zanimanja« — čl. 8. st. 3); režim zajedničke imovine, tj. imovine koju su bračni drugovi stekli radom u toku braka: oni ne mogu menjati svojim sporazumom ovaj režim (čl. 10), kao ni režim posebne imovine, tj. imovine koju je jedan bračni drug imao u vreme zaključenja braka ili koju je stekao u toku braka na drugi način (nasledem, poklonom i dr. — čl. 9); dužnost izdržavanja supruga koji nema sredstava za život i koji je nesposoban za rad: takav suprug ima pravo na izdržavanje ukoliko je drugi u stanju da to učini (čl. 13), a bračni drugovi ne mogu se odricati tog prava.

Odredbe dispozitivne prirode odnose se na: mogućnost promene porodičnog imena pri zaključenju braka (čl. 7); vođenje zajedničkog domaćinstva: o tome bračni drugovi odlučuju sporazumno (čl. 8. st. 1); određivanje mesta zajedničkog stanovanja, o čemu se bračni drugovi takođe mogu sporazumovati (čl. 8. st. 4); slobodu ugovaranja: bračni drugovi mogu sklapati sve ugovore koji nisu protivni zakonu i njima zasnivati prava i obaveze (čl. 12).

RAZVOD BRAKA. Jugoslovensko pravo poznaje dve grupe brakorazvodnih uzroka: a) uzroci koji počivaju na shvatanju da je razvod sankcija za skrivljenu povredu neke bračne dužnosti; b) uzroci koji počivaju na shvatanju da je razvod braka u određenim slučajevima moguć i bez obzira na to što se nijednom od bračnih drugova ne može prebaciti povreda bračnih dužnosti.

U prvu grupu spadaju: preljuba (čl. 57); kad jedan bračni drug radi o glavi drugom bračnom drugu (čl. 58); zlostavljanje, teške uvrede i nečastan život (čl. 59); neopravdano ili zlonamerno napuštanje (čl. 61); osuda bračnog druga za krivično delo na kaznu u trajanju dužem od tri godine, ili za krivično delo protiv naroda i države ili za kakvo drugo beščašće delo bez obzira na visinu kazne (čl. 63). Kod svih ovih dela moguće je oprostaj, čime se pravo na tužbu gubi. U slučaju preljube, pored oprostaja pravo na tužbu gubi se i po isteku godine dana od saznanja za preljubu. Svi ovi uzroci spadaju u grupu tzv. »apsolutnih« brakorazvodnih uzroka, kod kojih je dovoljno utvrditi sam uzrok bez potrebe dokazivanja da je nastupila i teška poremećenost bračnih odnosa.

U drugu grupu spadaju: razvod zbog teške poremećenosti bračnih odnosa i nepodnošljivog zajedničkog života (čl. 56); neizlečiva umna bolest i nesposobnost za rasuđivanje nastala posle sklapanja braka (čl. 60); kada je bračni drug nestao i o njemu se ništa ne zna za vreme od dve godine (kada je bračni drug nestao za vreme rata, razvod se može tražiti samo ako je pored toga protekla i godina dana od prestanka neprijateljstva) (čl. 62).

Teška poremećenost bračnih odnosa je u praksi najčešći uzrok razvoda braka (oko 70% od ukupnog broja razvoda). Njegova bitna razlika od svih drugih uzroka je u tome što tu nije značajan uzrok koji je doveo do teškog poremećaja

u braku, nego posledica, tj. sam poremećaj. Zakon navodi, primera radi, tri činjenice koje su podobne da dovedu do ovakve posledice: nesaglasnost naravi, trajni nesporazum i neuklonjivo neprijateljstvo, ali do toga mogu dovesti i mnogi drugi razlozi (polna nemoć, odbijanje supruga da ima decu, jednostrana mržnja, razlika u godinama, egoistična priroda jednog supruga, i dr.). Do teškog razdora u braku može doći bez ichtje krivice, ali ponekad do toga dolazi i krivicom samo jednog supruga. Stoga, ako je poremećaj bračnih odnosa nastao isključivo krivicom jednog supruga, pravo na traženje razvoda pripada samo drugom suprugu (čl. 56, st. 2).

Postupak za razvod može se pokrenuti na dva načina: a) tužbom samo jednog supruga, i b) podneskom oba supruga (sporazumni predlog za razvod). Zakon predviđa izvesne procesne olakšice u drugom slučaju: »smatraće se naročito da je zajednički život supruga postao nepodnošljiv ako oba bračna druga navodeći opravdane razloge sporazumno traže razvod braka« (čl. 56, st. 2). Zakon nije hteo da uvede sporazumni razvod (bar prema pretežnom mišljenju), ali sudska praksa tako postupa kao da sporazumni razvod postoji.

Razvodom braka prestaju posledice koje je proizvodio punovažni brak. Međutim, ostaju neka prava u korist bračnog druga koji nije kriv za razvod: a) pravo razvedenog bračnog druga da nosi i dalje porodično ime drugog supruga ako imaju zajedničku decu (čl. 64, st. 2); b) pravo na izdržavanje razvedenog supruga ako je nesposoban za rad ili neobezbeđen, pod uslovom da je drugi suprug u stanju da daje izdržavanje (čl. 70); c) pravo da traži dete i da zadrži primljene poklone (vraćaju se samo pokloni veće vrednosti) (čl. 66).

Imovina stečena radom u braku deli se prilikom razvoda braka srazmerno doprinosu svakog bračnog druga, s tim što se vodi računa o zaštiti bračnog druga koji je obavljao kućne poslove i podizao decu (čl. 10). Prilikom razvoda braka sud uvek vodi računa o interesima dece. Ako to interesi dece zahtevaju, sud može poveriti čuvanje i vaspitanje dece i onom roditelju čijom je krivicom brak razveden (čl. 68 OZB). Oba roditelja su, međutim, dužna doprinositi izdržavanju dece.

ODNOSI RODITELJA I DECE. Odnosi roditelja i dece u Jugoslaviji zasnivaju se na sledećim načelima:

1. Roditeljsko pravo pripada ocu i majci zajedno (čl. 2. Osnovnog zakona o odnosima roditelja i dece). Roditelji su potpuno izjednačeni u pravima i dužnostima prema deci. Roditelji ravnopravno vrše sledeća prava: određuju rođeno ime detetu (o tome odlučuju sporazumno, a ako do sporazuma ne dođe u roku od 2 meseca, ime deteta određuje opštinski organ nadležan za ove poslove); staraju se o čuvanju, podizanju, vaspitanju i obrazovanju deteta (čl. 6 OZORD); zastupaju dete (ako ne žive zajedno, organ starateljstva će odlučiti kod koga će dete živeti i koji će ga roditelj zastupati, ako se sami roditelji o tome već nisu sporazumeli) (čl. 7. OZORD); učestvuju u upravljanju dečjom imovinom (roditelji ne mogu bez odobrenja organa starateljstva otuđiti ili opteretiti imovinu deteta) (čl. 10. OZORD).

2. Vanbračna deca izjednačena su sa bračnom decom u pravima i dužnostima prema svojim roditeljima (čl. 3. OZORD). Vanbračna deca nisu u potpunosti izjednačena sa bračnom decom samo u pravima i dužnostima prema srođnicima svojih roditelja. Ona nemaju pravo da traže izdržavanje od ovih srodnika (čl. 32. st. 2 OZORD), niti imaju pravo da nasleđuju srodnike svog oca, osim ako očinstvo nije utvrđeno priznanjem oca (čl. 23. Zakona o nasleđivanju).

3. Organ starateljstva sprovodi opšti nadzor nad vršenjem roditeljskog prava. On je dužan preduzeti potrebne mere koje zahteva interes podizanja deteta ili zaštita njegovih imovinskih i drugih prava i interesa (čl. 18. OZORD).

4. Roditeljsko pravo može biti obustavljeno, ograničeno ili oduzeto u slučajevima predviđenim u Zakonu:

— roditeljsko pravo može biti obustavljeno usled fakičke ili pravne nemogućnosti jednog ili oba roditelja da vrše ovo pravo (u slučaju odsutnosti roditelja, lišenja poslovne sposobnosti, izdržavanja kazne, i dr.);

— roditeljsko pravo može biti ograničeno ako su jedan ili oba roditelja zapustili podizanje deteta pa organ starateljstva oduzme dete od roditelja i poveri ga drugom licu ili ustanovi na čuvanje i vaspitanje (čl. 19. OZORD);

— roditelj može biti lišen roditeljskog prava ako grubo zanemaruje svoje dužnosti ili zloupotrebljava roditeljsko pravo (odluku o tome donosi sud u vanparničnom postupku) (čl. 15. OZORD).

Roditeljsko pravo prestaje: punoletstvom deteta (sa navršenom 18. godinom života); smrću oba roditelja ili deteta; emancipacijom deteta (kada maloletnik pre punoletstva stupi u brak po dozvoli suda — čl. 16. u vezi sa čl. 14. OZORD).

Roditeljsko pravo može biti produženo odlukom suda i posle punoletstva deteta, ako ono usled telesnih ili duševnih mana nije sposobno da se samo stara o svojoj ličnosti, pravima i interesima.

5. Dopusšteno je utvrđivanje očinstva (čl. 40 OZORD). Takođe je dopušteno i utvrđivanje materinstva. Očinstvo i materinstvo mogu se i osporavati.

Dokazivati se može bračno i vanbračno očinstvo. Bračno očinstvo se dokazuje rođenjem u braku ili u roku od 300 dana od prestanka braka (formalno dokazno sredstvo su matične knjige rođenih, ali se bračno očinstvo može dokazivati i svim drugim dokaznim sredstvima). Vanbračno očinstvo se može utvrditi priznanjem oca pod uslovima koje predviđa Osnovni zakon o odnosima roditelja i dece (najvažniji je uslov da se i majka saglasila sa ovim priznanjem). Pored toga, vanbračno očinstvo može se utvrditi i sudskim putem po tužbi deteta, u čije ime do njegovog punoletstva tužbu može podneti majka ili staralac deteta. Pravo na tužbu prestaje po proteku 5 godina od navršenog punoletstva deteta.

Dokazivati se takođe može bračno i vanbračno materinstvo. Materinstvo se obično dokazuje činjenicom da je jedna žena rodila dete. Ako ova činjenica nije poznata ili je sporna, materinstvo se može dokazivati i svim drugim dokaznim sredstvima (izvodom iz knjige rođenih, a posebno sudskom odlukom).

Osporavanje bračnog očinstva mogu tražiti majka deteta, muž majke deteta i samo dete, u kratkim rokovima koje predviđa Osnovni zakon o odnosima roditelja i dece (6 meseci od rođenja deteta — za majku; 6 meseci od saznanja za rođenje deteta — za muža majke deteta; 6 meseci po navršenom punoletstvu — za samo dete). Ako je bračno očinstvo uspešno osporeno, dete gubi status bračnog deteta i postaje vanbračno.

Osporavanje bračnog (kao i vanbračnog) materinstva nije izričito predviđeno Osnovnim zakonom o odnosima roditelja i dece. Međutim, ono je teorijski i praktično moguće, na primer, prilikom zamene deteta u porodilištu, prilikom krađe deteta, i sl., pa je u praksi i bilo takvih sporova.

6. Dete rođeno van braka može naknadno dobiti status bračnog deteta: ako roditelji deteta zaključe brak posle rođenja deteta; ako su roditelji deteta imali nameru da zaključe brak, ali su u toj nameri bili sprečeni smrću jednog od njih ili nekom bračnom smetnjom koja je nastala posle začeća deteta (npr. zbog duševnog oboljenja ili nesposobnosti za rasuđivanje — čl. 23. OZORD).

7. Osnovni zakon o odnosima roditelja i dece predviđa obavezu izdržavanja između roditelja i maloletne dece, kao i roditelja i punoletne dece (čl. 32. OZORD).

Obaveza izdržavanja između punoletne dece i roditelja postoji samo ako je lice koje traži izdržavanje nesposobno za rad i nema dovoljno sredstava za život (čl. 36. OZORD).

8. Jedan od oblika zasnivanja roditeljskog odnosa je i usvojenje. Zakon o usvojenju predviđa sledeće uslove za zaključenje usvojenja:

— da su usvojilac i usvojenikovi roditelji odnosno staralac izjavili svoju saglasnost pred organom starateljstva nadležnim za usvojenika;

— usvojiti se može samo maloletno lice (čl. 4. st. 1. ZU);

— usvojiti može samo ono lice koje je starije od usvojenika najmanje 18 godina (čl. 4. st. 2. ZU);

— za usvojenje je, po pravilu, potreban pristanak oba roditelja usvojenika, odnosno njegovog staraoca (čl. 5. ZU);

— za usvojenje je potreban pristanak oba supruga, čak i ako samo jedan od njih usvaja dete (čl. 6. ZU); dete mogu usvojiti i samo jedan bračni drug i oba bračna druga;

— ne može biti usvojen najbliži krvni srodnik (srodnik u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji — brat i sestra; staralac ne može usvojiti svog štićenika dok ne bude razrešen dužnosti staraoca (čl. 7. ZU);

— ne može usvojiti lice koje zbog moralnih, političkih, zdravstvenih ili ličnih osobina nije podobno da vrši ovu dužnost (čl. 8. ZU).

Iako se usvojenjem načelno zasnivaju odnosi kakvi postoje između roditelja i dece, iz prirode ovog odnosa proizilaze i neke razlike:

— usvojenje može prestati sporazumom usvojioca i usvojenika (čl. 20. ZU); rešenjem organa starateljstva kada on utvrdi da to zahtevaju opravdani interesi maloletnog usvojenika (čl. 21. ZU); rešenjem organa starateljstva, na zahtev usvojioca ili usvojenika, kada se utvrdi da za to postoje opravdani razlozi (čl. 22. ZU); kada usvojilac i usvojenik međusobno zaključe brak (čl. 24. Osnovnog zakona o braku);

— usvojenjem se zasniva odnos srodstva i prava i dužnosti samo između usvojioca, s jedne, i usvojenika i njegovih potomaka, s druge strane, a ne i između drugih srodnika (čl. 17. st. 3. ZU);

— usvojenjem ne prestaju prava i dužnosti između usvojenika i njegovih krvnih srodnika (čl. 17. st. 4. ZU);

— neka dejstva usvojenja mogu biti šira ili uža, u zavisnosti od toga kakav je sporazum postignut u ugovoru o usvojenju; usvojenik može nositi porodično ime usvojioca, a može zadržati svoje porodično ime ili svom porodičnom imenu dodati porodično ime usvojioca (čl. 18. ZU); nasledna prava usvojenika mogu biti ograničena ili sasvim isključena, bilo prema jednom, bilo prema oba usvojioca. Da bi do ovog ograničenja ili isključenja moglo doći, uslov je da usvojilac ima rođene dece. Najzad, usvojilac nema zakonsko pravo nasleđivanja prema usvojeniku (čl. 19. ZU).

DOMAĆINSTVO, PORODICA I BRAK (SOCIOLOŠKA ANALIZA)

U Jugoslaviji ima više oblika porodice, što je, pored ostalog, posledica neravnomernog istorijskog i socijalnog razvitka pojedinih delova jugoslovenskog društva. Oblici i tipovi porodice zavise od velikog broja faktora: od odnosa porodice prema imovini (privatna i društvena svojina); od tipa naselja (selo—grad); od ekonomskih uslova (u kojoj su privrednoj delatnosti aktivni njeni članovi, visina dohotka); od karakteristika supružnika i drugih članova porodice (profesija, školska sprema, socijalno poreklo i socijalna pripadnost, narodnost, veroispovest i sl.); od lokalnih osobenosti (posebne navike, običaji), i dr.

Prema broju članova, mogu se razlikovati: mala, prosečna (pretežno četvoročlana) i velika porodica. Ova podela omogućuje praćenje procesa dezintegracije porodice, koji je svojstven prelaznom periodu od patrijarhalne ka savremenoj porodici.

Porodica se može podeliti na potpunu i nepotpunu, kao i na bračnu i vanbračnu porodicu. Porodica je potpuna odnosno nepotpuna u zavisnosti od toga da li oba roditelja žive sa decom ili su razvedeni, ili odvojeno žive, ili je jedan od roditelja umro. Nepotpunu porodicu u širem smislu predstavljaju i bračni drugovi bez dece. Podela na bračnu i

vanbračnu porodicu objašnjava kako je došlo do zasnivanja porodice: pravnim ili faktičkim putem, i utvrđuje druge specifičnosti u odnosima između članova vanbračne porodice, a posebno u položaju vanbračne dece.

Tipologija porodice može se izvršiti i prema neposrednoj privrednoj delatnosti porodičnog domaćinstva odnosno njegovih članova. Najčešće se ova podela vrši na poljoprivrednu i nepoljoprivrednu porodicu. Poslednjim popisom stanovništva iz 1961. izvršena je podela domaćinstava na poljoprivredna, mešovita i nepoljoprivredna. Slična podela prema delatnosti može se izvršiti i u okviru same porodice.

PORODIČNA STRUKTURA DOMAĆINSTVA

STRUKTURA DOMAĆINSTVA.¹ Podaci popisa stanovništva (od 1921. do 1961) pokazuju da se u strukturi domaćinstava smanjuje udeo poljoprivrednih a povećava udeo nepoljoprivrednih domaćinstava. Pored toga, svi popisi stanovništva pokazuju da se smanjuje prosečan broj članova i poljoprivrednih i nepoljoprivrednih domaćinstava. Ovo se jedino ne odnosi na prosečan broj članova poljoprivrednog domaćinstva u 1931, kada je taj broj bio veći nego u 1921. (Tabela 1.)

TABELA 1 — POLJOPRIVREDNA I NEPOLJOPRIVREDNA DOMAĆINSTVA U JUGOSLAVIJI PREMA POPISIMA 1921, 1931, 1948, 1953. I 1961.

Godina popisa	Poljoprivredna domaćinstva		Nepoljoprivredna domaćinstva	
	% od ukupnog broja domaćinstava	prosečan broj članova na jedno domaćinstvo	% od ukupnog broja domaćinstava	prosečan broj članova na jedno domaćinstvo
1921*	75,9	5,28	24,1	4,48
1931*	72,5	5,43	27,5	4,37
1948	61,0	5,12	39,0	3,30
1953	56,1	5,12	43,9	3,22
1961	56,6	4,65	43,4	3,14

* Podaci se odnose na predratnu teritoriju Jugoslavije.

Podaci: »Prethodni rezultati popisa 1921. i definitivni rezultati popisa 1931«, knj. I, Savezni zavod za statistiku, i Statistički bilten, br. 250.

Od 1921. do 1931. struktura domaćinstava neznatno se izmenila (72,5% poljoprivrednih i 27,5% nepoljoprivrednih domaćinstava u 1921. prema 75,9% odnosno 24,1% u 1931), što je posledica slabe industrijalizacije i urbanizacije u tom periodu. Karakteristično je, međutim, da je prosečan broj članova na jedno domaćinstvo povećan samo u poljoprivrednim domaćinstvima (5,28 u 1921. i 5,43 u 1931), dok je u nepoljoprivrednim domaćinstvima smanjen (4,48 prema 4,37).

Podaci popisa stanovništva iz 1948. već pokazuju znatnu izmenu strukture domaćinstava: u poređenju sa 1931. udeo poljoprivrednih domaćinstava smanjen je za 11,5 procentnih poena. Do popisa stanovništva u 1953. procent poljoprivrednih domaćinstava smanjen je za daljih 4,9 poena.

Popis stanovništva iz 1961. pokazao je da u poređenju sa 1953. odnos poljoprivrednih i nepoljoprivrednih domaćinstava nije bitno izmenjen. Međutim, karakterističan je proces smanjenja prosečnog broja članova po jednom domaćinstvu, i to znatno brže u nepoljoprivrednim nego u poljoprivrednim domaćinstvima.

¹ Prema zvaničnoj statistici — na čijim se podacima zasniva ovaj prikaz — pod pojmom »domaćinstvo« podrazumeva se »svaka porodica ili druga zajednica ljudi čiji članovi zajednički stanuju i zajednički troše svoje prihode. I svako lice koje živi kao samac (bez obzira na to da li stanuje s drugim samcem ili članovima drugog porodičnog domaćinstva, ali s kojim ne troši svoje prihode) smatrano je posebnim domaćinstvom«. (Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 250. 1962, str. 6).

Podaci o učešću poljoprivrednih i nepoljoprivrednih domaćinstava u ukupnom broju domaćinstava u 1961, uzeti sami za sebe, upućivali bi na zaključak da je proces smanjivanja broja poljoprivrednih domaćinstava zaustavljen, što bi bilo suprotno očekivanim tendencijama. Međutim, treba imati u vidu da su kriterijumi klasifikacije domaćinstava na poljoprivredna i nepoljoprivredna bili različiti u sva tri posleratna popisa, pa da zbog toga ni poređenja sa 1961. nisu adekvatna.

Samo u popisu od 1953. primenjena je definicija na osnovu radnog vremena aktivnih članova domaćinstva (u poljoprivredi i poljoprivrednim delatnostima), dok je u popisu od 1948. primenjena definicija na osnovu zanimanja starešine, a od 1961. definicija na osnovu izvora prihoda domaćinstva. Međutim, i za 1953. razlike su velike, zavisno od toga da li se vrsta domaćinstva utvrđuje po kriterijumu radnog vremena ili prema zanimanju starešine domaćinstva:

Kriterijum	Procent domaćinstava		
	svega	poljoprivrednih	nepoljoprivrednih
Radno vreme	100,0	56,1	43,9
Zanimanje starešine domaćinstva	100,0	50,4	49,6

Podaci za 1961. dobijeni primenom kriterija »Izvori prihoda domaćinstva« neuporedivi su sa podacima za 1953. Stoga podaci u tabeli 1, naročito za 1961, imaju relativnu vrednost. Međutim, ako se i za 1961. primeni kriterijum iz 1953 (radno vreme aktivnih članova domaćinstva u poljoprivredi i u nepoljoprivrednim delatnostima), dobija se odnos od 49,6% poljoprivrednih i 50,4% nepoljoprivrednih domaćinstava.² Upoređivanje ovako dobijenih podataka za 1961. sa 1953. daje sasvim drugu sliku:

Godina	Procent domaćinstava		
	svega	poljoprivredna	nepoljoprivredna
1953	100,0	56,1	43,9
1961	100,0	49,6	50,4

Pored toga, u popisima do 1961. sva domaćinstva su deljena samo na poljoprivredna i nepoljoprivredna domaćinstva. Međutim, ovako strogo izdvajanje jednih i drugih domaćinstava ne daje veran prikaz tendencija koje postoje u jugoslovenskom društvu, pa su prilikom popisa u 1961. sva domaćinstva, umesto u dve, raspoređena u tri kategorije, i to: poljoprivredna domaćinstva (domaćinstva koja nemaju članove stalno zaposlene izvan domaćinstva; svi članovi rade kao poljoprivredni proizvođači u svom domaćinstvu); mešovita domaćinstva (domaćinstva u kojima ima članova stalno zaposlenih izvan domaćinstva i članova koji rade kao poljoprivrednici isključivo na svom poljoprivrednom posedu); i nepoljoprivredna domaćinstva (domaćinstva koja nemaju članove koji rade u poljoprivredi na svom posedu; svi su zaposleni izvan domaćinstva u nepoljoprivrednim delatnostima).

Popis domaćinstava na osnovu nove klasifikacije dao je podatke o daljim transformacijama poljoprivrednih domaćinstava i o tendencijama tih transformacija. Ti podaci pokazuju da je udeo mešovitih domaćinstava u ukupnom broju domaćinstava znatan, i to kako u proseku za celu zemlju, tako i u pojedinim republikama. (Tabela 2.)

Podaci pokazuju da je udeo nepoljoprivrednih domaćinstava znatno veći, odnosno udeo poljoprivrednih domaćinstava znatno manji, u privredno i urbanistički razvijenim republikama i pokrajinama, što najbolje ilustruje poređenje između Slovenije i Kosova i Metohije. Tabela, takođe, pokazuje da je najveći prosečan broj članova u mešovitim

² »Demografska kretanja i projekcije u Jugoslaviji«, interna studija dr Dušana Breznika za Savezni zavod za privredno planiranje, Beograd, mart, 1964.

TABELA 2 — UDEO POLJOPRIVREDNIH, MEŠOVITIH I NEPOLJOPRIVREDNIH DOMAĆINSTAVA U UKUPNOM BROJU DOMAĆINSTAVA I PROSEČAN BROJ ČLANOVA NA JEDNO DOMAĆINSTVO PREMA POPISU IZ 1961.

Republika	Poljoprivredna domaćinstva		Mešovita domaćinstva		Nepoljoprivredna domaćinstva	
	% od ukupnog broja domaćinstava	prosečan broj članova na jedno domaćinstvo	% od ukupnog broja domaćinstava	prosečan broj članova na jedno domaćinstvo	% od ukupnog broja članova	prosečan broj članova na jedno domaćinstvo
Jugoslavija	34,86	4,5	21,71	4,9	43,43	3,1
Bosna i Hercegovina	36,09	5,2	27,23	5,6	36,68	3,4
Crna Gora	35,55	4,9	24,11	5,3	40,34	3,5
Hrvatska	30,83	3,8	23,80	4,5	45,37	2,9
Makedonija	37,20	5,7	19,15	6,1	43,65	4,0
Slovenija	20,20	4,0	19,16	4,3	60,64	3,0
Srbija	...	...	...	...	...	...
uže područje	39,27	4,6	18,39	4,9	42,34	3,0
Kosovo i Metohija	43,69	6,9	24,88	7,7	31,43	4,4
Vojvodina	40,40	3,4	19,69	3,7	39,91	3,0

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 250.

(4,9), zatim u poljoprivrednim (4,5), a najmanji u nepoljoprivrednim porodicama (3,1). I ovde su razlike između pojedinih republika značajne.

Posebno je značajna za analiziranje kategorija mešovitih domaćinstava, i to, prvo, zbog dosta visokog procenta tih domaćinstava (21,71) i, drugo, zbog neočekivano velikog prosečnog broja članova na jedno domaćinstvo. Ova poslednja pojava zaslužuje posebno ispitivanje.

PROSEČAN BROJ LICA NA JEDNO DOMAĆINSTVO. Podaci o kretanju prosečnog broja lica na jedno domaćinstvo u godinama posleratnih popisa ukazuju na znatne razlike između pojedinih republika i područja (tabela 3).

TABELA 3 — PROSEČAN BROJ LICA NA JEDNO DOMAĆINSTVO PO REPUBLIKAMA U 1948, 1953. I 1961.

Republika	1948	1953	1961
Jugoslavija	4,37	4,29	3,98
Bosna i Hercegovina	5,15	5,04	4,63
Crna Gora	4,51	4,55	4,39
Hrvatska	3,94	3,81	3,57
Makedonija	5,27	5,24	5,01
Slovenija	3,78	3,66	3,43
Srbija	4,39	4,32	3,95
uže područje	4,54	4,44	3,96
Kosovo i Metohija	6,36	6,42	6,29
Vojvodina	3,61	3,50	3,29

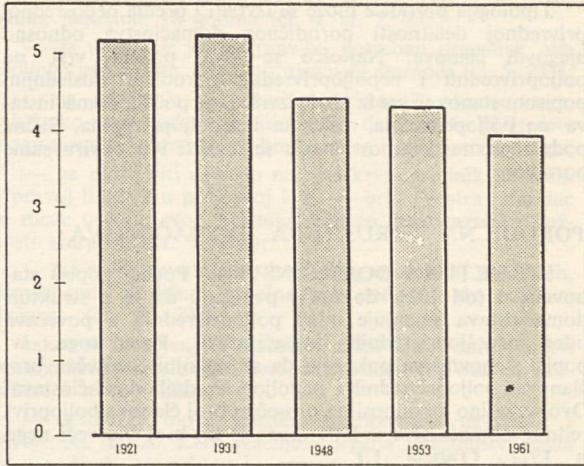
Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 250.

Proces smanjivanja broja članova porodice i domaćinstva najviše je odmakao u Sloveniji (prosek 3,43, dok evropski prosek iznosi 3), zatim dolazi Hrvatska (3,57), a na poslednjem mestu je Makedonija (prosek 5,01). Razlike su znatne i među pokrajinama: Kosovo i Metohija 6,29, Vojvodina 3,29. Međutim, podaci pokazuju da se proces dezintegracije domaćinstava ubrzano razvija u svim republikama, pa i u onima gde je patrijarhalna porodica još dosta čvrsta (Bosna i Hercegovina u 1948. godini 5,15, a 1961 — 4,63 člana na jedno domaćinstvo; Crna Gora 4,51 odnosno 4,39; Makedonija 5,27 odnosno 5,01). Jedino se na Kosmetu ovaj proces razvija veoma sporo (6,36 odnosno 6,29).

Na proces dezintegracije domaćinstava ukazuju i podaci o strukturi domaćinstava prema broju njihovih članova.

GRAFIKON 1 — PROSEČNA VELIČINA DOMAĆINSTAVA U JUGOSLAVIJI 1921—1961.

(Prosečan broj članova na jedno domaćinstvo)

Prema podacima popisa iz 1953, sa 7—8 članova bilo je 15,5% poljoprivrednih i 4,3% nepoljoprivrednih domaćinstava, dok je sa 1 članom bilo 4,6% poljoprivrednih i 21,7% nepoljoprivrednih domaćinstava. (Tabela 4).

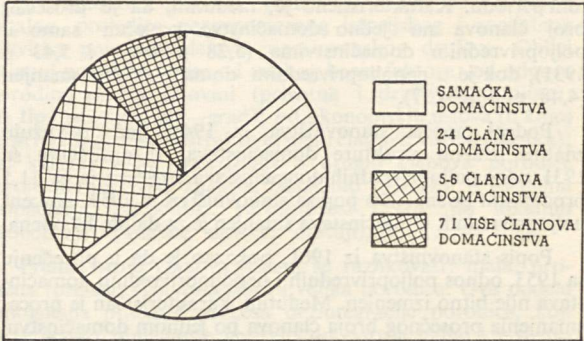
TABELA 4 — STRUKTURA NEPOLJOPRIVREDNIH I POLJOPRIVREDNIH DOMAĆINSTAVA PREMA BROJU ČLANOVA 1953.

Vrsta domaćinstva	Broj članova domaćinstva							
	1	2	3	4	5	6	7—8	9 i više
Nepoljoprivredno	21,7	18,2	20,2	17,7	10,1	5,4	4,3	1,4
Poljoprivredno	4,6	11,0	13,4	16,1	10,2	13,8	15,5	9,2

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1962.

Prema podacima popisa stanovništva od 31. marta 1961, na domaćinstva koja imaju do 4 člana (računajući zajedno poljoprivredna i nepoljoprivredna domaćinstva³), dolazilo je 65,0%, a na domaćinstva sa do 5 članova 78,6% od ukupnog broja domaćinstava u toj godini.

GRAFIKON 2—STRUKTURA DOMAĆINSTAVA U JUGOSLAVIJI PREMA BROJU ČLANOVA U 1961.

³ Broj samačkih, dvočlanih i tročlanih domaćinstava je po pravilu najmanji u najnerazvijenijim republikama, jer u njima proces dezintegracije nije dobio šire razmere, a najveći je u razvijenijim republikama. I obratno, broj do-

³ Još se ne raspolaže odvojenim podacima za poljoprivredna i nepoljoprivredna domaćinstva.

maćinstava sa preko 4 člana, a naročito domaćinstava sa preko 10 i 11 članova, znatno je veći u nerazvijenijim a znatno manji u razvijenijim republikama. (Tabela 5.)

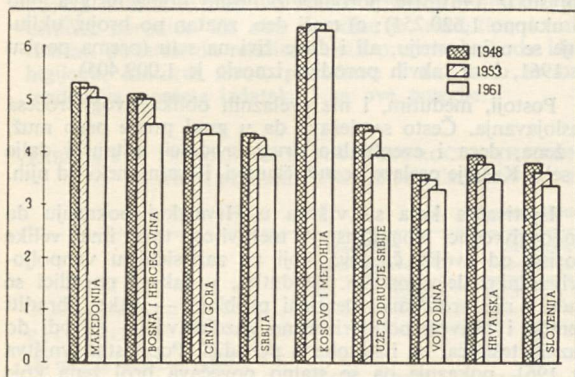
TABELA 5 — STRUKTURA DOMAĆINSTAVA PREMA BROJU ČLANOVA PO REPUBLIKAMA 1961.

(U procentima)										
Republika	Broj članova domaćinstva									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9 i više	
Jugoslavija	13,6	15,4	17,2	18,6	13,7	9,2	5,4	3,0	3,9	
Bosna i Hercegovina	10,6	10,8	13,8	17,0	15,1	11,9	8,4	5,2	7,2	
Crna Gora	15,1	12,8	12,6	14,3	13,7	11,4	8,1	5,2	6,8	
Hrvatska	16,0	17,7	19,4	19,1	12,9	7,5	3,8	1,8	1,8	
Makedonija	6,9	9,6	12,6	17,8	16,8	13,0	8,9	5,5	8,9	
Slovenija	17,8	16,4	19,8	19,9	12,8	7,0	3,4	1,6	1,3	
Srbija	13,0	16,4	17,5	19,0	13,4	9,1	5,0	2,6	3,8	
uže područje	13,3	14,8	16,8	19,2	14,3	10,2	5,5	2,7	3,2	
Kosovo i Metohija	6,4	7,2	9,0	12,0	13,2	12,8	10,9	8,1	20,6	
Vojvodina	14,3	22,3	21,4	20,5	11,4	5,9	2,4	1,0	0,8	

Podaci: »Žena u društvu i privredi Jugoslavije«, bilten Saveznog zavoda za statistiku, Beograd, 1964.

Poređenja podataka iz tabele 5 sa podacima o udelu poljoprivrednih i nepoljoprivrednih domaćinstava u ukupnom broju domaćinstava iz tabele 2, pokazuju da je prosečan broj članova u poljoprivrednim domaćinstvima veći od prosečnog broja članova u nepoljoprivrednim, i da je broj članova kako u poljoprivrednim, tako i u nepoljoprivrednim domaćinstvima u nerazvijenim republikama veći u proseku od broja članova domaćinstava u razvijenim republikama.

GRAFIKON 3 — PROSEČAN BROJ ČLANOVA NA JEDNO DOMAĆINSTVO PO REPUBLIKAMA U 1948, 1953. I 1961.

ODNOS AKTIVNIH I IZDRŽAVANIH LICA. Posebno značajne pojave pokazuje upoređivanje odnosa između aktivnih članova i izdržanih lica u posmatranim grupama domaćinstava (tabela 6).

Podaci ove tabele daju neke sociološki neočekivane rezultate:

— najpovoljniji odnos aktivnih i izdržanih lica pojavljuje se u užoj Srbiji, a tek posle toga u Sloveniji i Hrvatskoj;

— najnepovoljniji odnos između aktivnih i izdržanih lica pojavljuje se u nepoljoprivrednim domaćinstvima (1,51), a najpovoljniji u poljoprivrednim (1,00). Međutim, ova se pojava može objasniti sa dve činjenice: prvo, nepoljoprivredno domaćinstvo je mnogo manje, pa je logično da taj odnos bude nepovoljniji, naročito zbog toga što se deca po pravilu nalaze na školovanju; i, drugo, veliki broj žena u gradu nije u radnom odnosu, dok su gotovo sve žene u selu poljoprivredni proizvođači, tj. privredno aktivne.

TABELA 6 — PROSEČAN BROJ AKTIVNIH ČLANOVA I IZDRŽAVANIH LICA U POLJOPRIVREDNIM, MEŠOVITIM I NEPOLJOPRIVREDNIM DOMAĆINSTVIMA PREMA POPISU U 1961.

Republika	Poljoprivredna domaćinstva			Mešovita domaćinstva			Nepoljoprivredna domaćinstva		
	aktivni	izdržavani	prosečan broj izdržanih	aktivni	izdržavani	prosečan broj izdržanih	aktivni	izdržavani	prosečan broj izdržanih
Jugoslavija	2,24	2,00	1,00	2,18	2,25	1,25	1,25	2,51	1,51
Bosna i Hercegovina	2,28	2,27	1,27	2,03	2,74	1,74	1,21	2,83	1,83
Crna Gora	1,87	2,64	1,64	1,69	3,12	2,12	1,11	3,13	2,13
Hrvatska	2,01	1,89	0,89	2,05	2,17	1,17	1,25	2,34	1,34
Makedonija	2,45	2,31	1,31	2,58	2,37	1,37	1,31	3,04	2,04
Slovenija	2,23	1,80	0,80	2,16	1,98	0,98	1,34	2,26	1,26
Srbija	2,61	1,72	0,72	2,59	1,89	0,89	1,25	2,38	1,83
uže područje	2,61	1,72	0,72	2,59	1,89	0,89	1,25	2,38	1,83
Kosovo i Metohija	2,57	2,69	1,69	2,80	2,73	1,73	1,19	3,72	2,72
Vojvodina	1,63	2,08	1,08	1,65	2,26	1,26	1,18	2,55	1,55

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 250.

Sem toga, objektivno nije moguće da svi oni koji žele da se zaposle (po pravilu žene) i dobiju zaposlenje (tako je, na primer, u prvom tromesečju 1963. oko 300.000 lica bilo prijavljeno biroima za posredovanje rada).

BROJ PORODICA U DOMAĆINSTVU. Iako se zvanična statistika ne vodi posebno o domaćinstvima a posebno o porodicama, na osnovu dosad izvršenih popisa stanovništva moguće je posredno izračunati broj i sastav porodica u okviru posmatranih domaćinstava.

Sva domaćinstva mogu se podeliti na: samačka domaćinstva, porodice u užem smislu, porodice u širem smislu i ostala domaćinstva. Kao »porodice u užem smislu« smatra se domaćinstvo koje se sastoji samo od bračnog para ili od roditelja (oba ili jednog) i dece. Kao »porodica u širem smislu« smatra se domaćinstvo u čijem se sastavu nalaze lica koja su srodna sa starešinom domaćinstva u svim stepenima prave linije (roditelji, deca, unuci itd.) i u drugom stepenu pobočne linije (braća i sestre), kao i njihovi braćni drugovi, zatim domaćinstvo koje obuhvata sledeće rođake pobočne linije: stric, ujak, tetka, sinovac, sinovica, nećak, nećaka, bratanac, bratanica, pod uslovom da oni u tom domaćinstvu nisu imali svoju užu porodicu. »Ostala domaćinstva« obuhvataju sve kategorije koje nisu obuhvaćene napred navedenim kategorijama. Na osnovu broja porodica u užem smislu, domaćinstva su prema popisu stanovništva okarakterisana kao jednorodnična ili višerodnična domaćinstva.

Delimičan zaključak o broju porodica može se izvesti i iz prethodnih tabela. Naime, po pravilu sva domaćinstva čiji broj članova nije veći od 4 ili 5 sačinjavaju porodice u užem smislu, iako ne mora biti uvek tako.

Podaci popisa iz 1953 (odgovarajući podaci za 1961. nisu još obrađeni) pokazuju da najveći broj domaćinstava predstavljaju porodice u užem smislu. (Tabela 7.)

TABELA 7 — DOMAĆINSTVA PO PORODIČNOM SASTAVU U 1953.

	Broj	%
Domaćinstva — ukupno	3,984.000	100
Samačka domaćinstva	485.000	12,2
Porodice u užem smislu	2,147.700	53,9
Porodice u širem smislu	1,123.300	28,2
Ostala domaćinstva	227.700	5,7

Podaci: Savezni zavod za statistiku: »Domaćinstvo i porodica«, knjiga XVI, Beograd, 1962.

Ovi podaci pokazuju neočekivano visok procent tzv. »velikih« porodica, koje u modernom društvu, zbog procesa dezintegracije porodice u savremenim uslovima, nemaju dovoljno osnova za opstanak. Znatno broj samačkih domaćinstava je verovatno posledica neresenog stambenog pitanja u zemlji, ali i drugih socioloških tendencija, kao što su: zapošljavanje u gradu velikog broja mladih ljudi, emancipacija žene, nedostatak osnovnih ekonomskih preduslova za stupanje u brak, individualističke tendencije, i sl.

Upoređivanje podataka o broju porodica u užem smislu i porodica u širem smislu po republikama, pokazuje da je broj porodica u širem smislu znatno veći u privredno nerazvijenim nego u privredno razvijenim republikama i pokrajinama. Tako je u 1953. u Sloveniji (od ukupno 402.800 domaćinstava) bilo: 69.900, ili 17,0 %, samačkih domaćinstava, 231.600, ili 57,4 %, porodica u užem smislu i 68.600, ili 17,0 %, porodica u širem smislu; u Makedoniji (od ukupno 248.600 domaćinstava): 18.200, ili 8,1 %, samačkih, 132.000, ili 53,1 %, porodica u užem smislu i 93.400, ili 37,5 %, porodica u širem smislu; u Autonomnoj Pokrajini Kosovu i Metohiji (od ukupno 127.200 domaćinstava): 7.300, ili 5,7 %, samačkih, 54.500, ili 42,8 %, porodica u užem smislu i 55.100, ili 43,6 %, porodica u širem smislu.

PATRIJARHALNA I SAVREMENA PORODICA

Podela na patrijarhalnu i savremenu odgovara donekle podeli na poljoprivrednu i nepoljoprivrednu porodicu, ali sa njom nije sasvim identična, kao ni sa podelom na domaćinstvo i porodicu. Pojmovi »patrijarhalna« i »savremena« naime, ne obeležavaju u toj meri vrstu neposredne delatnosti porodice ili njenih članova, niti njenu veličinu (mada se patrijarhalna porodica više održava u poljoprivrednoj delatnosti i po pravilu okuplja prosečno veći broj članova), već u prvom redu sadržinu odnosa u porodici. Osnovna karakteristika savremene, socijalističke porodice jeste ekonomska nezavisnost žene, tj. učešće žene u društvenom radu, kao i njena ravnopravnost sa mužem u braku i porodici. U patrijarhalnoj porodici stanje je obrnuto.

PORODIČNA ZADRUGA je najstariji oblik patrijarhalne porodice. U stvari zadruga je sastavljena od više prostih porodica. To je poznati oblik »velike porodice«. Tačan broj porodičnih zadruga danas nije poznat, jer one ne predstavljaju posebnu statističku jedinicu posmatranja. Međutim, iz navedenih statističkih podataka (tabele 5 i 7) može se zaključiti da se one još uvek uporno održavaju, naročito u privredno zaostalom oblastima zemlje. Činjenica da postoje porodice u kojima živi 11 i više članova, pokazuje da porodične zadruge još nisu sasvim iščezle (iako, naravno, domaćinstvo sa 11 i više članova samim tim ne mora biti i šira porodična zadruga).

Nosilac porodične svojine je zadruga kao celina, tj. zadržna imovina pripada zadrugi kao kolektivu, a ne pojedinim članovima. Sinovi po punoletstvu postaju ravnopravni sa ocem i sa ostalim punoletnim zadrugarima. Međutim, ženska deca, i uopšte ženski članovi, u nepovoljnijem su položaju od muških članova. Zadrugom upravlja starešina, koga biraju i smenjuju sami zadrugari. Starešina ne mora biti najstariji zadrugar. Smrt starešine, makar to bio i najstariji predak, ne izaziva automatsku deobu.

Posleratno jugoslovensko zakonodavstvo u nekoliko slučajeva moralo je voditi računa o postojanju porodičnih zadruga. Tako, na primer, Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji (od 23. avgusta 1945, sa izmenama i dopunama od 18. marta 1946, i od 1. decembra 1948) predvideo je da se većim porodičnim zadrugama može povisiti maksimum zemljišta u privatnoj svojini i preko 35 ha (čl. 5. tač. 2). Po Zakonu o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine (od 27. maja 1953), porodične zadruge su, izuzetno, mogle posedovati i više od 15 ha obradivog zemljišta (čl. 4). Pored toga, Zakon o nasleđivanju (od 25. aprila 1955) predvideo je u čl. 154. da zaostavštinu člana porodične

zadruge nasleđuju njegovi naslednici po opštim pravilima o nasleđivanju, osim ako posebnim propisima nije drugačije određeno.

ČISTA POLJOPRIVREDNA PORODICA je, zbog tesne povezanosti sa privatnim poljoprivrednim posedom, najčešće patrijarhalna. Međutim, ni ova porodica ne predstavlja ujednačen tip porodične organizacije, već se odlikuje nizom specifičnosti, u zavisnosti od geografskih, istorijskih i socijalnih faktora, od jačine tradicije i raznih lokalnih običaja, i sl. Tradicionalni odnosi i običaji u ovoj porodici su najviše očuvani u krajevima u kojima je razvoj industrijskih i urbanih odnosa bio sporiji (neka područja Crne Gore, Makedonije i Bosne i Hercegovine i pojedini delovi Srbije). U tim oblastima još ima pojava koje se zasnivaju na tradicionalnim (konzervativnim) običajima, kao što su: otmica, kupovina žene, ustanova miraza, običaji posredovanja pri sklapanju braka, maloletnički brakovi, vanbračne zajednice maloletnika, i dr.

Zakonomernost razvitka jugoslovenskog društva je takva da poljoprivredno stanovništvo sve više opada i raslojava se. Usled nagle industrijalizacije i urbanizacije, kao i usled raznih oblika kolektivizacije i mehanizacije poljoprivredne proizvodnje, neprekidno se formira višak radne snage koji odlazi u industriju. Ovaj proces bio je potpomognut i nekim posleratnim zakonima koji su sužavali materijalnu osnovu seoske porodice. Svi ti faktori veoma su uticali ne samo na izmenu strukture poljoprivredne porodice, nego i na međusobne odnose u toj porodici.

MEŠOVITA PORODICA predstavlja specifičan prelazni oblik patrijarhalne porodice.

Raslojavanje seljaštva u Jugoslaviji dovodi do njegovog diferenciranja na tri kategorije: a) jedan deo seljaka seli se u grad, gde postaju industrijski radnici; b) velik broj seljaka i dalje ostaje na poljoprivrednom imanju i sporo se ali neprekidno, kroz razne oblike kooperacije, približava socijalističkim oblicima udruživanja u poljoprivredi (prema popisu iz 1961, tih porodica odnosno domaćinstava bilo je ukupno 1.620.251); c) treći deo, znatan po broju, uključuje se u industriju, ali i dalje živi na selu (prema popisu iz 1961, broj takvih porodica iznosio je 1.009.405).

Postoji, međutim, i niz prelaznih oblika ovog procesa raslojavanja. Često se dešava da u grad pređe prvo muž, a žena, deca i eventualno drugi srodnici, ostaju i dalje u selu. Kasnije prelaze i ostali članovi, ili samo neki od njih.

Ispitivanja koja su vršena u Hrvatskoj pokazuju da poljoprivredno domaćinstvo mešovitog tipa ima velike koristi od svojih članova koji su zaposleni u vanpoljoprivrednim delatnostima. Međutim, u takvoj porodici se rađa i niz problema. Osnovni problem — kako obraditi zemlju i očuvati poljoprivredno gazdinstvo — dovodi do raznih teškoća, pa i sukoba u porodici. Popis stanovništva iz 1961. pokazuje da se stalno povećava broj žena koje potpuno učestvuju u poljoprivrednoj proizvodnji. Prema ovom popisu, 42% od ukupnog broja poljoprivrednih proizvođača čine žene (taj broj je i znatno veći, jer se mnoge seljanke prilikom popisa izjašnjavaju kao domaćice, a u stvari su poljoprivredni proizvođači).

Zbog takvih tendencija, žene predstavljaju veći deo radne snage na individualnim gazdinstvima. Od ukupno 5.585.269 privredno aktivnih poljoprivrednika na individualnim gazdinstvima 55% su žene. U Sloveniji, na primer, ženska radna snaga čini 62% od ukupnog broja privredno aktivnih. Zavisnost individualnih gazdinstava od ženske radne snage unosi postepene promene u proizvodnju i strukturu proizvodnje. Pošto je žena najčešće i proizvođač i domaćica, ona se zbog toga sve više orijentiše na proizvodnju koja se može organizovati u dvorištu ili u njegovoj blizini, tj. na stočarstvo i povrtarstvo.

Stvaranje mešovitih porodica dovodi do pojave još jednog značajnog problema. Naime, popis poljoprivrede iz 1960. registrovao je 67.223 domaćinstva bez aktivnih

članova (bez radne snage), što čini 2,6% od ukupnog broja individualnih poljoprivrednih domaćinstava. To su u stvari tzv. staračka domaćinstva. Njihov broj je različit po pojedinim područjima, ali ih relativno najviše ima u Crnoj Gori (5,3%).

Prema anketnom istraživanju koje je u toku leta 1963. Poljoprivredni fakultet u Zemunu organizovao na teritoriji užeg područja Srbije i Slavonije, od ukupnog broja domaćinstava u prvom žitorodnom rejonu (Vojvodina i Slavonija) 31% čine domaćinstva bez omladine. Daljih 47% od ukupnog broja domaćinstava imaju omladinu na gazdinstvu, ali je školuju i ne žele da je zadrže na gazdinstvu.

U užem području Srbije domaćinstva bez omladine čine 18% od ukupnog broja, a na Kosovu i Metohiji samo 9%.

RADNIČKO-SLUŽBENIČKA PORODICA, tj. porodica lica koja žive od ličnog dohotka ostvarenog radom u radnom odnosu, predstavlja osnovni oblik savremene porodice. Međutim, ni ova porodica ne predstavlja potpuno uječanjen tip savremene porodice, već se odlikuje nizom specifičnosti, u zavisnosti od stepena privrednog razvika određenog kraja, od veličine grada (u malim mestima i selima radnička porodica mnogo duže odoleva novim tendencijama), kao i od drugih faktora (visina prihoda porodice, stepen kvalifikacije zaposlenih članova, priroda i vrsta uposlenja, stepen kulture i obrazovanja, da li su oba supruge zaposlena, i dr.).

Struktura prihoda radničko-službeničke porodice pokazuje da je procent prihoda izvan redovnih primanja iz radnog odnosa znatan, ali i tendenciju porasta prihoda iz radnog odnosa. Pored toga, karakteristično je da je razlika u strukturi prihoda između radničkih i službeničkih porodica minimalna.

Podaci o strukturi troškova života pokazuju visok procent izdataka na ishranu radničko-službeničke porodice (troškovi ishrane u 1955. iznosili su preko 50% od ukupnih troškova života, a tek u 1961. pali su na ispod 50%), mada postoji izvesna razlika u strukturi rashoda radničke i službeničke porodice. Za obe porodice je, međutim, karakterističan podatak da relativno mali procent rashoda ide na higijenu, kulturni život, pokušstvo i dr., iako se oseća tendencija porasta izdataka i za ove potrebe.

TABELA 8 — PRIHODI I RASHODI ČETVOROČLANIH RADNIČKIH I SLUŽBENIČKIH DOMAĆINSTAVA U 1961.

	(U procentima)			
	Radnička domaćinstva		Službenička domaćinstva	
	1955	1961	1955	1961
P r i h o d i:				
Od rada iz redovnog radnog odnosa — svega	61,7	70,8	62,2	74,8
Od rada van radnog odnosa	2,9	2,3	4,0	1,7
Dežji dodaci	27,7	17,6	25,9	13,5
Stan, imanje i prodaja	5,7	3,8	5,1	4,0
Dobici i pokloni	0,7	1,7	1,0	2,2
Ostalo	1,3	3,8	1,8	3,8
R a s h o d i:				
Ishrana	55,8	49,7	53,0	45,1
Duvan i piće	5,5	5,4	5,1	4,5
Odevanje	14,3	14,4	14,9	15,7
Stan	2,7	5,6	3,4	5,9
Ogrev i osvetljenje	6,1	5,0	6,2	4,6
Pokušstvo	4,7	6,7	4,2	7,5
Higijena	3,2	3,0	3,4	3,1
Kulturni život	4,4	6,1	5,4	8,1
Ostalo	3,3	4,1	4,4	5,5

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1962.

Poslednjih godina naročito se zapaža tendencija porasta društvene potrošnje, jer se porodica sve više orijentiše na korišćenje organizovane usluge domaćinstvu, na uslužne delatnosti, komunalne službe, socijalne, zdravstvene, prosvetne i druge institucije.

Sa povećanjem sredstava nacionalnog dohotka namenjenih za društvenu potrošnju povećavaju se i mogućnosti za njenu realizaciju otvaranjem posebnih ustanova i službi za pružanje usluga porodici. U organizovanju pružanja usluga porodici značajnu ulogu imaju mesne zajednice.

Pored ekonomskih, u radničko-službeničkoj porodici izraziti su i emotivni i moralni problemi. Pravilo je da se ona odlikuje sve većom demokratizacijom odnosa između njenih članova i postepenom faktičkom emancipacijom žene. Pa ipak, čak i kada se zanemare zaostali tradicionalni običaji u najnižim oblicima savremene porodice, faktički odnosi u radničkoj, pa i u službeničkoj porodici (u proseku), nisu još uvek u punoj meri demokratizovani i ne počivaju na stvarnoj ravnopravnosti supruge. Žena još uvek nije uspevala da se izjednači sa muškarcem. Na njen neravnotežan položaj ukazuju podaci o broju zaposlenih i o kvalifikacijama zaposlenih žena, o školskoj spremi žena, o opterećenosti žena u domaćinstvu i čuvanju dece, i dr.

Iako je broj zaposlenih žena u društvenom sektoru znatno porastao (od 394.525 u 1952. na 956.189 u 1961), na njih još uvek otpada samo 28,4% od ukupnog broja zaposlenih.

Prema prethodnim podacima popisa stanovništva iz 1961 (na osnovu 5-procentnog uzorka), od 956.189 uposlenih žena u toj godini bilo je 174.000 službenica sa nižom spremom i 309.000 radnica bez kvalifikacija, što znači da je polovina radnica i službenica bila bez osnovnih kvalifikacija.

Pored toga, procent nepismenih žena je daleko veći od procenta nepismenih muškaraca, što je posledica nasleđa prošlosti (u 1931. u zemlji je bilo 2.850.000 nepismenog ženskog prema 1.558.000 nepismenog muškog stanovništva). Mada je broj nepismenih žena znatno smanjen, i danas je gotovo svaka treća žena stara 10 i više godina — nepismena. U celoj zemlji nepismenih žena ima 30,3%, a nepismenih muškaraca 11,1%.

Iako društvena zajednica nastoji da rastereti ženu poslova u domaćinstvu, žene-radnice odnosno službenice još uvek su znatno opterećene poslovima porodičnog domaćinstva, pri čemu je karakteristična veća opterećenost radnica nego službenica.

Veliku teškoću predstavlja i smeštaj dece zaposlenih majki. Znatno broj takve dece ostaje bez ikakvog nadzora (kod kuće ili na ulici) dok roditelji rade van kuće. Među njima ima čak i dece do 1 godine i od 2 do 3 godine. Samo neznatan broj dece koristi socijalne ustanove.

Svi ovi problemi znatno utiču na smanjenu produktivnost rada žene i na njeno često odsustvovanje s posla. Poznato je da, zbog toga, mnoge radne organizacije nerado zapošljavaju žene.

POTPUNA I NEPOTPUNA PORODICA

Prema približnim podacima popisa stanovništva iz 1953 (odgovarajući podaci prema popisu iz 1961. nisu još obrađeni), od ukupno 4.253.000 jugoslovenskih porodica, 710.000, tj. oko 17%, čine porodice samo jednog roditelja s decom (nepotpuna porodica), od toga oko 600.000 (14,1%) porodica majki s decom i oko 110.000 (2,6%) porodica očeva s decom. Prema statističkim podacima, 65,3% od ukupnog broja nepotpunih porodica imale su maloletnu decu.

U nedostatku opštih statističkih podataka, osnovne probleme nepotpunih porodica mogu ilustrovati podaci ankete koju je u 1961. u sarajevskom srezu sproveo Institut za društveno upravljanje iz Sarajeva. Prema toj anketi,

u sarajevskom srezu ima 3.500 nepotpunih porodica u kojima žive majke sa decom. Od toga 50% čine porodice udovica (50%), 11% porodice razvedenih majki, 27% porodice neudatih majki i 20% porodice faktički razdvojenih supružnika. Oko 12% od ukupnog broja porodica bilo je bez trajnih i zadovoljavajućih prihoda i sa neobezbeđenom egzistencijom (od ovog broja 30% su porodice vanbračnih majki).

Prema kvalifikacionoj strukturi, domaćice i zaposlene nekvalifikovane žene činile su 57%, što znači da su gotovo sve majke socijalno ugrožene. Prema godinama starosti majki ovih porodica, bez kvalifikacija je bilo: 75% među majkama do 20 godina starosti, 71% među majkama do 28 godina starosti, 73% među majkama do 35 godina starosti i 87% među majkama preko 35 godina starosti.

Stambeni uslovi anketiranih samohranih majki bili su vrlo nepovoljni. Naročito je težak stambeni problem razdvojenih i razvedenih majki.

Samohrane majke u sarajevskom srezu imaju probleme i u školovanju i podizanju dece. Tako je, prema anketi, 869 majki tražilo pomoć u školovanju dece, 1.000 materijalnu pomoć, 624 pomoć u rešavanju stambenih pitanja, 88 smeštaj dece u dečje ustanove i 114 pomoć u zapošljavanju.

Pored toga, i zdravstveni uslovi samohranih majki prilično su teški. Problem je utoliko teži što one ne uživaju zdravstvenu zaštitu ako nisu zaposlene. Broj bolesnih raste posle trideset pete godine starosti.

Pored ekonomskih, stambenih i drugih problema, deca iz nepotpunih porodica imaju i specifične psihičke i emotivne probleme. Mnoga istraživanja su pokazala da se najveći broj vaspitno zapuštene dece i maloletnih delikventata regrutuje upravo iz ovakvih porodica. Tako, na primer, u popravnim zavodima u Sloveniji 35% štićenika potiču iz razvedenih brakova. Ispitivanja su pokazala da je na području Bosne i Hercegovine razlog vaspitne zapuštenosti u 90% slučajeva sredina u kojoj se deca razvijaju. Od 582 ispitana slučaja iz Beograda o uzrocima vaspitne zapuštenosti i maloletničke delikvencije, 122 potiču iz razvedenih brakova, a 256 iz brakova koji se mogu smatrati da ne postoje.

DECA ROĐENA VAN BRAKA

Po Ustavu, deca rođena van braka izjednačena su u pravima i dužnostima prema svojim roditeljima sa decom rođenom u braku. Međutim, njihov stvarni položaj u proseku nije isti. Čak je i znatno nepovoljniji od položaja bračne dece. Deca rođena van braka nisu ni pravno potpuno izjednačena sa bračnom decom, jer imaju ista prava i dužnosti samo prema svojim roditeljima, a ne i prema srođnicima svojih roditelja. Na primer, takva deca nemaju pravo na izdržavanje od ovih srodnika, a ne mogu ih u načelu ni nasledivati. Prema članu 23. Zakona o nasleđivanju, dete rođeno van braka ima nasledna prava prema svojim roditeljima i prema majčinim srođnicima (i obrnuto), dok nasledna prava prema očevim srođnicima ima samo ako ga je otac priznao za svoje pred nadležnim organom (nema nasledno pravo ako je očinstvo utvrđeno sudskim putem bez dobrovoljnog ranijeg ili naknadnog priznanja od strane oca).

Pored ove pravne nejednakosti, vanbračna deca su, zbog konzervativnih i malograđanskih shvatanja, kao i zbog odnosa pojedinih društvenih grupa prema ovoj deci, u mnogo težem društvenom položaju. Vanbračno dete samim svojim rođenjem u većini slučajeva predstavlja poseban socijalni problem. Majka takvog deteta obično nije u mogućnosti da sama reši sva pitanja vezana za njegovu egzistenciju i izdržavanje. Pored toga, mnoge vanbračne majke su često nezaposlene ili su sa slabim i nedovoljnim prihodima, često žive u teškim stambenim prilikama, ili su odbačene, tako da i same predstavljaju težak socijalni problem.

Jugoslavija spada u grupu zemalja sa relativno visokim procentom registrovane vanbračne dece. U poređenju sa stanjem pre rata, vanbračni natalitet je udvostručen. Sve do 1958. on je pokazivao znatan porast, kada počinje njegovo blago opadanje.

U 1927. procent živorođene vanbračne dece prema ukupnom broju živorođene dece iznosio je 4,62%, u 1932 — 5,9%, u 1950 — 6,6%, u 1953 — 7%, i u 1962 — 8,1%.

Broj vanbračne dece u periodu 1950—1962. kretao se ovako:

Godina	Broj dece	Godina	Broj dece
1950	33.057	1957	37.511
1951	28.216	1958	38.661
1952	30.439	1959	36.864
1953	34.116	1960	37.510
1954	36.397	1961	35.655
1955	36.392	1962	33.972
1956	37.811		

Podaci: Statistički godišnjaci od 1952. do 1964.

Broj dece rođene van braka je veoma različit po pojedinim republikama i pokrajinama. On je u znatnom opadanju u Hrvatskoj (4.701 u 1962, prema 8.612 u 1950), Sloveniji (2.937 prema 4.326) i Vojvodini (3.909 prema 6.613), dok je u ostalim republikama i na Kosovu i Metohiji zapažen veći ili manji porast. Najveći porast zabeležen je na Kosovu i Metohiji (5.554 u 1962, prema 657 u 1950), zatim u Makedoniji (2.120 prema 869), Bosni i Hercegovini (5.895 prema 4.941), užoj Srbiji (8.587 prema 6.801) i Crnoj Gori (279 prema 238).

TABELA 9 — ŽIVOROĐENA VANBRAČNA DECA PREMA UKUPNOM BROJU ŽIVOROĐENE DECE 1950—1961.

(U procentima)

	1950									
	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961		
Jugoslavija	6,7	7,7	8,2	8,8	8,9	8,7	8,7	8,4		
Bosna i Hercegovina	4,7	6,2	6,7	7,1	7,1	6,5	6,2	5,7		
Crna Gora	1,7	1,9	2,2	1,9	2,0	0,6	1,8	1,8		
Hrvatska	8,7	8,6	8,7	8,7	8,2	7,5	7,4	7,1		
Makedonija	2,1	3,0	3,5	3,9	4,7	5,1	5,1	5,3		
Slovenija	11,6	10,7	10,8	10,8	10,7	10,7	9,1	10,0		
Srbija	7,5	9,4	10,3	11,7	12,1	12,2	12,5	12,1		
uže područje	6,2	8,2	9,2	10,3	10,5	10,9	11,2	10,8		
Kosovo i Metohija	3,4	6,5	8,0	10,7	12,7	12,5	13,1	13,0		
Vojvodina	14,8	15,6	16,0	16,6	16,2	15,5	14,9	14,3		

Podaci: Demografska statistika, 1961, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1964, str. 40.

Utvrđivanje očinstva vanbračne dece predstavlja poseban društveni problem. Praktični rezultati pokazali su da sadašnji sistem utvrđivanja očinstva, koji se zasniva na odredbama Osnovnog zakona o odnosima roditelja i dece, nije dovoljno efikasan, jer je u znatnoj meri ograničio ovlašćenja organa starateljstva u postupku za utvrđivanje očinstva. Sporovi za utvrđivanje očinstva vode se za relativno mali broj dece u poređenju sa ukupnim brojem vanbračne dece.

Vanbračni natalitet je u porastu upravo u onim socijalističkim republikama gde su predrasude prema vanbračnim odnosima i vanbračnoj deci mnogo veće i gde je društveni i ekonomski položaj žene (posebno vanbračne majke) mnogo nepovoljniji, tako da su problemi vezani za egzistenciju vanbračne dece znatno složeniji.

Međutim, mnogo je veći procent vanbračne dece čije je očinstvo utvrđeno dobrovoljnim priznanjem oca na način koji predviđa Osnovni zakon o odnosima roditelja i dece. (Tabela 10):

TABELA 10 — PRIZNANJE OČINSTVA U 1961. PO REPUBLIKAMA

Republika	Broj dece			Način priznanja*	
	ukupno	muške	ženske	izjava	presuda
Jugoslavija	20.753	10.934	9.819	20.546	207
Bosna i Hercegovina	3.139	2.640	1.499	3.138	1
Crna Gora	55	29	26	55	—
Hrvatska	1.657	874	783	1.624	33
Makedonija	1.375	739	636	1.375	—
Slovenija	1.350	738	612	1.207	143
Srbija	13.177	6.914	6.263	13.147	30
uže područje	5.698	2.944	2.754	5.678	20
Kosovo i Metohija	4.850	2.591	2.259	4.847	3
Vojvodina	2.629	1.379	1.250	2.622	7

* Zvanična statistika o priznanju i istraživanju očinstva vodi se tek od 1959. Kao »priznanje«, označeno je istraživanje i priznanje očinstva mada se radi o dve sasvim različite stvari. Podaci o broju dece čije je očinstvo utvrđeno sudskim istraživanjem (presudom) vrlo su nesigurni, jer se prema broju sporova ove vrste pred sudovima može zaključiti da je njihov broj znatno veći od broja iskazanog u tabeli. Samo u Beogradu registrovano je oko 200 predmeta ove vrste, što je gotovo jednako podacima koji se u tabeli daju za celu zemlju.

Podaci: Demografska statistika 1961, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1964.

Pozakonjenjem vanbračno dete naknadno dobija status bračnog deteta. Broj pozakonjenja u odnosu na broj živorođene vanbračne dece u 1961. iznosi oko 12% (tabela 11):

TABELA 11 — POZAKONJENJE DECE U 1961. PO REPUBLIKAMA

Republika	Broj pozakonjene dece			Način pozakonjenja	
	ukupno	muške	ženske	sklapanje	presuda
Jugoslavija	4.500	2.294	2.206	4.453	47
Bosna i Hercegovina	275	140	135	273	2
Crna Gora	3	2	1	3	—
Hrvatska	1.004	522	482	1.000	4
Makedonija	205	112	93	205	—
Slovenija	905	455	450	903	2
Srbija	2.108	1.063	1.045	2.069	35
uže područje	1.108	573	535	1.073	35
Kosovo i Metohija	87	34	53	87	—
Vojvodina	913	456	457	909	4

Podaci: Demografska statistika 1961, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1964.

USVOJENA DECA

Ustanova usvojenja, koja inače predstavlja značajnu socijalno-političku meru zbrinjavanja maloletne dece koja su ostala bez roditelja ili čiji su roditelji u nemogućnosti da se o njima staraju, nije u praksi dala očekivane rezultate. U nedostatku zvanične evidencije o sklopljenim i raskinutim usvojenjima, na to mogu ukazati podaci ankete koju je na teritoriji Srbije sproveo Zavod za socijalna pitanja SR Srbije.

Prema podacima te ankete, u Srbiji je posle rata, zaključno do 1961, usvojeno preko 8.000 dece, što je vrlo malo ako se ima u vidu da je u Jugoslaviji samo neposredno posle rata bilo preko 300.000 potpuno nezbrinute dece. Konstatovano je da je usvojenje intenzivnije primenjivano samo u vreme neposredno po završetku rata. Prema podacima ankete, nijedno dete nije usvojeno, i to: u 1947. u 4 opštine, u 1957. u 75 opština, i u 1961. u 70 opština. Inače, u najvećem broju opština, u 1957 (u 42 opštine) i u 1961. godini (u 56 opština), usvojeno je samo po jedno dete. U 1961. u 206 opština sa područja Srbije usvojeno je 591 dete, od kojih 324 (54,9%) muške i 267 (45,1%) ženske. Od toga je 280 (44%) imalo oba i isto toliko jednog roditelja.

Prema podacima ankete u 15 posmatranih opština, kao usvojioci se pojavljuju: bračni parovi (66%), zatim po jedan bračni drug (25%), dok je broj usvojlaca koji nisu u braku neznatan.

Na osnovu podataka iz 68 opština, struktura usvojlaca i prirodnih roditelja po zanimanjima je sledeća:

— najveći broj prirodnih roditelja, koji su dali saglasnost za usvojenje svoje dece, čine radnici (39%), a zatim zemljoradnici (33%), službenici (14%), domaćice (5%), zanatlije (3%), penzioneri (2%), slobodne profesije i lica s nepoznatim zanimanjima (po 1%);

— najveći broj usvojlaca takođe su radnici (36%), a na drugom mestu su zemljoradnici (29%). Zatim slede: službenici (20%), zanatlije (5%), penzioneri (4%), domaćice (4%), lica slobodnih profesija (1%) i sa nepoznatim zanimanjima (0,5%);

— postoji jako izražena pojava istovrsnosti zanimanja prirodnih roditelja i usvojlaca. Tako je usvojiocima istovetnog zanimanja dalo decu: 74% radnika, 70% zemljoradnika, 74% službenika, itd.

NEKI SOCIOLOŠKI

POKAZATELJI BRAKA I RAZVODA

Za poslednjih 40 godina broj sklopljenih brakova, sem nekih manjih oscilacija, pokazuje tendenciju stagniranja, dok je u istom periodu broj razvoda porastao za oko 100%. (Tabela 12.)

TABELA 12 — SKLOPLJENI I RAZVEDENI BRAKOVI U JUGOSLAVIJI 1921—1961.

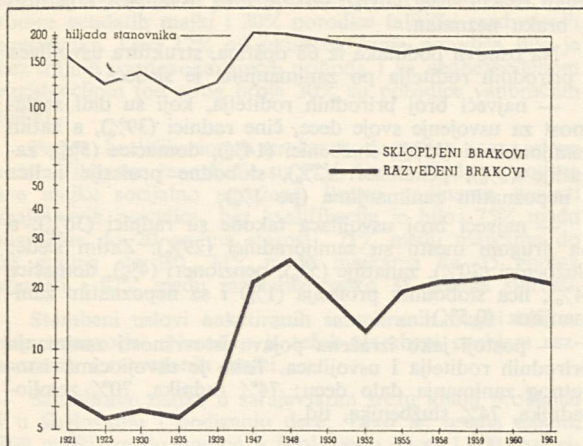
Godina	Broj stanovnika u hiljadama	Brakovi		Stopa na 1.000 stanovnika	
		sklopljeni	razvedeni	sklopljeni brakovi	razvedeni brakovi
1921	12.059	157.055	6.720	13,0	0,6
1925	12.796	123.005	5.481	9,5	0,4
1930	13.780	138.322	5.826	10,0	0,4
1935	14.767	110.129	5.561	7,5	0,4
1939	15.596	123.817	7.103	7,9	0,5
1947	15.608	205.773	20.915	13,2	1,3
1948	15.829	203.640	24.596	12,9	1,6
1950	16.278	185.449	17.879	11,4	1,1
1952	16.731	175.571	12.355	10,5	0,7
1955	17.636	162.711	19.389	9,2	1,1
1958	18.189	170.242	20.421	9,4	1,1
1959	18.421	163.572	21.482	8,9	1,1
1960	18.643	167.261	21.972	9,0	1,2
1961	18.540	168.510	21.329	9,1	1,1

Podaci: Statistički godišnjak SFRJ, 1960, 1961, 1962. i 1963.

Broj razvoda u posleratnom periodu znatno je povećan u poređenju sa periodom pre rata, što je posledica rušenja osnova patrijarhalne porodice praćenog urbanizacijom i industrijalizacijom. Ova pojava zajednička je za sve zemlje u svetu koje doživljavaju iste ili slične preobražaje. Vanredno velik broj razvoda u prvim godinama posle oslobođenja predstavlja poznatu pojavu porodičnih i bračnih poremećaja u toku i posle velikih ratova.

ZAKLJUČENJE I RAZVOD BRAKA I STAROST BRAČNIH DRUGOVA. Prema statističkim podacima iz 20 najvećih gradova, muškarci se žene uglavnom oko tri-desete godine, a žene udaju između 23 i 25 godina. Prema popisu stanovništva iz 1953, prosečna starost muškaraca pri stupanju u brak iznosila je od 26 do 27 godina.

GRAFIKON 4 — SKLAPANJE I RAZVOĐENJE BRAKOVA U JUGOSLAVIJI 1921—1961.

Rani brakovi su najčešći u Bosni i Hercegovini (25 do 26 godina prosečna starost za muškarce). Granica starosti bračnih drugova je mnogo niža u manjim mestima, a naročito na selu. Međutim, ni broj ranih brakova u gradovima nije beznačajan. Od ukupnog broja brakova koje su u 1961. sklopile žene 27,2% otpada na žene mlađe od 19 godina, a od ukupnog broja brakova koje su sklopili muškarci 7,6% otpada na muškarce mlađe od 20 godina, a 39,8% na muškarce od 20 do 24 godine.

U 1961. od ukupno razvedenih brakova (21.329), broj razvedenih brakova žena ispod 19 godina starosti iznosi 261 (1,2%), broj razvedenih brakova muškaraca mlađih od 20 godina iznosi 125 (0,6%), a muškaraca između 20 i 24 godine 2.423 (10,1%).

UTICAJ ZANIMANJA NA SKLAPANJE I RAZVOD BRAKA. Sklapanje brakova je veoma tesno povezano sa zanimanjem, što je utvrđeno na osnovu učestalosti brakova koji se sklapaju između lica iste grupe zanimanja.⁴

Za međugrupno sklapanje brakova (tj. za sklapanje brakova između supruge različitih zanimanja) karakteristično je nekoliko pojava. Broj brakova poljoprivrednika — muškaraca sa ženama iz ostalih grupa sasvim je neznatan. Poljoprivrednici, međutim, u znatno većoj meri ulaze u međugrupne brakove. Među nepoljoprivrednim zanimanjima nema nijednog koje bi u pogledu sklapanja brakova bilo tako oštro odvojeno od ostalih kao što je to slučaj kod muškaraca-poljoprivrednika.

Po učestalosti razvoda braka postoje znatne razlike među grupama zanimanja. Niske stope razvoda imaju naročito poljoprivrednici i rudari. Srednje stope imaju nekvalifikovani radnici, industrijski i zanatski radnici i saobraćajno osoblje. Ostale grupe imaju visoke stope razvoda. Stopa razvoda kod stručnjaka i umetnika je viša preko tri puta od prosečne, a pet puta od stope razvoda poljoprivrednika.

Karakteristično je da su stope razvoda brakova sklopljenih između supruge istog zanimanja visoke (osim brakova između poljoprivrednika). Neočekivano, ali sociološki vrlo zanimljivu pojavu predstavlja okolnost da su u svim grupama zanimanja brakovi sa ženama-poljoprivrednicama imali najniže koeficijente razvoda. To se objašnjava pretpostavkom da poljoprivrednice u tim brakovima, koji u većini slučajeva predstavljaju za njih socijalni uspon, ulažu velik napor da se prilagode novoj sredini, kao i pretpostavkom da su one verovatno spremne na veće ustupke samo da bi se bračna zajednica održala.

Različita učestalost razvoda u raznim društvenim slojevima ne može se uzeti kao jedino merilo sredenosti bračnih zajednica. U raznim društvenim slojevima postoji različita sklonost da se zbog nesredenosti bračnog života pribegava razvodu, te je vrlo različiti stepen nesredenosti koji izaziva razvod.

UTICAJ ŠKOLSKOJE SPREME NA OBIM ZAKLJUČIVANJA I RAZVODA BRAKOVA. U Jugoslaviji izrazito preovlađuju brakovi koji su zaključeni između supruge sa istom školskom spremom (homogami brak), ili u kojima razlike u školskoj spremi supružnika ne iznose više od jedne grupe (npr. fakultetska sprema i srednja škola). Brakovi između supruge od kojih jedan ima visoku školsku spremu, dok drugi ima nepotpunu srednju školu, ili osnovnu školu, ili je bez ikakve školske spreme (heterogami brak), zajedno ne iznose ni 5% od svih sklopljenih brakova.

Dakle, u homogamnim bračnim kombinacijama postoje vrlo visoki indeksi asocijacije, dok kod brakova supruge sa različitim školskom spremom, bilo da muž ima znatno višu školsku spremu, bilo da je ima žena, ovi indeksi neobično brzo opadaju.

Školska sprema supruge u proseku je niža od školske spreme muža. Žena češće stupa u brak sa muškarcem koji ima višu školsku spremu od njene. To ukazuje da su žene posredstvom braka socijalno pokretljivije, u vertikalnom smislu, mnogo više nego muškarci, što je uslovljeno različitim funkcionalnim vezama muškog i ženskog stanovništva s društvenom strukturom. Zbog nepotpune podudarnosti školske spreme i društvenog položaja, obim ove vertikalne pokretljivosti putem braka nije moguće preciznije izmeriti.

TRAJANJE BRAKA I RAZVOD. Poznata je činjenica da svaki brak preživljava ozbiljnu probu u prvim danima i godinama po njegovom zaključenju. Otuda je relativno visok procent razvedenih brakova koji nisu trajali više od pet godina. U 1961. od ukupno razvedenih brakova 30,7% otpada na brakove koji su trajali do pet godina. Sa daljim godinama nastaje znatno opadanje učestalosti razvoda, da bi se između 10 i 14 godina trajanja braka opet naglo povećalo (na razvedene brakove u 1961. koji su trajali 10 do 14 godina otpadalo je 17,9%). Posle 15 godina trajanja braka učestalost razvoda opet naglo opada: brakovi koji su trajali od 15 do 19 godina razvedeni su u 1961. u 5% slučajeva.

Zanimljivo je da su u ranijim godinama brakovi u trajanju od 1 do 5 godina bili mnogo nestabilniji nego što to pokazuju podaci za 1961. Tako je u 1952. od ukupno razvedenih brakova na brakove koji su trajali do 5 godina otpadalo 58,6%, u 1953. godini 49,3%, u 1954. godini 48,4%, a u 1955. godini 58,9%. Ovi podaci pokazuju da se poslednjih godina sve smišljenije i sa većim pripremama stupa u brak, što predstavlja pozitivnu pojavu. Međutim, ostaje da se utvrdi razlog relativnog povećanja broja razvoda brakova koji su trajali 5 i više godina, jer broj razvoda u apsolutnim ciframa nije u međuvremenu opao.

RAZVOD BRAKA PO REPUBLIKAMA. Postoje znatne razlike u broju razvoda u pojedinim republikama. Prema nekim sociološkim istraživanjima, utvrđeno je da bi se Jugoslavija, po tendencijama u obimu razvoda, mogla podeliti na dva područja: područje uže Srbije, Vojvodine i pojedinih delova Hrvatske, s jedne strane, gde su razvodi češći, i područje Slovenije, pojedinih delova Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova i Metohije, gde su razvodi znatno ređi. Uzroci tih razlika su, prema nekim mišljenjima, u različitim životnim navikama, u većoj samostalnosti žene, u činjenici da je razvod već odočaćen i da predstavlja dugogodišnju tradiciju. Međutim, osnovni razlog povećanog broja razvoda u nekim republikama jeste dinamičan proces industrijalizacije i urbanizacije, koji stvara mnogobrojne socijalne i porodične probleme.

Struktura razvoda po pojedinim republikama ukazuje na sledeće tendencije:

⁴ Izlaganja u ovom odeljku predstavljaju zaključke istraživanja prof. dr Vojina Milića na osnovu statističkih podataka za 1953.

U Srbiji je za poslednjih šest godina sklopljeno 390.038 brakova, a razvedeno 62.988, ili 16%. Ovaj podatak možda ne bi privlačio veću pažnju da se među razvedenim brakovima nije nalazilo 48,7% brakova sa decom (sa ukupno 30.172 dece).

U Hrvatskoj je, iako nešto manji nego u Srbiji, broj razvoda braka takođe relativno visok. U toku 1962. razveden je 4.861 brak. Od toga su 48% brakovi bez dece, 33% brakovi sa jednim detetom, 14% sa dvoje dece i 5% sa troje i više dece.

Broj razvedenih brakova u Sloveniji niži je od proseka jugoslovenskog proseka i znatno niži od proseka u pojedinim republikama. Ova činjenica se delimično objašnjava relativnom stabilizacijom savremene porodice, jer je proces industrijalizacije i urbanizacije u Sloveniji odmakao ispred ostalih republika.

Analiza kretanja razvoda po pojedinim gradovima ukazuje na znatne razlike u pojedinim republičkim centrima (tabela 13).

TABELA 13 — SKLOPLJENI I RAZVEDENI BRAKOVI U NEKIM GRADOVIMA 1955.

Gradovi	Sklopljeni brakovi	Razvedeni brakovi	
		broj	%
Beograd	7.212	2.183	30,1
Zagreb	6.048	1.503	24,8
Novi Sad	2.339	438	23,6
Sarajevo	3.767	482	12,7
Skoplje	2.030	256	12,6
Ljubljana	3.167	306	9,6
Titograd	787	60	7,6

Podaci: dr M. Mladenović: »Porodica i porodični odnosi«, Beograd, »Rad«, 1963.

Podaci pokazuju da se na 100 sklopljenih brakova u Beogradu razvodi 30, a u Titogradu i Ljubljani samo 8 odnosno 10 brakova. Visok procent razvoda imaju i Zagreb i Novi Sad, dok se Sarajevo i Skoplje po broju razvoda kreću oko jugoslovenskog proseka.

BRAKORAZVODNI UZROCI I KRIVICA ZA RAZVOD. Daleko najveći broj brakova se razvodi zbog teške poremećenosti bračne zajednice (čl. 56. OZB). Zbog ovog uzroka razvedeno je u 1957. godini 71%, a u 1961. godini 85% od ukupnog broja razvedenih brakova. Ostali uzroci razvoda su preljuba, zlostava, teške uvrede i nečastan život, neopravdano ili zlonamerno napuštanje, krivične osude, i dr.

Karakteristično je da se sve veći broj brakova razvodi bez ičije krivice (na osnovu čl. 56. OZB). Tako je u 1961. bez ičije krivice razvedeno 50,3% od svih razvedenih brakova (prema 18,2% u 1953). Ako se broju brakova razvedenih bez ičije krivice doda broj razvoda gde krivica nije uopšte utvrđivana (14,3%), izlazi da u oko 64,6% brakorazvodnih parnica u 1961. krivica uopšte nije postojala ili je supruzi svesno nisu hteli isticati.

Obostranom krivicom razvedeno je u 1953. godini 32,1%, a u 1961. godini 10% od ukupnog broja razvedenih brakova. Krivicom muža razvedeno je u 1953. godini 33,3%, a u 1961. samo 15,3%, a krivicom žene u 1953. godini 15,6%, a u 1961. samo 5,2% brakova.

Manji broj brakova razvedenih krivicom žene od broja brakova razvedenih krivicom muža objašnjava se poznatom činjenicom da žena još nije faktički ravnopravna sa muškarcem i da muškarac čini mnogo veće greške u braku. Međutim, analiza statističkih podataka o razvodima krivicom muža i žene po republikama, pokazuje da se broj razvoda krivicom žene nalazi u određenom stepenu korelacije sa privrednim, kulturnim i uopšte društvenim standardom republike. Iz toga se može izvući zaključak da se brakovi mnogo češće razvode krivicom žene ukoliko je

ona manje materijalno obezbeđena, nesamostalna i manje obrazovana. To dolazi otuda što takve žene mnogo manje same traže razvod zbog krivice muža, odnosno što se muževi takvih žena ne ustručavaju da pribegnu ovom sredstvu kada žena učini neku grešku. Naprotiv, materijalno obezbeđena i samostalna žena mnogo češće sama traži razvod. Najmanji broj razvoda krivicom žene je u Sloveniji (54:513), zatim u Hrvatskoj (209:899) i na području uže Srbije (289:742), a slede Bosna i Hercegovina (261:504), Crna Gora (11:18), Makedonija (96:155) i Kosovo i Metohija (30:77).

RAZVOD BRAKA I BROJ DECE U BRAKU. Deca predstavljaju značajan faktor koji utiče na stabilnost braka. Naime, od ukupnog broja razvedenih brakova znatan broj otpada na brakove bez dece: u 1954. na razvode takvih brakova otpadalo je 56,9%, a u 1961. godini 51,3%. Međutim, znatan je i broj razvedenih brakova sa decom, među kojima i sa troje i više dece. Pri tom se u svim republikama uočavaju približno iste tendencije kao i u čitavoj zemlji u celini. (Tabela 14.)

TABELA 14 — STRUKTURA RAZVEDENIH BRAKOVA BEZ DECE I SA DECOM U 1954. I 1961. PO REPUBLIKAMA

(U procentima)

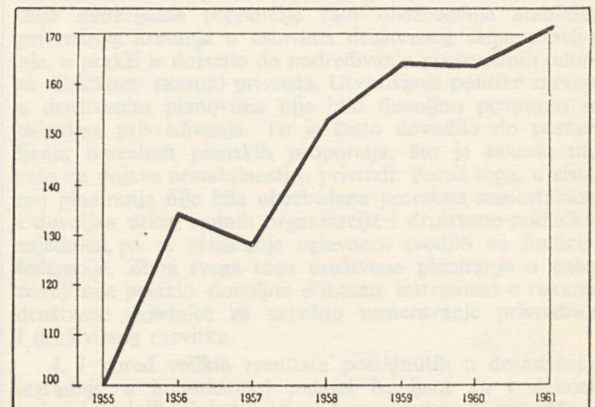
Republika	Od ukupnog broja razvedenih brakova bilo je							
	bez dece		sa 1 detetom		sa 2 deteta		sa 3 i više dece	
	1954	1961	1954	1961	1954	1961	1954	1961
Jugoslavija	56,9	51,3	29,0	31,6	10,2	12,7	3,9	4,4
Bosna i Hercegovina	66,2	55,0	22,2	28,0	8,2	11,4	3,3	5,6
Crna Gora	57,1	48,0	24,2	33,0	14,3	11,7	4,4	7,3
Hrvatska	50,8	53,1	32,8	33,1	11,7	13,0	4,3	3,8
Makedonija	60,2	46,9	26,6	33,8	8,3	12,8	4,4	9,5
Slovenija	33,3	33,7	37,0	36,0	16,2	18,4	7,4	6,9
Srbija	58,5	53,1	28,4	31,4	9,4	12,1	3,5	3,5
uže područje Kosovo i Metohija	58,6	53,7	23,4	30,8	9,3	12,4	3,4	3,1
Vojvodina	62,7	49,1	25,9	28,8	6,5	12,9	4,8	9,2
	57,4	52,1	27,1	33,1	9,8	11,3	3,6	3,5

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 298.

U brakovima razvedenim u periodu 1955—1961. bilo je ukupno 65.241 dete. Od toga u brakovima razvedenim u 1955. godini 6.433, u 1956 — 8.653, u 1957 — 8.275, u 1958 — 9.825, u 1959 — 10.540, u 1960 — 10.525, i u 1961 — 10.990. Na svakih 1.000 stanovnika dolazi 3,5 dece iz razvedenih brakova.

GRAFIKON 5 — INDEKSI BROJA DECE IZ RAZVEDENIH BRAKOVA 1955—1961.

(1955=100)

POVERAVANJE DECE U BRAKORAZVODNOJ PARNICI. Osnovni zakon o braku sadrži odredbe kojima se uređuje pitanje kome će roditelju u slučaju razvoda braka dete biti povereno na čuvanje, vaspitanje i izdržavanje. Pri donošenju odluke sudovi su dužni da u prvom redu vode računa o interesima deteta.

Podaci o razvedenim brakovima prema tome kome su dodeljena deca, ukazuju na znatne razlike među republikama. (Tabela 15.)

TABELA 15 — STRUKTURA RAZVEDENIH BRAKOVA PREMA TOME KOME SU DODELJENA DECA, PO REPUBLIKAMA U 1961.

Republika	Procent razvoda prilikom kojih je dete dodeljeno			
	mužu	ženi	mužu i ženi*	drugima
Jugoslavija	22,2	71,2	6,5	0,2
Bosna i Hercegovina	24,8	69,1	6,0	0,1
Crna Gora	32,3	61,3	6,4	—
Hrvatska	12,0	81,9	5,9	0,2
Makedonija	22,9	65,5	11,4	0,2
Slovenija	4,3	91,4	4,0	0,3
Srbija	29,8	62,8	7,2	0,2
uže područje	32,3	63,7	6,9	0,1
Kosovo i Metohija	45,9	44,7	7,8	1,6
Vojvodina	21,7	70,5	7,7	0,1

* U brakovima sa više dece sud u izvesnim slučajevima dodeljuje neku decu ocu, a neku majci.

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 298.

U Sloveniji deca se gotovo isključivo poveravaju majci. U Srbiji, naprotiv, deca se poveravaju ocu u daleko većem procentu (29,8%). Taj odnos je još povoljniji u korist oca

na užem području Srbije, a naročito na Kosovu i Metohiji. U celini, može se utvrditi kao pravilo da se deca češće poveravaju ocu u republikama i pokrajinama koje su privredno nerazvijenije, odnosno češće majci u republikama koje su privredno razvijenije.

IZVOR: Popis stanovništva 1953, knjiga XVI, Domaćinstva i porodice, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1962; Statistički godišnjak SFRJ, 1962, 1963. i 1964; dr V. Bonač: »Tipovi jugoslovenske porodice«, »Rad«, Beograd, 1957; dr I. Klauzer: »Struktura poljoprivrednih i mješovitih gospodinstava«, »Sociologija sela«, br. 1, 1963, Zagreb; dr M. Mladenović: »Porodica i porodični odnosi«, »Rad«, Beograd, 1963; »Žena u društvu i privredi Jugoslavije«, Bilten Saveznog zavoda za statistiku, Beograd, 1964; D. Marković: »Poljoprivredno stanovništvo Jugoslavije u proteklih 40 godina«, »Sociologija sela«, br. 1, 1963, Zagreb; »Razvoj svojinskih odnosa«, »Jugoslovenski pregled«, 1963, januar; »Društveno-ekonomska kretanja na selu«, »Jugoslovenski pregled«, 1962, novembar—decembar; V. Cvjetičanin: »Međuseljački promet zemlje«, »Sociologija sela«, br. 2, 1963, Zagreb; R. Bičanić: »Tipovi mješovitih seljačko-radničkih obitelji s obzirom na raspodelu dohotka«, »Sociologija«, br. 1, 1959, Beograd; dr P. Marković: »Staračka domaćinstva na selu«, »Sociologija sela«, br. 2, 1963, Zagreb; V. Veljković: »Ekonomske funkcije jugoslovenske porodice«, »Socijalna politika«, br. 4, 1964, Beograd; dr Miloš Macura: »Prilog istraživanju nepotpunih porodica«, Beograd, 1962; dr M. Mladenović: »Razvod braka«, »Savremena administracija«, Beograd, 1964; dr Halas Alma, upravnik Čedjeg dispanzerja u Mariboru: »Referat o otroku iz nepopone družine« (neobjavljeni materijali Konferencije za društvenu aktivnost žena Jugoslavije); P. Manojlović: »Položaj vanbračne majke i deteta«, »Socijalna politika«, br. 2, 1957, Beograd; D. J. Tasić: »Vanbračni natalitet u Jugoslaviji«, »Sociološki pregled«, 1961, Beograd; »Usvojenje i usvojenja deca u Socijalističkoj Republici Srbiji«, Zavod za socijalna pitanja SR Srbije, Beograd, 1963; dr V. Milić: »Sklapanje i razvod braka prema zanimanju«, »Statistička revija«, br. 1, 1957, Beograd; dr V. Milić: »Sklapanje i razvod brakova prema školskoj spremi«, »Sociologija«, br. 1, 1959, Beograd; dr V. Bonač: »Razvodi brakova u Jugoslaviji« »Socijalna politika«, br. 4, 1956, Beograd.

Dr M. M.

REZOLUCIJA SAVEZNE SKUPŠTINE O SMERNICAMA ZA IZRADU DRUŠTVENOG PLANA JUGOSLAVIJE ZA PERIOD 1964-1970.

Savezno i Privredno veće Savezne skupštine, posle dvodnevne debate u kojoj je učestvovao veliki broj poslanika oba veća i prethodne višemesečne široke javne diskusije, na zajedničkoj sednici održanoj 25. novembra usvojili su sledeću Rezoluciju o smernicama za izradu društvenog plana Jugoslavije za period 1964—1970:

»Razmatrajući uslove i mogućnosti daljeg društvenog i privrednog razvoja, porasta proizvodnje i produktivnosti rada i razvijanja socijalističkih odnosa;

Oslanjajući se pri tome na materijale i analize Saveznog zavoda za privredno planiranje i drugih stručnih i naučnih službi i ustanova o rezultatima i problemima dosadašnjeg razvoja, kao i okvirima i mogućnostima za razvoj u narednom periodu;

Uzimajući u obzir dostignuti nivo razvijenosti i krupne promene ostvarene u dosadašnjem društvenom i privrednom razvitku, potrebe daljeg razvoja sistema društvenog samoupravljanja i stalnog proširivanja njegove materijalne osnove kao i objektivne tendencije daljeg brzog razvika naše zemlje;

Polazeći od toga da su trajni ciljevi naše ekonomske politike neprekidno i stabilno podizanje materijalnih i kulturnih uslova života radnih ljudi i stalno razvijanje socijalističkih proizvodnih odnosa;

Savezna skupština utvrđuje da su naši osnovni ekonomsko-politički ciljevi i zadaci u narednom periodu:

— stabilan porast životnog standarda, a pre svega lične potrošnje, i povećanje učešća ličnih dohodaka u raspodeli nacionalnog dohotka;

— skladniji porast proizvodnje, intenzivnije korišćenje proizvodnih potencijala i podizanje produktivnosti rada;

— povećanje razmene, a posebno izvoza intenzivnijim uključivanjem jugoslovenske privrede u međunarodnu podelu rada;

— ubrzani razvoj nedovoljno razvijenih područja;

— jačanje uloge neposrednih proizvođača i radnih organizacija u proširenoj reprodukciji.

Savezna skupština smatra da se ostvarivanje ovih ciljeva i zadatka zasniva na realnim mogućnostima daljeg brzog razvoja proizvodnih snaga i na usavršavanju privrednog sistema u smislu Rezolucije Savezne skupštine o osnovnim smernicama za dalji razvoj privrednog sistema.

Savezna skupština smatra da i u sledećem periodu na ostvarivanje ovih ciljeva i zadataka treba da bude usmerena aktivnost svih radnih organizacija, društveno-političkih zajednica, društvenih i političkih organizacija.

U skladu s napred iznetim osnovnim ekonomsko-političkim ciljevima i zadacima, Savezna skupština utvrđuje sledeće smernice za izradu Društvenog plana Jugoslavije za period 1964—1970. godine:

I

1. U našoj zemlji došlo je do snažnog razvoja proizvodnih snaga, do jačanja materijalno-tehničke osnove cele privrede i razvika socijalističkih društvenih odnosa zasnovanih na samoupravljanju radnih ljudi. Samo u toku

poslednjih deset godina nacionalni dohodak je više nego udvostručen a industrijska proizvodnja povećana za preko tri i po puta, tako da je industrija postala dominirajuća privredna oblast. Razvoj novih industrijskih grana i sve šire uvođenje nove tehnike i tehnologije u proizvodnju osposobilo je našu industriju da sve potpunije podmiruje potrebe domaće potrošnje i da se šire uključuje u međunarodnu robnu razmenu.

Ostvareni opšti materijalni i društveni uslovi omogućili su otvaranje procesa modernizacije i socijalističkog preobražaja poljoprivrede, mada njen razvoj zaostaje za mogućnostima i potrebama zemlje; u tom zaostajanju leži jedna od najkrupnijih neusklađenosti u našoj privredi.

Postignuti rezultati u razvitku industrije stvorili su takođe materijalne i druge uslove za brži razvoj svih privrednih i ostalih društvenih delatnosti.

2. Ovako krupni rezultati u razvoju materijalnih proizvodnih snaga zahtevali su osetne napore koji su došli do izražaja u visokoj stopi akumulacije u proteklom periodu, čime su stvoreni značajni proizvodni fondovi. Međutim, stepen i efikasnost njihovog korišćenja nisu uvek zadovoljavajući, između ostalog i zbog često nedovoljne usklađenosti proizvodnih kapaciteta, nerazvijene specijalizacije, kooperacije i integracije u proizvodnji, nepotpune tehnološke usavišenosti procesa proizvodnje, nedovoljne orijentacije investicija na modernizaciju tehnologije, nesavremene organizacije rada. Na to je uticalo i nedovoljno razvijanje naučnoistraživačkog rada.

3. Snažan razvoj naše zemlje u proteklom periodu rezultat je politike podizanja proizvodnih snaga i stalnog jačanja socijalističkih proizvodnih odnosa. Oko četiri petine nacionalnog dohotka stvara se danas u društvenom sektoru privrede. Velike promene izvršene su i u ekonomsko-socijalnoj strukturi stanovništva. Samoupravljanje čini danas osnovu našeg celokupnog društvenog i privrednog razvoja.

Međutim, usavršavanja u privrednom sistemu, u funkcionisanju i unutrašnjoj organizaciji privrede, u uspostavljanju odnosa između privrednih organizacija i društveno-političkih zajednica, nisu uvek išla u korak sa brzim razvojem proizvodnih snaga i potrebama razvoja društvenih odnosa. Pri postojećim odnosima u raspodeli nacionalnog dohotka značajan deo privrednog upravljanja, naročito u oblasti proširene reprodukcije i u donošenju investicionih odluka, ostao je vezan za neposredne intervencije društveno-političkih organa. To je ometalo šire razvijanje samoupravljanja i intenzifikaciju privređivanja u privrednim organizacijama, što se odražavalo i na smoupravljanje u društvenim službama. S druge strane, razvijanje samoupravljanja u radnim kolektivima nailazilo je na prepreke koje su proizilazile iz zastarelih shvatanja i metoda rukovođenja unutar radnih organizacija. Sve ovo otežavalo je dosledniju primenu principa raspodele prema radu i nedovoljno stimulisalo radne ljude na postizanje boljih i većih rezultata.

Sistem planiranja nije se razvijao u skladu sa razvojem sistema društvenog samoupravljanja. Umesto da usklađuje materijalne proporcije radi obezbeđenja stabilnog privrednog kretanja u uslovima društvenog samoupravljanja, u praksi je dolazilo do podređivanja proizvodnih odnosa fizičkom razvoju privrede. Utvrđivanje politike razvoja u društvenim planovima nije bilo dovoljno povezano sa uslovima privređivanja. To je često dovodilo do postavljanja nerealnih planskih proporcija, što je takođe uticalo na pojave nestabilnosti u privredi. Pored toga, u sistemu planiranja nije bila obezbeđena potrebna samostalnost i dovoljan uticaj radnih organizacija i društveno-političkih zajednica, pa se planiranje uglavnom svodilo na funkciju federacije. Zbog svega toga društveno planiranje u našoj zemlji nije postalo dovoljno efikasan instrument u rukama društvene zajednice za uspešno usmeravanje privrednog i društvenog razvika.

4. I pored velikih rezultata postignutih u dosadašnjoj izgradnji, u investicionoj politici ispoljene su i slabosti koje su proizišle dobrim delom iz nerazvijenosti privrednog

sistema a posebno iz sistema investiranja, zasnovanog pretežno na administrativnom zahvatanju sredstava od strane društveno-političkih zajednica. U takvim uslovima nije uvek bilo obezbeđeno da ekonomski kriteriji budu odlučujući faktor ulaganja sredstava. To je slabilo orijentaciju na racionalno trošenje investicionih sredstava. U strukturi ulaganja nisu bile uvek obezbeđivane odgovarajuće srazmere koje bi osigurale skladniji razvoj privrede, što se naročito ispoljavalo u zaostajanju energetske i sirovinске baze i poljoprivrede. Na to su uticala i jednostrana shvatanja da samo veličina investicija određuje privredni razvoj, što je često jačalo pritisak na investicione fondove i dovelo do napregnutog investiranja i građenja po svaku cenu, do potcenjivanja drugih faktora privrednog razvoja, zatvaranja u lokalne okvire i do podsticanja centralističkih tendencija.

5. Ostvareni rezultati u oblasti materijalnih proizvodnih snaga i u razvoju društvenih odnosa omogućili su krupne promene u opštem položaju naših radnih ljudi, i doveli do osetnog poboljšanja njihovog životnog standarda. I pored toga porast životnog standarda, a posebno lične potrošnje, pri postojećem sistemu raspodele, nije odgovarao nivou privredne razvijenosti koji je dostignut u ovom periodu. Takvo stanje nije stvaralo potrebne uslove za pojačanu materijalnu stimulaciju na veću proizvodnju i produktivnost, za bolje korišćenje postojećih rezervi i efikasnije privređivanje. Takođe, to nije pružalo ni dovoljne mogućnosti za proširivanje tržišta i onih delatnosti za čiji brži i uspešniji razvoj je povećanje lične potrošnje jedan od osnovnih preduslova.

Međutim, treba imati u vidu da relativno visoka indirektna primanja pružaju nerealnu sliku učešća ličnih dohodaka u nacionalnom dohotku i troškovima proizvodnje i otežavaju dosledniju primenu principa raspodele prema radu.

6. Brži razvoj privrede omogućio je i proširenje spoljne trgovine i izmenio položaj naše zemlje u međunarodnoj robnoj razmeni. Obim spoljnotrgovinske razmene danas je oko tri puta veći nego pre deset godina, a promene u njenoj strukturi postale su takve da proizvodi industrije čine već oko 3/4 našeg ukupnog izvoza. Na današnjem stepenu razvoja proširivanje ekonomskih odnosa sa inostranstvom jedan je od najvažnijih uslova za dalji uspešan razvoj naše privrede, pa, prema tome, i nerazdvojna komponenta celokupne razvojne i ekonomske politike. U tom pogledu, međutim, može se konstatovati da su investiciona i proizvodna orijentacija naše privrede, kreditna politika, devizni sistem i druge mere još nedovoljno usmerene na podsticanje izvoza i proširivanje ekonomskih odnosa sa inostranstvom. To se ogleda u još uvek niskom obimu izvoza, u nestabilnom porastu razmene i sporom popravljaju strukture razmene sa pojedinim regionima, u nedovoljnoj orijentaciji proizvodnje za izvoz, u sporom razvijanju proizvodne kooperacije sa inostranstvom i u pojavama autarhičnih tendencija. Isto tako to se ogleda i u nepotpunom korišćenju mogućnosti koje pružaju uslužne delatnosti, u prvom redu turizam i saobraćaj — za ostvarivanje većih deviznih prihoda.

7. U dinamičnom razvoju privrede, a posebno u kretanju tržišta i cena, dolazilo je do povremenih oscilacija koje su proizilazile iz prenapregnutih bilansa i odnosa u raspodeli sredstava. To je potencirano nestabilnom poljoprivrednom proizvodnjom i odsustvom materijalnih i deviznih rezervi kojima bi se moglo uticati na stabilizaciju privrednih kretanja i odnose na tržištu. Na ove oscilacije uticala je i prenapregnuta orijentacija na ekstenzivnu investicionu izgradnju i preko okvira materijalnih i finansijskih mogućnosti, kao i nedovoljna selektivna i efikasna kreditna politika.

Kao rezultat dosadašnje politike u primarnoj i sekundarnoj raspodeli društvenog proizvoda postoje osetni dispariteti u odnosima cena i neujednačeni odnosi u zahvatanju akumulacije. To dovodi pojedine privredne grane

i grupacije u neravnopravan položaj u pogledu uslova za sticanje dohotka, za formiranje sopstvenih fondova i ličnih dohodaka zaposlenih. Ovakvo stanje nameće potrebu preraspodele administrativnim metodima, kao i široku primenu drugih administrativnih intervencija u oblasti privređivanja. Takva situacija do izvesnog stepena zamagljuje stvarne odnose u pogledu rentabilnosti i ekonomičnosti poslovanja, ometa puniju primenu principa raspodele prema radu, stvara neopravdane razlike u nivou ličnih dohodaka i sputava šire razvijanje inicijative za povećanje proizvodnje i produktivnosti rada.

8. U razvoju nedovoljno razvijenih područja postignuti su značajni rezultati, koji se ogledaju u brzom podizanju nivoa privrede, u ostvarenim strukturnim promenama u privredi i stanovništvu, u razvoju društvenih službi, lične potrošnje i životnog standarda. I pored toga razvoj ovih područja, a posebno Autonomne Pokrajine Kosova i Metohije, bio je usporeniji u odnosu na prosek Jugoslavije. Međutim, u toku poslednje dve godine rezultati dosadašnjih napora pokazuju se i u relativno bržoj stopi rasta.

I na ovim područjima postoje znatne rezerve u nedovoljnoj iskorišćenosti izgrađenih kapaciteta, niskoj produktivnosti i efikasnosti u privređivanju, čemu su doprineli i metod razvoja, sistem finansiranja investicija i struktura ulaganja.

9. Školstvo i drugi oblici obrazovanja, nauka i kultura, zdravstvo i socijalno staranje i druge društvene službe postigle su značajan napredak u proteklom periodu. Međutim, razvoj pojedinih službi nije bio ravnomeran a materijalna osnova organizacija i efikasnost rada zaostaju za potrebama dostignutog stepena društvenog i ekonomskog razvoja. To predstavlja jedan od ograničavajućih faktora u razvoju privrede i standarda. Pored toga, u društvenim službama duže se zadržao administrativni način poslovanja, što je usporavalo razvitak samoupravljanja u ovim oblastima.

10. Savezna skupština smatra da dostignuti stepen našeg razvoja u celini i našu današnju stvarnost karakteriše kako brojni elementi razvijenije privrede, tako i elementi nedovoljno savladane zaostalosti, nedovoljne efikasnosti privređivanja, razni strukturni i drugi problemi koji ometaju brži i skladniji razvoj. Sve ovo zahteva da naša politika i praktične mere u budućnosti budu što adekvatnije prilagođene ovako stvorenim objektivnim uslovima.

II

Iznete konstatacije pokazuju da u narednom periodu postoje realni uslovi za stabilniju privredna i tržišna kretanja i za dalji brzi rast privrede. Imajući to u vidu, Savezna skupština smatra da je u politici daljeg razvoja moguće, otklanjanjem postojećih smetnji i slabosti, doprineti još širem razvoju proizvodnih snaga i daljim strukturnim promenama u privredi i društvu i obezbeđiti dalji porast proizvodnje i produktivnosti. Time će se stvoriti i realna podloga za ostvarivanje napred istaknutih osnovnih ekonomsko-političkih ciljeva i zadataka.

Da bi se to postiglo, ekonomska politika, na kojoj će se zasnivati planovi razvoja u narednom periodu, treba da polazi naročito od sledećeg:

1. U daljem razvoju proizvodnje i produktivnosti u prvom redu treba koristiti rezerve u već izgrađenom proizvodnom potencijalu efikasnijim poslovanjem, racionalnijim korišćenjem raspoloživih kapaciteta i njihovom modernizacijom; istovremeno potrebno je otklanjati postojeće strukturne neusklađenosti, podsticati integracione procese, podelu rada, specijalizaciju i kooperaciju u zemlji i sa inostranim preduzećima.

2. Za povećanje intenzivnosti u privređivanju i efikasnosti u poslovanju neophodno je da se ubrzaju promene u privrednom sistemu koje treba da omoguće odgovara-

juću ulogu neposrednih proizvođača u proširenoj reprodukciji i u ostvarivanju opšte politike društvenog i privrednog razvoja u skladu sa specifičnim uslovima njihovih radnih organizacija i područja.

Istovremeno je potrebno da se daljim razvojem privrednog sistema omogući slobodnije delovanje zakona robne proizvodnje i tržišta i time osiguraju racionalniji kriteriji privređivanja, koji bi samim svojim dejstvom stimulisali na racionalnije poslovanje.

3. U ostvarivanju bržeg porasta lične potrošnje i životnog standarda potrebno je stvarati takve uslove koji će voditi stalnom povećanju proizvodnje i produktivnosti rada i sve većoj samostalnosti radnih organizacija u vođenju politike ličnih dohodaka i standarda.

4. Šire i efikasnije povećanje učešća u međunarodnoj podeli rada treba ostvarivati na osnovu stabilnijih kretanja u privredi u prvom redu pravilnim izborom odgovarajuće proizvodne orijentacije, kao i usavršavanjem deviznog i spoljnotrgovinskog sistema, i na toj osnovi postići osetnije povećanje izvoza i proširivanje ekonomskih odnosa sa inostranstvom.

5. Brži i svestraniji razvoj nedovoljno razvijenih područja treba ostvarivati kao stalni proces u kome će se što potpunije koristiti rezerve u već izgrađenim proizvodnim kapacitetima i nastaviti sa izgradnjom novih kapaciteta koji doprinose daljoj diverzifikaciji njihove privrede. Ova izgradnja treba da se zasniva na razvoju odgovarajućih ekstraktivnih delatnosti i onih prerađivačkih grana koje se na ovakvu proizvodnju neposredno nadovezuju kao i na razvoju drugih kapaciteta u sklopu razvoja jugoslovenske privrede.

6. Ovi osnovni ciljevi i zadaci treba da budu izraženi u društvenim planovima svih društveno-političkih zajednica i u planovima i programima svih radnih organizacija. Ovim ciljevima treba da budu motivisane proizvodna i investiciona politika, sve odluke i mere kao i praktična delatnost osnovnih nosilaca privrednog i društvenog razvika i svih društvenih faktora.

III

Rukovodeći se već istaknutim ciljevima i zadacima, potrebno je pri utvrđivanju politike razvoja zemlje u narednom periodu polaziti od objektivnih mogućnosti formiranja osnovnih proporcija raspodele nacionalnog dohotka, a naročito od odnosa akumulacije i potrošnje, kako bi se omogućilo najracionalnije korišćenje svih faktora proizvodnje. Izrada planova za period 1964—1970. godine treba da se zasniva na sledećim postavkama:

1. Odnose u raspodeli nacionalnog dohotka između privrednih organizacija i društveno-političkih zajednica treba postaviti tako da u narednom periodu dođe do izražaja brže jačanje materijalne osnove samoupravljanja, samostalnost i odgovornost neposrednih proizvođača u odlučivanju o svim pitanjima raspodele dohotka a posebno proširene reprodukcije. Planski organi treba da pri formisanju planova razvoja polaze od odnosa u raspodeli koji će se uspostaviti na ovim principima.

2. U politici raspodele treba stvoriti uslove za povećanje učešća lične potrošnje u nacionalnom dohotku na bazi povećanja produktivnosti rada.

U skladu sa izmenama uslova privređivanja i proširenjem materijalne osnove radnih organizacija stvarace se uslovi za otklanjanje uzroka niskih ličnih dohodaka koji se nalaze u neracionalnoj proizvodnji i niskoj produktivnosti rada.

U narednom periodu preduzeti odlučnije mere koje će voditi jačem povezivanju ličnih dohodaka sa ostvarenim rezultatima rada proizvođača i radnih organizacija. Takođe treba preispitati sve oblike subvencioniranja, svesti ih u prave

okvire ili ih ukinuti, ako na današnjem stepenu razvoja nisu više celishodni.

3. Radne organizacije, banke i društveno-političke zajednice treba da u utvrđivanju politike razvoja vode računa o racionalnom rasporedu akumuliranih sredstava i da svoje investicione programe usklađuju sa raspoloživim sredstvima, u cilju izbegavanja prenapregnutih odnosa u investicionoj potrošnji i stvaranja uslova za još dinamičniji i skladniji privredni i društveni razvoj.

4. Utvrđivanje obima opšte potrošnje i podmirenje potreba u toj oblasti treba uskladiti s privrednim razvitkom vodeći pri tome računa da se osigura racionalna upotreba tih sredstava.

U narednom periodu treba obezbediti usporeniji porast sredstava namenjenih finansiranju administrativnih funkcija društveno-političkih zajednica u odnosu na porast nacionalnog dohotka, s obzirom na izrazito visok porast rashoda opšte potrošnje u proteklom periodu i na predviđeno smanjenje njihove neposredne intervencije u privredi.

Finansiranje društvenih službi u oblasti prosvete i kulture, naučnoistraživačkog rada, zdravstva, socijalne zaštite i fizičke kulture naroda treba da bude u skladu sa njihovom funkcijom i ulogom, u zavisnosti od rezultata koje ostvaruju i u što direktnijoj vezi s porastom nacionalnog dohotka. Treba takođe nastaviti proces finansijskog osamostaljenja društvenih službi.

Isto tako je potrebno usavršavati sistem socijalnog osiguranja na bazi daljeg razvika samoupravljanja i neposrednijeg učešća osiguranika u odlučivanju a u cilju što racionalnijeg korišćenja sredstava.

5. Potrebno je razraditi i usavršiti sistem formiranja i korišćenja rezervi kao i način intervencije rezervama u proizvodnji, potrošnji i na tržištu.

Društveno-političke zajednice i radne organizacije u narednom periodu treba da obezbede rezerve koje će im osigurati potrebnu stabilnost u poslovanju. Stvaranje rezervi treba podsticati kreditnom politikom i drugim merama. Treba takođe usavršavati i razvijati sistem zajedničkih rezervi privrednih organizacija.

Društvenim planom Jugoslavije utvrditi obim, dinamiku i način stvaranja materijalnih i deviznih rezervi.

IV

Osnovnim ciljevima i smernicama razvoja treba da bude prilagođena proizvodna i investiciona orijentacija u programima i planovima radnih organizacija i društvenim planovima društveno-političkih zajednica.

1. Polazeći od činjenice da u privredi postoje znatne neiskorišćene rezerve i potencijalne mogućnosti i da njihovo svestrano aktiviranje i korišćenje predstavlja značajan izvor za povećanje proizvodnje i životnog standarda, potrebno je da nosioci privredne i društvene aktivnosti ispituju mogućnosti i preduzimaju mere za što intenzivnije korišćenje postojećih kapaciteta, za povećanje smena, za bolje korišćenje fonda radnog vremena, za bolju tehnologiju, specijalizaciju i serijsku proizvodnju, za veća ulaganja u opremu i njenu modernizaciju, za izgradnju i usavršavanje kadrova, za dalju izgradnju i usavršavanje mehanizma unutrašnje raspodele u radnim organizacijama.

Razvijanjem podele rada i poslovne saradnje treba prevazilaziti i ostale smetnje koje prističu iz neadekvatne proizvodne orijentacije i niskog stepena kooperacije i integracije u privredi. Specijalizacija i kooperacija, i na bazi njih dugoročnije poslovno povezivanje jedan je od bitnih preduslova za racionalnije privređivanje. Osnovni nosioci ovog procesa treba da budu sami radni kolektivi a polazna osnova za ovu njihovu orijentaciju — mogućnost da putem integracije unaprede svoje poslovanje i povećaju produktivnost. Merama kreditne politike i izmenama u privrednom sistemu treba stvarati pogodne uslove za podsticanje integracionih procesa.

2. Obimom i odgovarajućom strukturom proizvodnje i spoljnotrgovinske razmene potrebno je stvarati materijalne uslove za brži porast životnog standarda a naročito lične potrošnje.

Od posebnog je značaja da se i boljim korišćenjem postojećih uslova i novim ulaganjima osigura povećanje one ekonomski opravdane proizvodnje koja do sada nije bila u stanju da obezbedi potpunije zadovoljavanje potreba u potrošnji, što je prouzrokovalo i osetno povećanje troškova života u poslednjim godinama. To se u prvom redu odnosi na potrebu povećanja poljoprivredne proizvodnje u cilju potpunijeg snabdevanja domaćeg tržišta; na modernizaciju trgovinske mreže i na opremanje tržišta poljoprivrednih proizvoda hladnjačama, skladišnim prostorom, transportnim sredstvima, neophodnim kapacitetima za preradu i sl. To će omogućiti stvaranje i držanje rezervi radi stabilnije proizvodnje i tržišta.

Porastu životnog standarda i stabilnijim odnosima na tržištu treba da doprinese i brže razvijanje uslužnih delatnosti koje zaostaju za naraslim potrebama stanovništva.

Ostvarenje povećanja učešća lične potrošnje i standarda u raspodeli narodnog dohotka mora biti osigurano odgovarajućim merama razvojne politike samih radnih organizacija i svih društveno-političkih zajednica.

3. Potrebno je sistematski jačati izvozni potencijal naše privrede razvijanjem moderne proizvodnje i odgovarajućim ulaganjima, kojima bismo stvarali uslove za bolje korišćenje prednosti koje imamo i omogućili što povoljnije uklapanje naše privrede u međunarodnu podelu rada. Ova orijentacija treba, pored ostalog, i da omogući dalje širenje i jačanje robne razmene i raznih oblika ekonomske saradnje, posebno kooperacije u proizvodnji sa drugim zemljama.

4. Modernizacija proizvodnje zasnovana na rezultatima naučnoistraživačkog rada, primena savremene tehnologije, uvođenje automatizacije, usavršavanje organizacije proizvodnje i podizanje produktivnosti rada, treba da sačinjavaju opštu osnovu proizvodne i investicione orijentacije radnih organizacija u njihovom razvoju.

U cilju podizanja produktivnosti rada i sniženja troškova, porasta rentabilnosti i ekonomičnosti poslovanja potrebno je neprekidno nastojati na organizaciji moderne proizvodnje u optimalnim kapacitetima i serijama, na sopstvenim tehnološkim postupcima, projektno-konstrukcionim istraživanjima i rešenjima.

Ovaj zadatak od posebnog je značaja i pretpostavka je za prelaz na 42-časovnu radnu nedelju koji treba da se ostvaruje u procesu modernizacije proizvodnje.

5. U narednom periodu potrebno je radi skladnijeg razvoja obezbediti nužnu izgradnju kapaciteta u energetici, vodeći računa o njenoj strukturi, u saobraćaju i poljoprivredi naročito društvenog sektora, a zatim u onim granama proizvodnje siro i na reprodukcijom materijala za koje postoje objektivni uslovi i koji doprinose uklapanju naše privrede u međunarodnu podelu rada, kao i nužan razvoj tercijarnih delatnosti. Opštim promenama u privrednom sistemu, izmenom odnosa cena i instrumentata raspodele nacionalnog dohotka u korist radnih organizacija omogućiti ovim granama da ostvaruju veća sredstva za sopstveni razvoj.

Izmenama u sistemu finansiranja proširene reprodukcije i usavršavanjem bankarskog sistema stvaraju se povoljniji uslovi i u prerađivačkim granama industrije za angažovanje njihovih sredstava za razvijanje sirovinke osnove, za obezbeđenje energetskih izvora i za rešavanje drugih problema važnih za njihov razvoj.

Međutim, u obimu, strukturi i dinamici ulaganja potrebno je obezbediti odnose kojima bi se izbeglo takvo naprezanje bilansa koje bi moglo otežati rešavanje osnovnih ciljeva u pogledu intenzivnijeg i efikasnijeg privređivanja i porasta životnog standarda.

6. Intenzivnije privređivanje i stalno povećanje produktivnosti rada biće praćeno i potpunijim korišćenjem rezervi koje postoje u već zaposlenoj radnoj snazi, što pretpostavlja i podizanje stručnosti radnika i njihovo stalno usavršavanje. S druge strane, treba računati i sa povećanim mogućnostima i merama za veću zaposlenost potpunijim korišćenjem kapaciteta, uvođenjem većeg broja smena, izgradnjom novih kapaciteta, razvijanjem tercijarnih delatnosti, kao i širenjem kooperacije u poljoprivredi, zanatstvu i turizmu, razvijanjem kućne radinosti i drugih oblika i osnova zapošljavanja koji doprinose stvaranju i povećanju nacionalnog dohotka.

Dalji brzi privredni razvoj stvaraće uslove i za šire uključivanje mladih kvalifikovanih ljudi u privredne i društvene delatnosti.

Širenjem obrazovnog sistema, uz pojačanu ulogu radnih organizacija u ovoj oblasti, stvaraće se povoljniji uslovi za zapošljavanje stanovništva i kretanje radne snage u zavisnosti od potreba privrednog razvoja. U tom cilju potrebno je proširivati mogućnosti obrazovanja za omladinu i odrasle sve od radnog mesta i time pružiti mogućnosti stalnog okvalifikovanja zaposlenog stanovništva u svim delatnostima.

7. Intenzifikacija privređivanja, efikasnija investiciona ulaganja, korišćenje potencijalnih mogućnosti i prirodnih izvora, razvoj infrastrukture i urbanizacije zemlje zahtevaju što racionalnije korišćenje fizičkog prostora i proizvodnih snaga u njemu. U tom smislu potrebno je preduzimati odgovarajuće mere i uskladiti privredno i prostorno planiranje u sistemu društvenog planiranja.

8. Ostvarivanje postavljenih ciljeva na ovom stepenu našeg razvoja pretpostavlja čvrsto oslanjanje na rezultate naučnoistraživačkog rada, čime se stvaraju uslovi za brži privredni i društveni razvoj u celini.

To obavezuje na povećane napore i ulaganja prvenstveno od strane privrednih organizacija za brži razvoj i uvođenje naučnih metoda u osnove proizvodnje. Obrazovanje naučnog i istraživačkog kadra u privredi predstavlja jedan od prioritarnih zadataka.

9. Savezna skupština smatra da svi nosioci privredne aktivnosti, a posebno radne organizacije, treba u svojim planovima i programima da konkretiziraju ove smernice proizvodne i investicione politike, da učine maksimalne napore za aktiviranje postojećih rezervi i podizanje privređivanja na savremeni nivo. Predviđena usavršavanja u privrednom sistemu stvaraće sve povoljnije društveno-ekonomske uslove za ovakvu orijentaciju a ujedno i zahtevati od privrednih organizacija da svoje poslovanje što više prilagode izoštranim ekonomskim kriterijumima privređivanja.

V

Postignuti nivo i struktura privrede i intenzivniji privredni razvoj u narednom periodu nužno zahtevaju proširivanje spoljnotrgovinske razmene, jače uključivanje privrede u međunarodnu podelu rada, kao i razvijanje svih drugih oblika ekonomske i proizvodno-tehničke saradnje sa inostranstvom. U vezi s tim potrebno je:

1. Povećati obim ukupne razmene sa inostranstvom budući da je sadašnje učešće spoljnotrgovinske razmene u društvenom proizvodu još uvek nedovoljno i ne odgovara postignutom razvoju naše zemlje, a može u velikoj meri predstavljati kočnicu budućem intenzivnom razvoju.

Veći stepen razmene sa inostranstvom omogućuje, pored ostalog, proširenje tržišta za naše proizvode, veće korišćenje našeg proizvodnog potencijala, kao i proizvodnju u takvim optimalnim kapacitetima, količinama i serijama, koji obezbeđuju rentabilnije poslovanje, nego što je to moguće postići u okvirima samo domaćeg tržišta. Za veliki deo naše industrije i prelaz na automatizaciju i modernizaciju bio bi otežan bez istovremenog proširenja međunarodne razmene.

2. Osnovni zadatak u proširenju spoljnotrgovinske razmene sastoji se, pre svega, u povećanju izvoza roba i usluga, što će doprineti i postupnom smanjivanju deficita platnog bilansa. Pri tome, politiku povećavanja izvoza prvenstveno zasnivati na onim proizvodima i uslugama koji će omogućiti najpovoljnije usključivanje naše zemlje u međunarodnu podelu rada. S tim u vezi treba pristupiti izradi analiza ulaganja u pogledu efekta na platni bilans, proučiti položaj pojedinih proizvodnih grupacija u izvozu i napuštati »izvoz po svaku cenu«.

Uključivanje u međunarodnu podelu rada i pomenuta izvozna orijentacija pretpostavljaju i razradu uvozne politike u smislu proširenja strukture uvoza kao faktora za proširenje asortimana roba i, za racionalniji izbor investicionih odluka. To treba da utiče na povećanje ekonomičnosti domaće proizvodnje i da doprinese prevazilaženju autarhičnih i sličnih negativnih pojava i tendencija.

U razvoju naših ekonomskih odnosa sa inostranstvom posebno treba proučiti mogućnosti znatnijeg povećanja nerobnog izvoza kako sa stanovišta proširenja tih odnosa, tako i sa stanovišta poboljšanja stanja platnog bilansa. U tom pogledu treba naročito obratiti pažnju na široke mogućnosti unapređenja inostranog turizma, trgovačke mornarice, tranzita i međunarodnog transporta uopšte, kao i ostalog nerobnog izvoza. Zbog toga je potrebno u sklopu naše ekonomske politike podsticati brži razvoj odgovarajućih kapaciteta ovih delatnosti i preduzimati mere za usavršavanje njihove organizacije u zemlji i za širu saradnju sa odgovarajućim organizacijama u inostranstvu.

Planovima razvoja i odgovarajućim merama ekonomske politike obezbediti takve uslove koji će omogućiti da izvoz raste brže od porasta proizvodnje i uvoza. U proizvodnoj politici i spoljnotrgovinskim odnosima treba voditi računa o skladnijem regionalnom kretanju spoljne trgovine, a posebno o potrebi proširenja robne razmene i ekonomske saradnje sa zemljama u razvoju.

3. Dostignuti stepen razvoja i kreditna sposobnost naše privrede omogućuju da se i ubuduće koriste finansijski i drugi oblici kreditnih aranžmana sa inostranstvom koji doprinose našem bržem razvoju. U korišćenju odgovarajućih inostranih sredstava treba nastojati da se ona angažuju u skladu sa osnovnim prioritetnim ciljevima razvojne politike i da njihovo efikasno ulaganje obezbedi proširenje izvoza i otplatu stvorenih obaveza.

Razvoj proizvodnje i spoljnotrgovinske razmene stvaraće i dalje potrebu da naša zemlja, u skladu sa svojim mogućnostima, kreditira jedan deo izvoza onih proizvoda kod kojih je kreditni odnos uobičajen na međunarodnom tržištu, što će doprineti naročito proširenju naših ekonomskih odnosa sa zemljama u razvoju. U tome cilju potrebno je odgovarajućim merama olakšati našim preduzećima da ulaze u takve aranžmane i da u tom pravcu razvijaju inicijativu.

4. Dalji razvoj ekonomskih odnosa sa inostranstvom iziskuje brže sprovođenje izmena u deviznom i spoljnotrgovinskom sistemu, uspostavljanje što realnijih odnosa između cena na domaćem i inostranom tržištu, kao i preduzimanje niza drugih mera za usavršavanje spoljnotrgovinske organizacije, za neposrednije uključivanje proizvodnih organizacija u razmenu sa inostranstvom i njihovo adekvatnije stimuliranje za što direktnije povezivanje i preduzimanje pune odgovornosti u razvijanju odnosa sa stranim tržištima. Povećanjem sredstava radnih organizacija a posebno njihovim većim učešćem i slobodnijim raspolaganjem ostvarenim deviznim sredstvima i drugim odgovarajućim merama jačati njihovu sposobnost u izvozu i u prilagođavanju uslovima svetskog tržišta.

VI

Brzi razvoj nedovoljno razvijenih područja predstavlja, i u narednom periodu, onaj zadatak čije ostvarivanje treba da doprinese uspešnom razvoju privrede naše zemlje kao

i daljem razvijanju ekonomske osnove ravnopravnosti naših naroda.

1. Osnovni kriteriji i smernice politike privrednog razvoja u pogledu daljeg proširenja proizvodnje, modernizacije i efikasnosti privređivanja i ulaganja, povećanja produktivnosti rada i životnog standarda, treba da budu primenjeni i u politici razvoja nedovoljno razvijenih područja. Pri tome u jedinstvenoj primeni instrumenata privrednog sistema voditi računa i o određenim specifičnim uslovima privređivanja na nedovoljno razvijenim područjima.

U daljem razvoju treba nastojati da se podstiče i podržava ekonomski interes novoizgrađenih preduzeća u nedovoljno razvijenim područjima, kao i preduzeća iz razvijenih krajeva da uspostavljaju međusobnu proizvodnu i drugu saradnju na osnovi specijalizacije, kooperacije i tehničke saradnje. To će voditi jačanju integracionih procesa u jugoslovenskoj privredi i stvaranju optimalnih uslova za razvoj privrede nedovoljno razvijenih područja. Posebno je u tom pogledu značajna uloga tehničke pomoći u pripremi programa, projektovanja, izvođenju radova, puštanju u pogon i uhođavanju novih preduzeća, kao i u daljem jačanju već postojećih radnih organizacija.

2. U cilju bržeg razvoja nedovoljno razvijenih područja potrebno je obezbediti sredstva, koja će im, uz racionalna ulaganja i postizanje odgovarajuće efikasnosti, omogućiti da ostvare brži porast od prosečnog porasta privrede na celoj teritoriji Jugoslavije. Pored sopstvenih sredstava kojima će nedovoljno razvijena područja raspolagati, kao i onih sredstava koja će uz redovne kreditne uslove da služe izgradnji na ovim područjima, biće potrebno da zajednica i sredstvima izdvojenim u Fond za kreditiranje privrednog razvoja nedovoljno razvijenih republika i krajeva i neposredno doprinosi njihovom bržem razvoju. Sredstva koja će se izdvajati u ovaj Fond treba da predstavljaju stalnu proporciju u raspodeli na način koji će obezbediti da njihova veličina bude zavisna od porasta ukupnog dohotka društvene privrede. Sredstva Fonda koristeće se za kreditiranje razvoja nedovoljno razvijenih republika Bosne i Hercegovine, Makedonije i Crne Gore, i Autonomne Pokrajine Kosova i Metohije. Pri tome, posebno voditi računa o bržem razvoju Autonomne Pokrajine Kosova i Metohije.

Povećana ekonomska snaga razvijenih republika omogućiće im da pomognu brži razvoj pojedinih nedovoljno razvijenih regiona na svojim područjima.

3. Federacija obezbeđuje, u skladu sa Zakonom o finansiranju društveno-političkih zajednica, posebna dopunska sredstva i za finansiranje prosvetnih, zdravstvenih, socijalnih i drugih društvenih službi u privredno nedovoljno razvijenim područjima, koje su od bitnog značaja za postizanje bržeg privrednog i društvenog razvoja.

VII

Brzi porast privrede, velike promene u ekonomsko-socijalnoj strukturi stanovništva i dinamični razvoj i naraštavanje gradskih i industrijskih centara stvorili su i mnoge probleme u stambenoj, komunalnoj i drugim delatnostima. U cilju njihovog rešavanja potrebno je:

1. Preduzeti sve mere da se značajno poveća obim stambene izgradnje, pre svega odgovarajućim promenama u sistemu kreditiranja stambene izgradnje, daljim razvojem i unapređenjem industrijske izgradnje stanova, izgradnje stanova za tržište, racionalnijim korišćenjem prostora i postojećih urbanih celina.

2. Za uspešnu realizaciju ovih ciljeva potrebno je proširiti izvore i obim finansiranja stambene izgradnje, oslanjajući se pri tome i na bankarsko-kreditni mehanizam. Pored toga, potrebno je izvršiti izmene u utvrđivanju stanarina i u načinu upravljanja stanovima. Ovim promenama obezbedilo bi se i u stambenoj privredi samoupravljanje i privređivanje na principima privrednog sistema.

3. Uporedo sa proširivanjem stambene izgradnje potrebno je pokloniti punu pažnju razvoju svih komunalnih delatnosti neophodnih za normalan razvoj gradova i industrijskih centara. U tu svrhu potrebno je utvrditi uslove kreditiranja i rešiti osnovna pitanja njihovog ekonomskog položaja.

4. Obnova i izgradnja Skoplja predstavljaju u narednom periodu zadatak cele zajednice, čije se ostvarenje obezbeđuje sredstvima koja su predviđena donetim propisima.

VIII

U skladu s ekonomskim razvojem i mogućnostima, kao i značajem koje pojedine društvene službe imaju u društveno-ekonomskom razvoju nužno je obezbeđivati brže proširenje njihove materijalne osnove. Sve društveno-političke zajednice su dužne da ostvare takve uslove i odnose u kojima će radne organizacije u oblasti društvenih službi sticati dohodak koji odgovara društvenom značaju i rezultatima njihovog rada. U skladu s tim treba da se unapređuje organizacija, podiže efikasnost njihovog rada i razvija samoupravljanje u ovim službama.

1. U narednom periodu uloga stručnih kadrova biće još značajnija u privrednom razvoju, u boljem korišćenju faktora proizvodnje i razvoja, i u primeni rezultata i razvoju naučnoistraživačkog rada. Zbog toga je nužno da se preduzimaju sistematske mere koje će prilagoditi razvoj obrazovanja potrebama za kadrovima, razviti materijalnu osnovu obrazovanja i stvoriti u celini povoljnije uslove za rad obrazovnih institucija.

2. Potrebno je pokloniti pažnju razvoju prosvetnih i kulturnih institucija proširenjem njihove materijalne baze u skladu s ekonomskim razvojem i društvenim potrebama. Naročito je značajno obezbediti uslove za potpunije ostvarenje osnovnog obrazovanja.

3. Dalji razvitak proizvodnih snaga i socijalističkih društvenih odnosa zahteva da se naučnoistraživačkom radu pokloni puna pažnja, kao i da rezultati naučnog rada nađu što širu primenu u svim društvenim delatnostima. U tom cilju neophodno je stvarati povoljnije uslove, konkretizovati mere i obezbediti takve odnose u raspodeli društvenih sredstava koji će omogućiti svestraniji i intenzivniji razvoj naučnih istraživanja, razvijati institucionalnu i kadrovsku osnovu naučnoistraživačkog rada.

4. U narednom periodu nužno je proširiti materijalnu osnovu zdravstva, čime će se obezbediti dalji razvoj zdravstvene zaštite i podizanje njenog kvaliteta. Treba odlučno izvršiti preorijentaciju u politici razvoja zdravstva na preventivnu zaštitu.

5. Ubrzati razvoj društvenih službi za pomoć porodici. U tom sklopu od posebnog je interesa da se brže razvijaju

institucije dečje zaštite, a isto tako da se skladno razvija društvena ishrana i druge delatnosti za pomoć porodici.

IX

Za uspešno ostvarenje ciljeva i zadataka razvojne politike u sledećem periodu, utvrđenih u ovoj Rezoluciji, potrebno je da se u prvoj fazi izvrše odgovarajuće promene u uslovima privređivanja kao niz međusobno usklađenih mera, koje treba da konsoliduju odnose u privredi, da postave trajniju osnovu uslova rada i sticanja dohotka i da se ostvari princip da radne organizacije postaju osnovni nosioci društvene reprodukcije.

U tom cilju potrebno je, u skladu sa donetom Rezolucijom Savezne skupštine o smernicama za dalji razvoj privrednog sistema, razraditi i sprovesti mere u oblasti politike cena i u instrumentima raspodele, u proširenoj reprodukciji, kreditnom i deviznom sistemu, kojima će se stvoriti i ujednačeniji ekonomski uslovi za privređivanje i sticanje dohotka.

U ovako stvorenim uslovima radne organizacije treba da se prvenstveno okrenu prema svojim unutrašnjim problemima, i da se orijentišu na korišćenje svih onih rezervi koje omogućuju efikasnije privređivanje i ostvarenje u kraćem roku onih povoljnijih rezultata koji doprinose povećanju proizvodnje, produktivnosti i životnog standarda.

Savezna skupština smatra da ove zadatke kao prioritete treba rešavati u periodu koji neposredno predstoji. Nadležni organi u tom cilju treba da razrade odgovarajući program koji bi predvideo faze i rokove za njihovo izvršenje i koordiniranu primenu mera kojima se obezbeđuje izvršenje ovih zadataka. Planske proporcije treba postaviti tako da računaju sa promenama i obezbeđuju njihovo izvršenje.

X

Savezna skupština stavlja u zadatak Saveznom izvršnom veću i njegovim organima za planiranje da, u skladu sa napred iznetim postavkama, predlože sedmogodišnjim planom ona rešenja koja daju optimalne izgleda za što skladniji i stabilniji privredni razvoj, za brži porast nacionalnog dohotka i ostvarivanje ostalih ciljeva utvrđenih ovom Rezolucijom.

Savezna skupština poziva radne organizacije i njihove organe upravljanja, kao i društveno-političke zajednice da se u svojim programima i planovima rukovode postavkama ove Rezolucije.

Društvene i političke organizacije treba da pridu donoenju društvenih planova kao opštedruštvenom zadatku i da svojim aktivnim političkim stavom pomognu u donošenju društvenih planova i ostvarivanju ciljeva postavljenih ovom Rezolucijom.

IZVOR: »Službeni list SFRJ«, br. 49/1964.

AUTONOMNE POKRAJINE

U ustavnom sistemu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, pored opštine, sreza, socijalističke republike i federacije, postoje i dve autonomne pokrajine — Autonomna Pokrajina Vojvodina (APV) i Autonomna Pokrajina Kosovo Metohija (APKM), obe u okviru Socijalističke Republike Srbije.¹

AP Vojvodina obuhvata područje od 21.488 km² sa oko 1.790.000 stanovnika. Pored jugoslovenskih naroda (61,96%), ovu pokrajinu naseljavaju i pripadnici mađarske (23,42%), slovačke (4,29%), rumunske (3,34%) i drugih narodnosti.

AP Kosovo i Metohija ima 10.690 km² i oko 920.000 stanovnika. Nacionalni sastav stanovništva je: Šiptara oko 68 %, Srba oko 23 %, Crnogoraca oko 4 % Turaka oko 2,5 i ostalih oko 2,5 %.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE AUTONOMIJE

Prema odredbama Ustava SFRJ, autonomne pokrajine su društveno-političke zajednice u okviru socijalističke republike,² zasnovane na samoupravljanju i vlasti radnog naroda. Pored klasičnih karakteristika, autonomija u Jugoslaviji ima i neka posebna obeležja. Autonomija od državno-pravne sve više postaje društveno-ekonomsko-politička kategorija, od oblika u državnom uređenju — oblik slobodnog povezivanja radnih ljudi u šire društvene zajednice zasnovane na društvenom samoupravljanju. Autonomija se od manjih društveno-političkih zajednica (opštine i sreza) razlikuje u prvom redu po svojoj veličini, istorijskim korenima, karakteru i obimu ovlašćenja, a od federacije i republike — po nepostojanju bitnih elemenata državnosti.

S obzirom na društvene razloge svog postojanja i nastanka, autonomne pokrajine su institucionalna garancija za ostvarivanje svih prava narodnostima koje naseljavaju ova područja. Pripadnici narodnosti imaju u svemu jednak položaj sa ostalim građanima SFRJ i uživaju sva ustavna prava čoveka i građanina. Zbog svog, u izvesnom smislu posebnog položaja, pripadnici narodnosti imaju i posebna prava vezana za njihov status — u prvom redu pravo na slobodnu upotrebu nacionalnog jezika i razvijanje nacionalne kulture. Oblici ostvarivanja ovog prava su: školstvo na jeziku narodnosti ili na principu dvojezičnosti, upotreba jezika narodnosti pred svim organima vlasti i samoupravljanja, dvojezičnost u administraciji, obavezno objavljivanje propisa na jezicima narodnosti, razvijanje ustanova nacionalne kulture, i sl.

Pored pravnog obezbeđenja ravnopravnosti, naročita pažnja poklonjena je stvaranju materijalnih i drugih preduslova za njeno puno ostvarenje. Posebno mesto u nizu preduzetih mera zauzimaju: politika pomoći nerazvijenim područjima koja naseljavaju pripadnici narodnosti, Ustavom utvrđeno načelo vođenja kadrovske politike uz vođenje računa o nacionalnom sastavu svih organa vlasti i samoupravljanja, kao i obezbeđivanje materijalnih preduslova za razvijanje nacionalnih kultura, školstva i sl. Sva se ova načela sprovode u organizaciji i u funkcionisanju sistema vlasti i upravljanja u autonomnim pokrajinama.

RAZVOJ AUTONOMNIH JEDINICA

U periodu između dva rata područja na kojima postoje sadašnje autonomne pokrajine nisu imala nikakvu ni samoupravnu niti administrativnu celokupnost i posebnost. Zbog denacionalizatorske politike prema pripadnicima nejugoslovenskih narodnosti koje su naseljavale ova područja, administrativno-teritorijalna podela je nastojala da razbije prirodne i istorijske celine i stvori oblike koji bi odgovarali isključivo političkim ciljevima vladajućih krugova. (Tako su u periodu 1921—1929. na današnjoj teritoriji Vojvodine postojale 3 oblasti, a od 1929. do rata Vojvodina je, zajedno sa Baranjom i Šumadijom, sačinjavala Dunavsku banovinu. Slična situacija je bila i na Kosovu i Metohiji, čije je područje do 1929. bilo podeljeno na 3 oblasti, a kasnije na dve banovine. Opšti društveni uslovi doveli su do situacije u kojoj je svaki zahtev za autonomijom smatran antidržavnim aktom.)

Komunistička partija Jugoslavije je još u godinama pred drugi svetski rat, a naročito u toku narodnooslobodilačkog rata, istakla potrebu davanja institucionalnih garancija za ravnopravnost svih naroda i narodnosti. Takav stav KPI podudarao se sa željama naroda, koje su potvrđene kroz zajedničku borbu u revoluciji. Institucionalno-pravni izraz tog stava bila je Odluka II zasjedanja AVNOJ-a o stvaranju jugoslovenske federacije, u čijim su principima bile sadržane i teorijske i idejne osnove jugoslovenske autonomije.

U opštem procesu stvaranja nove revolucionarne vlasti, još u oslobodilačkom ratu konstituisani su na području autonomija organi vlasti koji su svojom aktivnošću faktički predstavljali klice buduće autonomije. Završetak tog procesa predstavljao je Zakon o ustanovljavanju autonomnih jedinica, koji je 3. septembra 1945. donela Narodna skupština Srbije. Od tada u jugoslovenskom ustavnom sistemu postoje dve autonomne jedinice: Autonomna Pokrajina Vojvodina i Autonomna Kosovsko-Metohijska Oblast, obe u okviru Srbije.

Autonomna jedinica odražava u prvom redu posebnu nacionalnu strukturu stanovništva ovih područja i specifičan prethodni razvitak i osobenost i postojeće privredne strukture.

Razvoj autonomnih jedinica u osnovi je odgovarao opštim fazama ustavnog razvoja u Jugoslaviji. U prvoj etapi razvoja, između Ustava FNRJ (31. januara 1946) i Ustavnog zakona (13. januara 1953), dovršen je proces unutrašnjeg konstituisanja samostalnim donošenjem osnovnih normativnih akata autonomnih jedinica — statuta, koji su doneti 1948.

¹ Čl. 111. Ustava SFRJ.

² Čl. 112. Ustava SFRJ.

U ovoj etapi ustavnog razvoja postoji izvesna razlika u organizaciji između Autonomne Pokrajine Vojvodine (APV) i Autonomne Kosovsko-Metohijske Oblasti (AKMO).

Najviši organ državne vlasti u APV je Narodna skupština Autonomne Pokrajine, izabrana neposredno na tri godine. Ona je nosilac najvažnijih ovlašćenja: donošenja i promena Statuta APV, izbora i razrešenja Glavnog izvršnog odbora, izmena granica srezova i gradova, donošenja budžeta i privrednog plana, donošenja opštih pokrajinskih propisa, izbora sudija Vrhovnog suda APV, i dr. Izvršno-upravni organ Narodne skupštine je Glavni izvršni odbor, koji sačinjavaju predsednik, dva potpredsednika, sekretar i određeni broj članova. Za neposredno rukovođenje pojedinih granama državne uprave postoje povereništva i komisije. AP Vojvodina ima i Vrhovni sud, koji je po položaju i nadležnostima izjednačen sa vrhovnim sudovima republika.

Najviši organ državne vlasti u AKMO je Oblasni narodni odbor, izabran neposredno na tri godine. Oblasni narodni odbor je nosilac najvažnijih ovlašćenja, a izvršno-upravnu funkciju vrši Oblasni izvršni odbor, izabran od Oblasnog narodnog odbora i njemu odgovoran. U AKMO ne postoji poseban vrhovni sud kao u APV.

Drugi po redu statuti autonomnih jedinica doneti su, i to: u AKMO 20. februara 1953, a u APV 2. marta 1953, u skladu sa republičkim, odnosno saveznim ustavnim zakonima. U periodu 1953—1963. postoje, kao i u prethodnom, dve autonomne jedinice: APV i AKMO, istog tipa i različitog naziva. Obe postoje u okviru NR Srbije, imaju svoj statut, podjednako određena prava i dužnosti i pravo na samoorganizaciju. Organizacija je prilagođena načelima skupštinske vladavine, koja su istaknuta u Ustavnom zakonu. Najviši organ vlasti je Pokrajinska narodna skupština, odnosno Oblasni narodni odbor. Političko-izvršna funkcija je poverena neposrednim skupštinskim organima — izvršnim većima, a upravna organima uprave — pokrajinskim odnosno oblasnim sekretarijatima, sekretarijatima izvršnih veća i ostalim upravnim organima. Zadržana je i postojeća razlika u organizaciji pravosuđa. U Veću naroda u Saveznoj narodnoj skupštini APV je zastupljena sa 6, a AKMO sa 4 poslanika.

Neke znatnije razlike nastale su posle 1959, kada su oblasnim organima u AKMO, zbog ukidanja srezova na ovoj teritoriji, date i nadležnosti koje su ranije pripadale srezovima, što nije bio slučaj u APV, gde srezovi nisu bili ukinuti.

ORGANIZACIJA AUTONOMNIH POKRAJINA PREMA USTAVU SFRJ, USTAVU SR SRBIJE I STATUTIMA APV I APKM OD 1963.

Po novom Ustavu SFRJ, autonomne jedinice su društveno-političke zajednice u okviru socijalističke republike. Predviđen je jedinstveni tip autonomnih jedinica — autonomne pokrajine. One se, prema Ustavu, mogu formirati »na područjima posebnog nacionalnog sastava ili na područjima s drugim osobenostima...«. Preduslov za njihovo formiranje je volja stanovništva tih područja, a odluka se

donosi republičkim ustavom. Za stupanje na snagu ove odluke potrebna je potvrda federacije koja se daje odgovarajućom izmenom u Ustavu Jugoslavije. Socijalistička republika samostalno utvrđuje obim prava i dužnosti autonomnih pokrajina i načela njihove organizacije. Ustav SFRJ, koji je potvrdio postojanje APV i APKM,³ sadrži odredbu da u socijalističkoj republici koja na svojoj teritoriji ima autonomne pokrajine, pokrajinsko veće svake autonomne pokrajine bira u republičku delegaciju za Veće naroda Savezne skupštine po pet poslanika.⁴ Sve ostalo je prepušteno republičkim ustavima, odnosno samostalnoj normativnoj delatnosti autonomne pokrajine.

U Ustavu SR Srbije o autonomnim pokrajinama govori glava VI, a na njih se odnosi i niz drugih članova, naročito u vezi sa položajem narodnosti.⁵

Na osnovu odredaba Ustava SFRJ i Ustava SR Srbije doneti su i novi pokrajinski statuti, i to AP Kosova i Metohije 10. aprila 1963, a AP Vojvodine 13. aprila 1963. Prema principima izraženim u tim ustavnim aktima, ustavni položaj autonomne pokrajine ostao je u osnovi nepromenjen u odnosu na stanje pre donošenja novog Ustava. Osnovna obeležja tog položaja najpotpunije su izražena u Ustavu SR Srbije, koji prava i dužnosti autonomne pokrajine utvrđuje na sledeći način:

»Autonomna pokrajina stara se o razvoju privrede i drugih društvenih delatnosti i o razvoju društvenog samoupravljanja i socijalističkih društvenih odnosa na svojoj teritoriji i u tom cilju vrši sledeća prava i dužnosti:

uređuje organizaciju pokrajinskih organa i donosi statut pokrajine;

donosi društveni plan pokrajine i pokrajinski budžet;

uređuje poslove od opšteg interesa za pokrajinu u oblasti privrede, prosvete, kulture, narodnog zdravlja, socijalnog staranja i u komunalno-stambenoj oblasti;

odlučuje o korišćenju sredstava pokrajine;

stara se o sprovođenju zakona i drugih saveznih i republičkih propisa;

stara se o održavanju javnog reda i mira;

neposredno izvršava zakone i druge propise kad je za to tim propisima izričito ovlašćena;

vrši nadzor u pogledu izvršenja zakona od strane srezova i njihovih organa; ostvaruje društveni nadzor na teritoriji pokrajine;

osniva radne organizacije i druge samoupravne ustanove, organe i službe za vršenje poslova u okviru prava i dužnosti pokrajine;

pruža pomoć opštinama i srezovima u ostvarivanju njihovih prava i dužnosti;

vrši druge poslove određene republičkim zakonom.⁶

Posebna dužnost autonomne pokrajine je razvijanje bratstva i jedinstva i staranje o ravnopravnosti svih naroda i narodnosti na njenoj teritoriji.

³ Čl. 111. Ustava SFRJ.

⁴ Čl. 166. stav 2. Ustava SFRJ.

⁵ Čl. 82—87. Ustava SR Srbije.

⁶ Čl. 139. Ustava SR Srbije.

Za ostvarenje svojih prava i dužnosti autonomna pokrajina raspolaze svojim stalnim izvorima prihoda, koji se utvrđuju na osnovu republičkog zakona. Oni potiču iz prihoda Republike koji se ostvaruju na teritoriji autonomne pokrajine. Opštine i srezovi sa područja autonomne pokrajine mogu takođe ustupiti sporazumom deo svojih sredstava radi ostvarenja zadataka od zajedničkog interesa.

Prava i dužnosti autonomnih pokrajina ostvaruju se kroz nadležnost pojedinih pokrajinskih organa vlasti i upravljanja. U principu je organizacija vlasti i upravljanja u autonomnim pokrajinama zasnovana na istim načelima kao i u republici i federaciji.

POKRAJINSKA SKUPŠTINA. Shodno skupštinskom sistemu upravljanja, najviši organi vlasti i društvenog samoupravljanja na području autonomnih pokrajina su pokrajinske skupštine. Pokrajinske skupštine imaju istu strukturu i način rada kao Savezna i republičke skupštine. One imaju pokrajinsko veće sa 90 poslanika i privredno, prosvetno-kulturno, socijalno-zdravstveno i organizaciono-političko veće — svako sa po 65 poslanika. Svi poslanici su delegati opštinskih skupština sa teritorije autonomne pokrajine. Na čelu skupštine je predsednik i potpredsednici, a radom skupštinske administracije rukovodi sekretar skupštine. Radna tela pokrajinske skupštine su odbori i komisije, sa istom ulogom koju imaju istoimeni organi u Saveznoj odnosno republičkim skupštinama.

U svojstvu vrhovnog organa vlasti i društvenog samoupravljanja, pokrajinska skupština je isključivi nosilac najvažnijih nadležnosti: donošenja pokrajinskog statuta, društvenog plana, budžeta i završnog računa; donošenja opštih akata — odluka i dr.; izbora i razrešenja predsednika i članova Pokrajinskog izvršnog veća, rukovodilaca pokrajinske uprave i sudija odeljenja republičkog Vrhovnog suda za teritoriju pokrajine; utvrđivanja politike izvršenja zakona; vršenja društvenog nadzora; ostvarivanja prava na samoorganizaciju; osnivanja radnih i drugih samoupravnih organizacija itd.

IZVRŠNO VEĆE. Izvršno veće je osnovni političko-izvršni organ pokrajinske skupštine. Njega bira i razrešava pokrajinsko veće pokrajinske skupštine. U APV predlog za izbor Izvršnog veća podnosi Komisija za izbore i imenovanja ili grupa od najmanje 15 poslanika,⁷ dok je u APKM predviđen nešto složeniji postupak. Pokrajinsko veće Pokrajinske skupštine APKM bira prvo samo predsednika Izvršnog veća na predlog Komisije za izbore i imenovanja. Isto telo zatim pristupa izboru ostalih članova Izvršnog veća na osnovu zajedničkog predloga predsednika Izvršnog veća i Komisije za izbore i imenovanja.⁸ Za predsednika i članove izvršnog veća pokrajine načelno je isključena mogućnost ponovnog uzastopnog izbora za istu funkciju, a izuzetno, po posebnom odobrenju pokrajinske skupštine, mogućan je ponovni uzastopni izbor za još jedan mandatni period.

Nadležnost izvršnog veća obuhvata: izvršavanje i staranje o izvršavanju ustava, zakona i drugih opštih propisa i akata skupštine; nadzor nad radom organa uprave; predlaganje donošenja opštih mera i odluka pokrajinskoj skup-

štini; utvrđivanje predloga društvenog plana i budžeta pokrajine; donošenje propisa za izvršenje odluka pokrajinske skupštine, kad je za to posebno ovlašćeno; utvrđivanje načela za organizaciju i rad uprave; raspolaganje fondovima i budžetskom rezervom; i dr. Sednicama na kojima se utvrđuju predlozi društvenog plana i budžeta i opšta načela upravljanja, prisustvuju, sa pravom člana veća, i pokrajinski sekretari. Za svoj rad izvršno veće je odgovorno pokrajinskoj skupštini, koja ima pravo da ga opozove i da poništava ili ukida njegove akte.

POKRAJINSKI ORGANI UPRAVE. Za vršenje poslova državne uprave u autonomnoj pokrajini osnivaju se pokrajinski organi uprave, koji su odgovorni pokrajinskoj skupštini i izvršnom veću. Njih, u skladu sa republičkim zakonom, osniva i ukida pokrajinska skupština svojom odlukom. Organi uprave, koji imaju u svom radu određen stepen samostalnosti, dužni su da obezbeđuju izvršenje zakona i drugih opštih propisa. Pokrajinski organi uprave nisu potčinjeni saveznim ili republičkim organima. Osnovni organi uprave su pokrajinski sekretarijati, a za vršenje određenih stručnih, upravnih i drugih poslova u okviru prava i dužnosti pokrajine mogu se osnivati — kao samostalni organi ili u okviru osnovnih organa — i uprave, upravne ustanove, inspektorati, komisije i saveti.

Među opšte zadatke uprave spadaju u prvom redu: praćenje i proučavanje razvoja i kretanja privrede i drugih društvenih delatnosti; neposredna primena zakona i drugih propisa; sprovođenje društvenog plana i budžeta, kao i drugih mera; vršenje stručnih poslova za predstavička tela i političko-izvršne organe. U svim ovim pitanjima upravni organi preduzimaju mere za koje su ovlašćeni, vrše pravo nadzora, donose upravne akte, vrše upravne radnje i staraju se o usklađivanju rada sreskih i opštinskih organa uprave.

Pokrajinski organi uprave su neposredni izvršioci zakona samo kada je to izričito predviđeno, jer je nosilac izvršenja zakona u Jugoslaviji osnovna društveno-politička zajednica — opština.

Na području autonomnih pokrajina poslove iz nadležnosti republičkih organa uprave po pravilu vrše pokrajinski organi uprave. Izuzetak u korist zadržavanja nadležnosti republičkih organa uprave može se učiniti samo na osnovu izričito predviđenih odredaba u samom propisu koji se izvršava.

Pokrajinske sekretare i druge rukovođeće funkcionere samostalnih organa uprave bira i razrešava pokrajinska skupština na četiri godine, uz načelno isključenu mogućnost ponovnog uzastopnog izbora. Prema samostalnim ustanovama i organizacijama pokrajinski organi uprave imaju samo zakonom utvrđena prava, koja se svode na nadzor nad zakonitošću rada i na izvesna osnivačko-organizatorska prava.

ORGANIZACIJA PRAVOSUĐA. Na teritoriji autonomnih pokrajina postoje iste instance sudova opšte nadležnosti (opštinski i okružni) i specijalizovane nadležnosti (okružni privredni sudovi) kao i u drugim delovima zemlje. U autonomnim pokrajinama postoje i posebna odeljenja Vrhovnog suda SR Srbije sa sedištim u Novom Sadu i Prištini. Ova odeljenja ostvaruju na području autonomnih jedinica sve nadležnosti Vrhovnog suda. Pokrajinske skupštine biraju sudije ovih odeljenja i raspravljaju o njihovim

⁷ Čl. 86. Statuta APV.

⁸ Čl. 95. Statuta APKM.

izveštajima. Zbog razvijenosti i složenosti privrednih odnosa, na području APV postoji i Viši privredni sud.

ODNOSI AUTONOMNE POKRAJINE I DRUGIH DRUŠTVENO-POLITIČKIH ZAJEDNICA. Odnosi autonomnih pokrajina i socijalističkih republika i federacije, kao i autonomnih pokrajina i opština i srezova, zasnovani su na međusobnim pravima i dužnostima koji su utvrđeni Ustavom i zakonima.

U saglasnosti sa saveznom i republičkim propisima, autonomna pokrajina ima pravo i na samostalnu normativnu aktivnost. U slučaju nesaglasnosti pokrajinskih i republičkih odnosno saveznih propisa odluku donosi Ustavni sud Srbije odnosno Ustavni sud Jugoslavije. Ustavni sud Srbije nadležan je i za ostale eventualne sporove između

pokrajina i republika o međusobnim pravima i dužnostima. Funkcionalna veza između pokrajine i republike ostvaruje se i kroz sastav Republičkog izvršnog veća, čiji su članovi po položaju i predsjednici izvršnih veća pokrajina.⁹

Odnos između lokalne samouprave i autonomne pokrajine načelno je isti kao i odnos između lokalne samouprave i republike, jer se nadležnost autonomije ne ostvaruje »na račun« lokalne samouprave, već republike. Nešto je različita situacija u APKM, gde su krajem 1959. ukinuti srezovi, pa su neki od poslova koje je vršio srez, a koji nisu mogli preći na opštine, preneti u nadležnost Pokrajine.

Dr A. F.

* Čl. 213. Ustava SR Srbije.

AKTIVNOST I RAZVOJ SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE IZMEĐU VII I VIII KONGRESA

(IZ IZVEŠTAJA CK SKJ)

Postavke Sedmog kongresa, Program SKJ i Ustav SFRJ postali su odlučujuća društvena snaga i faktor u idejno-političkoj orijentaciji i društvenoj aktivnosti radnih ljudi Jugoslavije. Ostvarujući svoju vodeću ulogu, Savez komunista je prilagođavao društvenom razvitku, čiji je inicijator i graditelj, sadržaj i metode rada, svoje organizacione oblike, pa i unutrašnje odnose. Sve veće bogatstvo ekonomskog, društvenog, političkog i kulturnog života, sve složeniji društveni odnosi, njihovi problemi i protivurečnosti zahtevali su od komunista da stalno unapređuju svoja znanja, politički i kulturni nivo, da proširuju i produbljuju svoje poznavanje problema, potreba i mišljenja radnih ljudi, kako bi mogli aktivnije i uspešnije delovati u svojoj sredini — u radnim kolektivima, u organima samoupravljanja, u društveno-političkim organizacijama i društvenom životu uopšte.

U tome procesu je Savez komunista Jugoslavije, koji danas ima preko milion članova i sam rastao i jačao idejno i organizaciono, bogatio svoja iskustva i učvršćivao jedinstvo svojih redova.

USPESI I NEDOSTACI U OSTVARIVANJU DRUŠTVENE ULOGE SKJ

U ovom periodu rad organa i organizacija Saveza komunista karakteriše intenzivan proces usvajanja novih sadržaja, oblika i metoda rada radi što uspešnijeg delovanja u sve razvijenijim odnosima društvenog samoupravljanja.

Takva orijentacija zahtevala je analiziranje i proučavanje društvene stvarnosti, društvenih odnosa i problema. Krupniji društveno-politički problemi sve češće su se razmatrali na proširenim sastancima foruma; sve su šira saradnja, konsultovanja i savetovanja prilikom izgradivanja stavova i donošenja odluka; sve ređe su se razmatrala pitanja i donosile odluke u užim, zatvorenim krugovima.

Sve je više dolazila do izražaja i samostalnost, i inicijativa organizacija, i članova Saveza komunista. Oni postepeno prestaju da budu pretežno prenosioци stavova i izvršioци zadataka i postaju učesnici u formiranju mišljenja, izgradivanju stavova i donošenju zaključaka i odluka. Podstičući inicijativu, samostalnost i odgovornost samoupravnih organa i društveno-političkih organizacija, organizacije Saveza komunista su i same razvijale i bogatile svoju aktivnost, inicijativu i samostalnost u ostvarivanju svoje društvene uloge.

Jačala je uloga komunista kao društveno-političkih radnika koji su se na osnovu opšte linije idejne i programske platforme SKJ, samostalnije i kritički odnosili prema zadacima i problemima u političkom radu i, zajedno sa ostalim radnim ljudima, izgrađivali stavove i organizovali akcije.

Usklađivanje rada SKJ sa razvojem sistema samoupravljanja i neposredne socijalističke demokratije prošlo je u razdoblju od Sedmog kongresa kroz nekoliko faza. Iako se te faze ne mogu preciznije odvojiti jedna od druge, jer taj proces nije tekao ravnomerno, ipak su se u pojedi-

nim periodima manifestovale izvesne specifičnosti koje su im davale posebna obeležja.

Odmah posle Sedmog kongresa rukovodstva i organizacije SKJ razvili su veoma intenzivnu aktivnost na proučavanju materijala, stavova i odluka Kongresa i počele su da rade, istina, u manjoj meri, na donošenju konkretnih zaključaka i zadataka. Na sastancima osnovnih organizacija, putem javnih tribina, seminara, predavanja, diskusija i putem individualnog rada, intenzivno je proučavan Program SKJ. To je doprinelo objašnjavanju i usvajanju osnovnih principa i pravaca razvitka našeg društva i društvenih odnosa.

U ovom periodu proširuju se organizacije Saveza komunista i povećava se brzo broj članova. Primanje novih članova SKJ dobijalo je ponegde i kampanjsko obeležje, pri čemu se nije uvek obraćalo dovoljno pažnje kvalitetu novih članova.

Sprovođenje odluka Sedmog kongresa već je u ovoj fazi znatno podstaklo dalje razvijanje i jačanje samoupravljanja u radnim kolektivima, komunama i društvenim službama. Društveno samoupravljanje pustilo je duboke korene u svim oblastima društvenog života, čemu su doprineli jačanje i proširivanje materijalne osnove samoupravljanja, razvoj komunalnog sistema i prvi odlučniji koraci u doslednijoj primeni principa raspodele dohotka prema radu.

Aktivnost organizacija i rukovodstava Saveza komunista na menjanju sadržaja i metoda rada i njihovom prilagođavanju novim uslovima bila je usmerena pre svega na objašnjavanje i usvajanje principa koje je u tom pogledu dao Program SKJ. Pri sve izrazitijem napuštanju starog načina rada i pri nedovljnom sagledavanju kako da se u praksi što bolje na novi način organizuje rad SKJ, počelo je da dolazi do izražaja i shvatanje da Savez komunista treba da se u prvom redu bavi svojim organizacionim učvršćenjem i idejnim osposobljavanjem komunista za delovanje u novim uslovima. Na ovo je uticalo i to što je upravo u ovome periodu došlo i do velikog povećanja broja članova SKJ.

Ovakva shvatanja dovodila su do toga da su mnogi oblici rada SKJ bili zapostavljeni. Smatralo se da je to stvar drugih društvenih organa i organizacija. Time se nije jačala uloga i samostalnost društvenih organa i organizacija. To je, u stvari, slabilo vodeću idejno-političku ulogu SKJ i mnoge organizacije SKJ nisu našle pravu sadržinu svoga rada.

Posle Trećeg plenuma CK SKJ, a naročito posle Pisma Izvršnog komiteta CK SKJ, Savez komunista je usmerio napore na jačanje društveno-političke aktivnosti komunista i njihove odgovornosti za sve što se zbiva u našoj društvenoj zajednici, na usavršavanje metoda idejno-političkog delovanja i uloge SKJ kao usmeravajuće društvene snage u društvenom životu i u izgradnji socijalističkih odnosa. To je zahtevalo jačanje jedinstva komunista u osnovnim stavovima o daljem društvenom razvitku i akcijama za dosledno ostvarivanje politike koju je trasirao Sedmi kongres, kao i jačanju discipline u sprovođenju prihvaćenih stavova i odluka. Trebalo je zaoštravati idejno-političku borbu protiv birokratskih i pseudoliberalističkih shvatanja tamo gde su se javljala. Birokratska shvatanja vukla su na administrativne metode rada u SKJ i u društvu a pseudoliberalistička na stihijski razvoj društva, ograničavanje uloge SKJ na političko-vaspitni rad i »depolitizaciju«¹ društvenog života. Oba ova shvatanja potcenjivala su i potkopavala vodeću idejno-političku i usmeravajuću ulogu SKJ, kao i društvenu ulogu i demokratska prava radnih ljudi.

Opštepartijska diskusija sprovedena na temelju analize koju je dao Izvršni komitet CK SKJ i govora druga Tita u Splitu, imala je veliki značaj za unutrašnji život i za društveno-političku aktivnost komunista. U Savezu komunista, u Socijalističkom savezu i u društvenom životu uopšte, razvila se takva politička aktivnost i atmosfera, koje su omogućavale pokretanje i raščišćavanje mnogih pitanja i brže rešavanje mnogih problema. To je jako

uticalo na aktiviziranje i prilagođavanje rada rukovodstava i organizacija SK novim uslovima. Društvena kritika, kao važan politički faktor u radu SKJ, dobila je u društvenom životu veću ulogu. Borba komunista za afirmaciju vodeće uloge SKJ počela se povezivati sa kritičkim odnosom članstva prema svome radu, prema delovanju svoje organizacije, kao i prema radu, metodu delovanja, slabostima i društvenoj odgovornosti svih rukovodstava SKJ i njihovih članova. To je podstaklo i dalje razvijanje unutrašnjih odnosa i jačalo demokratiju i demokratski centralizam u Savezu komunista.

I, najzad, karakteristična je poslednja faza, koja je počela posle Četvrtog plenuma CK SKJ, a koja je naročito došla do izražaja u vreme priprema za Osmi kongres SKJ. To je period u kome se još snažnije manifestovala potreba većeg angažovanja svesnih subjektivnih snaga u daljem razvijanju i produbljivanju društvenog samoupravljanja, jačanju samostalnosti, ali i odgovornosti, svih društvenih faktora u savlađivanju onih teškoća i slabosti koje su bile dovele do zastoja u privredi. Diskusije u vezi sa Četvrtim plenumom i opštenarodna diskusija o novom Ustavu pokazali su da su samoupravljanje i neposredna socijalistička demokratija — čiji je bitni sastavni deo društvena uloga SKJ — postali nerazdvojni deo shvatanja i prakse miliona naših trudbenika i da je to jedini put kojim se mogu rešavati naši društveni problemi. U ovom periodu ubrzani su i procesi razvijanja unutrašnjih odnosa u Savezu komunista.

Rukovodstva i organizacije Saveza komunista obratili su više pažnje demokratizaciji u samom Savezu komunista, izgrađivanju takvih odnosa koji odgovaraju stepenu razvoja i demokratizacije društvenog života u celini. Posebno se postavilo pitanje kolektivnog rada u organima i organizacijama SKJ, zajedničkog izgrađivanja jedinstvenih stavova i zaključaka, kao i doslednosti u njihovom sprovođenju. Uzeta je orijentacija na decentralizaciju i demokratizaciju kadrovske politike, na rotaciju kadrova i dekulaciju funkcija, a pokrenuto je i pitanje veće društvene odgovornosti rukovodećih kadrova.

U organizacijama SK, opštinskim, sreskim i centralnim komitetima prelazi se na temeljitije proučavanje društvene prakse i društveno-političkih problema i pojava. Odnosi i problemi radnih ljudi više su dolazili na dnevni red organizacija i rukovodstava SKJ. Ovakva orijentacija došla je do snažnijeg izraza i u aktivnosti Socijalističkog saveza, Saveza sindikata i drugih društveno-političkih organizacija.

Komiteti SK razvijajući kolektivan način rada više su angažovali aktivne i šire članstvo u izgrađivanju stavova i politike. Pored proširenih sednica, analiza i konsultacija, o čemu je već bilo reči, intenzivniji je i rad stalnih i povremenih komisija ili grupa za pojedine probleme. Tako se ustaljuje praksa da se pre donošenja odluka šire konsultuje članstvo, veći broj ljudi. Povećava se i društvena odgovornost rukovodstava, i pojedinačna odgovornost komunista.

Decentralizacijom kadrovske politike, primenom principa rotacije, ograničavanjem ponovnog izbora i drugim merama učinjen je, naročito u poslednje vreme, značajan korak ka demokratizaciji kadrovske politike. Članstvo SK ima veći uticaj na kandidovanje i izbor ljudi u razne organe SK. U rukovodstva se bira veći broj članova SK iz neposredne proizvodnje, mladih ljudi, koji poseduju znanja i uživaju ugled među članstvom i radnim ljudima. Izbor u forume SKJ sve više zavisi od mišljenja i primedaba osnovnih organizacija i članstva.

Proces razvijanja organizacije, metoda rada i unutrašnjih odnosa u SKJ, ne ostvaruje se podjednako u organizacijama, i relativno zaostaje za sve složenijim zadacima i sve većim potrebama.

Sprovođenje usvojene politike i zadataka, kritička analiza i ocena vlastitog rada i stečenih iskustava, još nisu svuda postali stalan i razvijen metod u radu organizacija i rukovodstava SK. Otuda se i događa da se često iznova razmatraju isti problemi i iste slabosti, a oni i dalje ostaju na dnevnom redu rukovodstava i organizacija SKJ.

Postoje i razlike između organa i organizacija SKJ u političkom nivou, u stepenu organizovanosti i metodu rada, jer su veoma različiti ekonomski, društveni i kulturni uslovi pojedinih sredina, gde je i stepen razvijenosti društvenih odnosa, samoupravljanja, angažovanja i odlučivanja radnih ljudi raznolik. Zbog toga su, zavisno od ovih subjektivnih i objektivnih uslova, i organizacije Saveza komunista postizale različite rezultate, a pratile su ga i određene slabosti i negativne tendencije koje dolaze do izražaja u većoj ili manjoj meri u mnogim organizacijama. To su:

orijentacija nekih organizacija Saveza komunista, pre svega, na sprovođenje zadataka viših rukovodstava SK i drugih organa, nedovoljno poznavanje problema, mišljenja i raspoloženja ljudi u sredini u kojoj rade;

stavljanje težišta na razmatranja i diskusije, a ne na preciziranje zaključaka i organizovanje konkretne aktivnosti, kao i na praćenje i analiziranje kako se ovi zaključci i odluke sprovode u život;

u radu niza organa i organizacija Saveza komunista u prilaženju problemima, načinu analiziranja, u mišljenju i stavovima, pa i u rečniku, bilo je u znatnoj meri sličnosti sa načinom na koji organi upravljanja, predstavnička i druga tela tretiraju probleme. To je u rad SK unosilo ekonomistička, tehnokratska i prakticistička gledišta. Nije dovoljno izgrađivan idejno-politički pristup problemima u duhu njegove vodeće i usmeravajuće uloge u našem društvenom razvoju;

zadržavanje ostataka starog načina političkog rukovođenja, mešanje u prava i kompetencije samoupravnih i društvenih organa. To se posebno ispoljavalo i u pojavama stvaranja više ili manje zatvorenih krugova rukovodećeg kadra na raznim nivoima, koji su pokazivali tendenciju da sami rešavaju društvena i politička pitanja, čime se ponekad svodio na formalnost rad samoupravnih i predstavničkih organa i drugih društveno-političkih organizacija. Bilo je i suprotnih pojava — odsustva potrebnog interesovanja za rad društvenih organa i organizacija. To je imalo za posledicu prepuštanje stvari stihijskom razviku i nagomilavanje idejno-političkih problema. Takvog odnosa bilo je u nekim rukovodstvima i prema organizacijama SK, što je dovelo do slabljenja idejno-političkog rada, uticaja i aktivnosti komunista;

u radu organa, organizacija i članstva Saveza komunista dolazio je do izražaja i formalizam. On se ispoljavao u praksi da se donose odluke koje se posle ne sprovode u život, u odnosu prema demokratskim pravima radnih ljudi, prema političkim i moralnim obavezama i dužnostima komunista. Pojave formalizma u radu, odvojenost od prakse i ljudi i time prouzrokovani nedostatak jasnih stavova, nužno su pratili verbalizam i frazerstvo, što je ometalo konkretan rad, gušilo živu misao, zamagljivalo probleme;

jedna od velikih slabosti bio je i uticaj stihije, negativnih tendencija i protivurečnosti našeg društva na organizacije SK i pojedine komuniste koji su i sami ponekad postajali nosioci negativnih pojava i tendencija, ili su omogućavali da se one ispoljavaju.

Sve ove slabosti i negativne tendencije, koje su spustavale uspešnije ostvarivanje društvene uloge Saveza komunista javljale su se, u manjoj ili većoj meri, u celom razdoblju od Sedmog kongresa. Savez komunista je vodio borbu protiv ovih pojava i tendencija, u tome su postizani uspesi i one su ograničavane. Svesna društvena akcija na njihovom suzbijanju bila je utoliko neophodnija što su razvitak društvenog samoupravljanja, društvenih odnosa i društvene svesti dolazili u sve oštrij sukob sa takvim slabostima i negativnim tendencijama, pa su se one pojavljivale u jačoj svetlosti i dobijale veću težinu.

Period između dva kongresa pokazao je svu složenost društvene uloge Saveza komunista i bogatstvo iskustava u radu. Ostvarujući ulogu Saveza komunista, razvijali su se kadrovi i organizacije SKJ i sticali nova iskustva i pro-

lazili školu bogate prakse. Ta iskustva, iako su iskorišćavana, ipak nisu bila u dovoljnoj meri sakupljana, sistematizovana i temeljnije proučavana.

RAD ORGANA I ORGANIZACIJA SKJ

Republički kongresi Saveza komunista, koji su održani posle Sedmog kongresa, razrađivali su i konkretizovali osnovne smernice Sedmog kongresa i Programa SKJ. Oni su izvršili analizu društvenog razvika i razvoja organizacija Saveza komunista u republikama. U duhu smernica Sedmog kongresa i republičkih kongresa SK, i kasnije, u ostvarivanju zadataka i stavova koji su utvrđivani na plenumima CK SKJ, razvijala se u proteklom periodu aktivnost centralnih komiteta Saveza komunista u republikama.

Rad centralnih komiteta SK u republikama

Osnovni pravac aktivnosti centralnih komiteta u republikama obeležavali su: razvoj socijalističkih društvenih odnosa s naglaskom na društveno i radničko samoupravljanje, izgradnja političkog i komunalnog sistema, politika ekonomskog razvoja republika, usavršavanje privrednog sistema, razvijanje socijalističke društvene svesti, i, posebno, procesi idejnog i praktičnog usvajanja odgovarajuće uloge Saveza komunista, problemi idejnog, organizacionog i kadrovskog jačanja Saveza komunista, izgradnja metoda rada rukovodstava i organizacija SK.

O tome su raspravljali svi centralni komiteti SK republika, o najaktuelnijim pitanjima iz oblasti privrednog i društveno-političkog života: primena načela raspodele prema radu i životni standard, Pismo Izvršnog komiteta CK SKJ i pitanja koja su proizlazila iz zaključaka pojedinih plenuma CK SKJ (kadrovski problemi, primena načela rotacije, pripreme za Osmi i republičke kongrese SK i dr.). Razvoj komunalnog sistema, integracioni procesi, sprovođenje agrarne politike, idejni problemi u oblasti nauke i kulture, prosvetna politika i obrazovanje, vaspitanje omladine, aktivnost komunista u sindikatu, društveni položaj žena itd., takođe su razmatrani u pojedinim centralnim komitetima.

Od republičkih kongresa SK pa do kraja septembra 1964. godine održano je od 7 do 13 sednica centralnih komiteta SK u republikama — CK SK Bosne i Hercegovine 10, Crne Gore 12, Hrvatske 7, Makedonije 13, Slovenije 7 i Srbije 10. U istom periodu održan je i veći broj sastanaka izvršnih komiteta centralnih komiteta — CK SK Bosne i Hercegovine 34, Crne Gore 61, Hrvatske 64, Makedonije 73, Slovenije 56 i Srbije 45.

Na sastancima izvršnih komiteta centralnih komiteta SK u republikama (mnogi su održani u proširenom sastavu) razmatran je veliki broj raznovrsnih aktuelnih političkih, društvenih, ekonomskih, idejnih, kadrovskih i drugih problema.

Sednicama centralnih komiteta prisustvuju i sekretari sreskih, negde i opštinskih komiteta SK, kao i izvestan broj društveno-političkih i stručnih radnika, koji se posebno bave problemima o kojima se raspravljalo. To je omogućavalo da se pitanja temeljitije analiziraju i bolje sagledaju način, oblici i mogućnosti sprovođenja u život osnovnih stavova i zaključaka i njihovog prenošenja na rukovodstva i organizacije Saveza komunista.

Svi centralni komiteti republika i njihove komisije organizovali su niz širih savetovanja o aktuelnim problemima. Održavana su i posebna savetovanja sa komunistima, sociolozima, ekonomistima, pravnicima, filozofima, istoričarima, novinarima, kulturnim radnicima i drugim. To se pokazalo korisnim, naročito ako je savetovanjima prethodila temeljitija priprema i analiza društvene prakse na pojedinim područjima našeg života.

Plenumi CK su se sastajali sve češće, bili sve sadržajni, ali se diskusija često ograničavala na usvajanje referata i iznošenje pojedinih problema. I pored stalnog napret-

ka u radu plenuma, postoji izvesno zaostajanje za potrebama društveno-političkog života i društvene uloge najviših organa SKJ.

Aktivnost centralnih komiteta ne može se, svakako, meriti samo brojem održanih plenuma, savetovanja i sednica izvršnih komiteta i pomoćnih organa CK. Veliki deo rada razvijao se, prirodno, i van tih foruma.

Jedan broj članova centralnih komiteta bio je angažovan u radu organizaciono-političkih sekretarijata, komisija i drugih pomoćnih tela pri komitetima, zatim u grupama koje su pripremale materijal za sednice centralnih i izvršnih komiteta, za obilazak organizacija i rukovodstava u srezovima i opštinama. Pojedini članovi komiteta su stalno angažovani u radu drugih komiteta — pokrajinskih i sreskih.

Većina članova centralnih komiteta nalazila se na radu u predstavničkim telima, izvršnim većima i drugim organima, kao i u društveno-političkim organizacijama. Veliki broj funkcija koje obavljaju i zauzetost operativnim radom, uticali su na to da se problemima organizacija SK, proučavanjem idejnih i političkih pojava, bavio relativno manji broj članova centralnih komiteta koji su gotovo isključivo, bili angažovani na radu u centralnim komitetima.

Treba ukazati i na činjenicu da se ogroman broj članova centralnih komiteta SK republika, po mestu življenja i obavljanja svoje društveno-političke funkcije, nalazi u centrima republika ili u Beogradu: od ukupno 578 članova u srezovima i komunama nalazilo se samo 53 člana, a u centrima pokrajina 13. Njihove funkcije odvajale su ih od neophodnog češćeg dodira sa organizacijama i organima SK na terenu.

Treći i Četvrti plenum CK SKJ i sprovođenje njihovih zaključaka, kao i Pisma Izvršnog komiteta SKJ, doprineli su poboljšanju rada ovih komiteta i drugih rukovodstava Saveza komunista. Centralni komiteti posebno su isticali potrebu za doslednim sprovođenjem jedinstvene politike SKJ, kritikovali pojave partikularizma i lokalizma, šovinizma i zatvorenosti u republičke okvire i druge tendencije koje otežavaju sprovođenje usvojene jedinstvene politike i slabe jedinstvo zajednice. Ukazano je i na štetnost pojava razvodnjavanja ili zanemarivanja pojedinih odluka saveznih političkih organa, i subjektivističkih tumačenja njihove suštine. Govoreno je o potrebi većeg razumevanja problema i potreba zajednice kao celine. Kritički su analizirane mnoge slabosti u metodi političkog rukovođenja, u kadrovskoj politici, u idejno-političkoj i organizacionoj izgradnji Saveza komunista. Kasnije je više dolazilo do uzajamnih poseta između članova CK SK republika.

Dinamičan i složen politički, društveni i ekonomski život zahtevao je da i centralni komiteti češće održavaju plenarne sednice. Praksa dosta retkih sastanaka centralnih komiteta u prvom delu ovog perioda (jednom do dva puta godišnje) i često postavljanje na dnevni red opštih problema i pojava, pokazala se kao nepogodna za rad rukovodstava Saveza komunista. Pri tom, stavljanje na dnevni red velikog broja problema, koji se u diskusiji dalje proširivao, otežavalo je da se sagledavaju bitne stvari i donose konkretni zaključci. Bilo je slučajeva da se na sastancima plenuma ne donesu konkretni zaključci, već su za to služili materijali plenuma. U takvim uslovima bilo je i dosta teško pratiti realizaciju stavova sastanaka, što je jedna od opštih slabosti u radu rukovodstava Saveza komunista. S druge strane, mnoga važna pitanja koja je trebalo rešavati na sastancima centralnih komiteta, zbog ovakve prakse, obično su rešavana na sastancima izvršnih komiteta, organizaciono-političkih sekretarijata, pa i komisija CK.

Saradnji centralnih komiteta sa sreskim i opštinskim komitetima posvećena je veća pažnja, posebno poslednje dve godine. Pored povremenih savetovanja sa sekretarima, ili kadrovima koji se posebno bave određenim problemima — organizacionim pitanjima, ideološko-političkim radom, i dr. i obilazaka organizacija od strane članova CK, praktikovao je i ekipni obilazak pojedinih opštinskih ili sreskih

organizacija, pa i preduzeća, održavana su regionalna i uža savetovanja sa sekretarima opštinskih i preduzetnih komiteta, organizovane su diskusije sa grupama komunista iz pojedinih oblasti, održan je niz seminara itd. Razni materijal centralnih komiteta dostavljan je sreskim i opštinskim komitetima. Prošireni su politički aktivni pri centralnim komitetima i sve češće se, iako još nedovoljno, koriste pojedine institucije u proučavanju određenih problema.

Između sednica centralnih i izvršnih komiteta i savetovanja u pomoćnim organima CK razvijala se velika aktivnost na rešavanju tekućih idejno-političkih, društvenih i organizacionih problema. Znatno je poboljšan rad pomoćnih organa centralnih komiteta u pogledu broja sastanaka, pitanja koja su razmatrana, kvaliteta priprema, intenziteta rada, saradnje sa sreskim i opštinskim rukovodstvima i organizacijama SK.

Rad sreskih i opštinskih komiteta

U ovom periodu, naročito posle Trećeg i Četvrtog plenuma CK SKJ, u znatnoj meri se poboljšao rad i sreskih i opštinskih komiteta. Tome je doprinelo i to što je u komitete izabran veći broj novih, mladih kadrova, posebno iz proizvodnje. Otklanjane su mnoge slabosti: pre naglašena uloga sekretarijata, sektorski pristup poslovima, improvizacija i nedostatak ozbiljnih idejno-političkih analiza stanja. Više je pažnje posvećeno idejnom i organizacionom jačanju organizacija SK i životnim problemima radnih ljudi. To je doprinosilo da se razvija lična odgovornost i kolektivan način rada. Izražena je i orijentacija ka praćenju idejnih i političkih pojava i proučavanje privrednih i drugih problema sa političkog i društvenog gledišta.

Sreski komiteti SK su se više orijentisali na bitna pitanja svog područja, na jačanje organizacija SK, osposobljavanje i osamostaljivanje rukovodstava u opštinama i radnim organizacijama. Sve su manje delovali kao rukovodstva u smislu »sprovodnika« stavova »iz centra«, a više je dolazila do izražaja njihova usmeravajuća, instruktorska i koordinirajuća uloga.

Ukidanje sekretarijata opštinskih komiteta pozitivno je uticalo na njihovo angažovanje u celini, na razvijanje odgovornosti i temeljitijeg razmatranja problema i sa društveno-političkih pozicija (a manje na način kako ih razmatraju organi vlasti, privredne i druge organizacije). U radu sreskih i opštinskih komiteta, naročito u poslednje vreme, više se razmatraju problemi razvoja samoupravljanja i socijalističkih društvenih odnosa, primena raspodele prema radu, porast produktivnosti i podizanja životnog standarda, poboljšavanje rada organizacija SK, ideološko obrazovanje komunista i njihov rad u društveno-političkim organizacijama. Zapaža se bolje usklađivanje rada komiteta s radom skupštinskih organa, sa aktivnošću Socijalističkog saveza, sindikata i drugih organizacija. U celini gledano, manje je pojava da se opštinski komiteti administrativno upliću u rad organa i organizacija u komuni. To je pozitivno delovalo na orijentaciju organizacija SK ka društveno-političkim i idejnim problemima na svojim područjima.

Opštinski komiteti postepeno su sve bolje prilagođavali svoj rad razvoju samoupravljanja i aktivnijem učešću građana u rešavanju osnovnih društvenih problema. Prilikom poslednjih izbora u većini opštinskih komiteta izabrano je 50, 60 i više procenata novih članova. Mnogi među njima su iz proizvodnje, mlađi kadrovi, koji su izrasli zajedno sa razvojem sistema samoupravljanja. Učinjen je i značajan korak ka prevazilaženju sistema »predstavništva« u komitetima.

U rukovodstvima koja imaju veći broj članova iz neposredne proizvodnje, naročito radnika, više je došla do izražaja orijentacija komiteta ka širem članstvu SK, problemima radnih ljudi, razvitku demokratskih metoda rada unutar komiteta i u organizacijama SK. Komiteti sa ovakvim sastavom brže su prerastali u idejno-političkog usmerivača i inicijatora razvijanja demokratskih odnosa u komun.

No, mnogi komiteti i dalje ekonomistički, tehnokratski i nedovoljno politički prilaze problemima. U ovakvoj praksi bio je karakterističan pretežan oslonac na užu krug rukovodećih ljudi iz preduzeća i ustanova, na analize stručnih organa, a manje na konsultovanje samog članstva.

U radu pojedinih opštinskih komiteta javljale su se i stare tendencije da se gotovo sve stvari drže u »svojim rukama«. To je uslovljavalo da se problemima prilazilo suviše uopšteno ili prakticistički, a da se stavovi i zaključci nedovoljno zasnivaju na poznavanju stvarnog stanja.

U pripremama za Osmi kongres SKJ, tokom održavanja izbornih konferencija u osnovnim organizacijama SKJ i opštinskih i sreskih konferencija, naročito su došli do izražaja dalja demokratizacija odnosa unutar Saveza komunista i rešavanje kadrovskih problema na jednoj široj osnovi. Došlo je do pozitivnih promena u metodu rada, načinu rukovođenja i izgrađivanja stavova u rukovodstvima i organizacijama SK.

U pripremama za održavanje opštinskih konferencija, u većini opština izveštaji komiteta upućivani su organizacijama SK na razmatranje. Takođe je traženo mišljenje osnovnih organizacija o sastavu budućih komiteta i o programima rada opštinskih organizacija SK i komiteta. Mnogi predlozi za poboljšanje programa rada, primedbe na izveštaje, na predloženu listu kandidata za opštinske komitete, koji su na samim konferencijama usvojeni — svedoče o tome da se počinje prevazilaziti ranija praksa formalističkog informisanja članstva i izbora rukovodećih organa. U mnogim opštinama je, na predlog organizacija, izmenjena trećina i više predloženih kandidata za opštinski komitet. Ti oblici demokratske procedure predstavljaju ozbiljan početak doslednije primene demokratskih principa.

Takav metod rada i rukovođenja, koji je nastavljen i posle izbornih konferencija, putem raznih dogovora i savetovanja komunista — doprinio je većoj aktivizaciji i razvijanju osećanja kod članstva SK da učestvuje u kreiranju i da odgovara za politiku na svom području. To je doprinelo razvijanju pozitivne atmosfere u organizacijama SK i uopšte u političkom životu.

Osnovne organizacije i njihov razvoj

Proces usvajanja takve uloge SKJ koja odgovara sve razvijenijem sistemu društvenog samoupravljanja, sa svim karakteristikama koje su taj proces pratile, posebno je došao do izraza u osnovnim organizacijama. Na njihovu aktivnost odražavala se složenost našeg razvitka, raznolikost društvene prakse, veliki napor i uspesi Saveza komunista ali i nesnalaženje i slabosti.

U izgrađivanju sopstvenog načina delovanja u novim uslovima, osnovne organizacije su u svome radu postepeno izlazile iz kruga aktivnosti koji se svodio na bavljenje svojim statutarnim i organizacionim pitanjima, na proučavanje materijala, na prenošenje i objašnjavanje političke linije i na sprovođenje pojedinih konkretnih zadataka. Iako uz teškoće, one su u ovom periodu sve više postajale živi i aktivan društveni organizam sa sve razvijenijim unutrašnjim demokratskim odnosima.

U praksi osnovnih organizacija — u preduzećima i ustanovama, u naseljima i selima — još jednom se potvrdilo da su one utoliko uspešnije ostvarivale vodeću ulogu Saveza komunista ukoliko su svoj rad i idejno-političko delovanje postavile u središte problema i zbivanja u svome kolektivu ili svojoj sredini, to jest ukoliko su komunisti aktivnije učestvovali u društveno-političkom životu svoje sredine, ukoliko su se doslednije borili za razvijanje i produbljivanje samoupravljanja i neposredne socijalističke demokratije, za samostalnost, odgovornost i efikasno funkcionisanje organa samoupravljanja, za ostvarivanje samoupravnih i drugih prava radnih ljudi, za rešavanje njihovih životnih problema, — jednom rečju, ukoliko su komunisti svojim zalaganjem, doslednošću, svešću, znanjem i odgovornošću prednjačili i služili za primer.

Raznovrsniji oblici okupljanja i delovanja komunista, kao što su to bili stalni ili povremeni aktivni u ustanovama i udruženjima, savetovanja u okviru mesnih zajednica, po oblastima društvenog delovanja komunista, iz pojedinih privrednih grana i društvenih službi itd., doprinosili su proširivanju aktivnosti organizacija. Premda su osnovne organizacije bile i ostale osnovni organizam u radu SK, iskustvo je potvrdilo da je potrebno takvo okupljanje komunista iz više osnovnih organizacija, koji rade u određenoj oblasti ili na širem području, radi razmene mišljenja i iskustava, radi izgradnje zajedničkih stavova i neposrednijeg uticaja članstva na donošenje odluka rukovodstava Saveza komunista i uopšte na izgrađivanje politike SKJ.

Osnovne organizacije u preduzećima

Ekonomski razvoj zemlje doprineo je i povećanju broja osnovnih organizacija SK u privredi i njihovog članstva. Sredinom 1964. godine bilo je ukupno 12.941 osnovna organizacija u preduzećima, ili 36,7 odsto ukupnog broja organizacija SKJ. Broj članova SK u njima povećao se za preko 150.000 prema 1958. godini, tako da se u tim organizacijama sredinom 1964. godine nalazilo 401.626 članova, ili 39 odsto ukupnog broja članova SKJ.

Najveći deo članstva SK u organizacijama u preduzećima čine radnici — 67 odsto ukupnog broja. Već je rečeno da se poslednjih godina učešće radnika u tim organizacijama smanjilo sa 70 u 1961. na 67 odsto u 1964. godini. Osobito je nepovoljno što se u te organizacije ne prima veći broj radničke omladine.

Delatnost komunista i osnovnih organizacija u privredi bila je u proteklom razdoblju uglavnom orijentisana ka uspešnijem radu preduzeća, podizanju proizvodnje i produktivnosti rada, problemima samoupravljanja i socijalističkih društvenih odnosa i aktivnosti sindikalnih i omladinskih organizacija. Po aktivnosti, pravilnoj orijentaciji i položaju — to su i najjače organizacije SKJ.

U onim privrednim organizacijama u kojima su pravilno postavljeni samoupravni odnosi, gde neposredni proizvođači stvarno upravljaju i odlučuju u rešavanju raznih problema, a posebno unutrašnjih odnosa u preduzeću, tamo, kako pokazuje praksa, uspešno ostvaruju svoju ulogu i organizacije SK, čiji se članovi, zajedno sa ostalim ljudima, aktivno zalažu za razvijanje samoupravljanja i uopšte za rešavanje problema kolektiva, i time afirmišu vodeću idejno-političku ulogu i autoritet Saveza komunista.

A u onim radnim organizacijama gde demokratski odnosi, samoupravljanje i raspodela prema radu nisu sasvim razvijeni — obično je slab i rad organizacije SK. Takve organizacije su mahom bile okrenute unutrašnjim stvarima, pitanjima organizacije SK, opterećene su deklarativnošću i formalizmom. U takvim uslovima organizacija SK nije mogla imati veći politički ni moralni uticaj u svojoj sredini niti pružiti otpor birokratskim tendencijama.

Diskusije povodom Pisma Izvršnog komiteta i Četvrtog plenuma CK bile su najživlje i najuspešnije u preduzetnim organizacijama. U ovim organizacijama su komunisti, posebno radnici, otvoreno, sa osećanjem mere i odgovornosti, raspravljali o problemima i slabostima u preduzećima i tražili rešenja. Troškovi proizvodnje, produktivnost rada, raspodela, narušavanje socijalističkih odnosa među ljudima, suzbijanje kritike, pojedine privilegije, zloupotrebe i druge slabosti — bili su najvažniji predmet dogovora komunista u preduzećima. Razmatrane su i mnoge slabosti samih organizacija kao što su to preokupiranost organizacionim pitanjima a i zapostavljanje idejnih, političkih i društvenih problema, zanemarivanje ideološko-političkog obrazovanja komunista; tolerisanje pseudoliberalističkih shvatanja i postupaka pojedinih članova koji se nisu smatrali obaveznim da se disciplinovano zalažu za primenu usvojenih stavova organizacije, oportunistički odnos prema greškama komunista, naročito onih na rukovodećim dužnostima itd.

Ostvarujući vodeću ulogu SK, organizacije u preduzećima, prema stepenu svoje aktivnosti, postaju snažni činioci u životu svojih kolektiva. Unutrašnji organizacioni problemi ovih organizacija rešavani su znatno lakše ukoliko su one uspevale da se late osnovnih pitanja proizvodnje, raspodele i odnosa među ljudima, ukoliko su se više zlagale za neposredno odlučivanje samih radnika. Ovo važi naročito za one organizacije SK čije članstvo većinom čine radnici i u kojima oni svojom aktivnošću imaju odlučujući uticaj. Te organizacije su lakše uočavale probleme koji se pojavljuju u razvoju proizvodnje, raspodele i privrednog sistema; one su imale više sluha za potrebe, raspoloženje i mišljenje kolektiva i brže su reagovale.

Praksa je ukazala i na probleme i složenost rada organizacija SK u velikim kolektivima, a posebno u velikim integrisanim preduzećima.

Treba istaći da je bilo i mnogo objektivnih teškoća, a i subjektivnih slabosti, u angažovanju komunista iz preduzetnih organizacija u političkom i društvenom životu opštine, u radu društveno-političkih organizacija u selima, kao i u različitim organima društvenog upravljanja izvan preduzeća.

Osnovne organizacije na selu

Veoma su različita iskustva osnovnih organizacija SK na selu. U krajevima gde se snažnije razvila poljoprivreda, gde su se brže razvijali društveni sektor i oblici proizvodne saradnje sa individualnim proizvođačima, gde je ojačalo samoupravljanje poljoprivrednih proizvođača — organizacije SK su brže shvatale svoju ulogu i uspešnije je izvršavale.

U selima gde su promene te vrste bile slabije ili ih nije bilo, rad komunista u ovom periodu je bio dosta nerazvijen. Odlazak velikog broja, pre svega mladih ljudi sa sela, težnja da se ne ostaje u poljoprivredi, teškoće koje uopšte prate razvoj poljoprivrede i društvenih odnosa na selu, nedovoljna razradenost naše opšte politike na konkretne uslove i prilike pojedinih reiona, — sve je to uticalo da se mnoge organizacije SK na selu povremeno dezorijentišu, gube perspektivu, osećaju nesigurnost u svom radu i slično.

Pojedine slabosti su se javljale i stoga što opštinski i drugi komiteti nisu posvećivali dovoljno pažnje specifičnostima rada organizacija SK na selu, već su se oblici i način rada, koji odgovaraju razvijenijim preduzećima i gradskim sredinama, prenosili i na ove organizacije.

Broj osnovnih organizacija na selu donekle se smanjio u ovom periodu, tako da ih je sredinom 1964. godine bilo ukupno 12.449. U znatnom broju sela ne postoje organizacije SK. Učešće članova seoskih osnovnih organizacija u ukupnoj strukturi članstva SKJ smanjeno je sa 32 na 23,1%. Naročito je smanjen broj zemljoradnika-individualnih proizvođača, i to — kako je već istaknuto — i relativno i apsolutno. U organizacijama na selu sredinom 1964. godine zemljoradnici su činili samo 34,5 odsto ukupnog članstva SK, a u 1961. godini 38 odsto.

Uzroci ovakvom kretanju leže, pored onog što je već rečeno u vezi sa socijalnom strukturom SKJ, i u nedovoljno jasnom shvatanju našeg puta u socijalističkom preobražaju sela, u nedovoljno jasnim stavovima prema individualnim proizvođačima-kooperantima; u tome što su neki komiteti SK i komunisti na selu kampanjski prilazili razvoju poljoprivrede i socijalističkih društvenih odnosa na selu, stavljajući to kao stvar povremenih akcija kratkog daha. O tome, uostalom, svedoče uspesi i rezultati onih organizacija Saveza komunista koje su u težište svoga rada stavile stalnu i sistematsku idejnu i političku aktivnost na podizanje poljoprivredne proizvodnje i jačanje novih društvenih odnosa.

Osnovne organizacije u naseljima

Delovanje organizacija SK u naseljima bilo je u prvom redu usmereno ka obezbeđenju samoupravnih prava građana u mesnim zajednicama i u komunama, poboljšanju

rada organa društvenog upravljanja u školama, zdravstvenim i drugim ustanovama, boljem radu kućnih saveta i zborova birača, radu Socijalističkog saveza i drugih društveno-političkih organizacija u mesnim zajednicama, naseljima i selima. Uporedo sa proširivanjem učešća građana u javnom životu komuna i užih zajednica, proširivale su se i mogućnosti delovanja komunista u naseljima, razvijale su se forme njihovog okupljanja, menjala iskustva itd.

Najveći broj osnovnih organizacija u naseljima deluje u gradovima. Njihov broj povećan je u odnosu na stanje 1957. godine od 3.399 na 3.661. Porastao je i broj komunista u njima od 156.895 na 194.668 članova. Učešće članova ovih organizacija u ukupnoj strukturi članova SKJ smanjeno je sa 22,9 na 18,8%, što je, pre svega, posledica stvaranja osnovnih organizacija u mnogim ustanovama, kao i u manjim radnim organizacijama, gde ih ranije nije bilo. Usled toga je, naročito poslednjih godina, došlo i do promene u socijalnoj strukturi članstva ovih organizacija. Smanjen je broj radnika i službenika, a povećan broj članova penzionera, domaćica i dr.

I pored izvesnog napretka, u ovim organizacijama bilo je najviše nesnalaženja u pogledu sadržaja rada. To je bilo naročito izrazito tamo gde je samoupravljanje građana bilo manje razvijeno. Te organizacije najveći deo svoje aktivnosti iscrpljivale su oko unutrašnjih organizacionih pitanja, međusobnih odnosa, orijentišući se na »proradu« materijala i na vršenje praktičističkih, pa i tehničkih poslova iz delokruga raznih organa i društveno-političkih organizacija. To je dovelo do pasivizacije jednog dela članstva u ovim organizacijama i ispunjavanju samo formalnih obaveza. U takvim organizacijama je i ideološki rad — koji je, u celini uzev, dosta unapređen — imao ponekad formalni karakter, jer su se mnogi komunisti opredeljivali za pojedine oblike ili za proučavanje pojedinih pitanja, ne iz osećanja potrebe za dubljim upoznavanjem tih pitanja, već radi formalne obaveze. Osim toga, jedan deo komunista nije bio zainteresovan za društveno-politički rad, za učešće na skupovima i tribinama građana gde se većinom razmatraju razni problemi života, rada i potreba radnih ljudi toga područja.

Napori za uklanjanje ovih slabosti nailazili su i na izvesne objektivne teškoće. Ove organizacije imaju najheterogeniji sastav; preusko je područje u kojem deluju, naročito u velikim gradovima, gde teritorija jedne organizacije obuhvata često samo blok kuća ili ulicu. Pristupilo se stoga stvaranju povereništava opštinskih komiteta, koja su dobila zadatak da koordiniraju delatnost komunista u mesnim zajednicama. Ova povereništva postigla su — naročito kada je postojala jača materijalna baza mesnih zajednica, gde su građani zaista mogli odlučivati o razvoju svog naselja ili zajednice — bolje rezultate, pogotovu ako se rad komunista razvijao u obliku savetovanja, aktiva i dr.

Osnovne organizacije u ustanovama društvenih službi

Angažovanje oko poboljšanja rada komunista u ustanovama u kojima nije bilo osnovnih organizacija, dovelo je posle Sedmog kongresa do znatno većeg broja sastanaka aktiva komunista. U prvo vreme, sve do Trećeg plenuma i Pisma Izvršnog komiteta CK SKJ, aktivni su se sastajali prilično neredovno. Posle početnih rezultata, delatnost aktiva je prilično zamrla, sastanci su se dosta retko održavali. U dosta slučajeva oni su se pretvarali u neku vrstu transmisija rukovodstava ustanova pri izvršavanju određenih zadataka. Osim toga, najčešće su razmatrana unutrašnja pitanja, lični problemi i odnosi komunista, zatim njihovo

učešće u društveno-političkom životu, ideološki rad i dr. Bili su zastupljeni rad ustanova, unutrašnji odnosi u kolektivima itd. Slične slabosti, iako u manjoj meri, javljale su se i u osnovnim organizacijama u ustanovama koje su imale organizacije SK.

Postepenim proširivanjem društvenog samoupravljanja na ustanove vanprivrednih delatnosti, sa orijentacijom na uvođenje principa dohotka, stvarali su se uslovi za sadržajnije delovanje organizacija i aktiva SK. Pre svega, nastala je potreba da se u mnogim ustanovama ponovo stvore osnovne organizacije. Njihov broj se zbog toga naročito povećao — sredinom 1964. godine bilo je 1.890 takvih organizacija, u njima se nalazi 5,9% od ukupnog broja članova SKJ.

U radnim organizacijama društvenih službi započeo je proces demokratizacije odnosa. U njima sazreva saznanje da od delovanja organizacija SK, od odnosa komunista prema razvoju samoupravnih organa, dobrim delom zavisi i uspeh rada ustanove i stepen razvika društvenih odnosa u njima. O tome govori i to što su se na rad osnovnih organizacija u ovim ustanovama neposredno odražavale teškoće, otpori i slabosti u primeni principa samoupravljanja i raspodele prema radu.

U ovim radnim organizacijama najduže su se zadržali hijerarhijski odnosi koji su dali pečat unutrašnjim odnosima, pa i odnosima među komunistima. Sve se to odražavalo i na rad organizacija i aktiva SK u ovim ustanovama — odsustvo napora za razvijanje kritike i slobodne razmene mišljenja, pojave nezdravih ličnih odnosa, pasiviziranje jednog dela članstva, nedovoljno reagovanje na negativne pojave i greške pojedinaca, i sl. Takvi odnosi doveli su i do neadekvatnih kriterija za prijem novih članova SK.

Brzo povećanje broja viših i visokih škola i broja studenata, dovelo je i do porasta broja osnovnih organizacija i članova SK u njima. Broj organizacija porastao je od 305 u 1957. na 725 u 1964. godini, a članstvo se povećalo od 11.432 na 28.642, što predstavlja 2,8% ukupnog broja članstva SKJ. Povećao se, u stvari udvostručio se broj organizacija i komunista u ostalim školama. Ove godine u školama deluje 1.015 organizacija sa 20.386 članova.

Razvitkom društvenog upravljanja u visokim i ostalim školama, reformom nastave, sve većim porastom broja studenata i đaka itd., zadaci i odgovornost organizacija SK postali su još složeniji.

Osnovni zadatak ovih organizacija SK jeste zalaganje za što bolje uspehe u studiranju i obrazovanju mlade generacije. U tome pogledu postignuti su i znatni uspesi. Taj rad organizacija SK ometaju nedovoljno razvijeni unutrašnji odnosi u mnogim organizacijama SK i u kolektivima ovih ustanova, kao i odsustvo odlučnije borbe protiv raznih nepravilnih i našem društvu tuđih shvatanja.

IZVOR: »Izveštaj o radu Centralnog komiteta i Centralne revizione komisije SKJ od Sedmog do Osmog kongresa SKJ«, izdanje NtP »Komunist«, Beograd, 1964.

PRIMEDBA REDAKCIJE: o Savezu komunista Jugoslavije vidi (pored ostalog): »Savez komunista Jugoslavije«, »Jug. pregled«, 1959, april, str. 137—146 (17—26); »Kratak pregled razvika KPJ 1919—1959«, »Jug. pregled«, 1959, jul—avgust, str. 275—283 (55—63); »Programi i programski dokumenti KPJ (SKJ)«, »Jug. pregled«, 1959, mart, str. 96—98 (12—14); »Statuti KPJ (SKJ)«, »Jug. pregled«, 1959, mart, str. 98—100 (14—16); »Članstvo SKJ«, »Jug. pregled«, 1964 jul—avgust, str. 293—295 (33—35); »VII kongres SKJ«, »Jug. pregled«, 1958, april, str. 157—162 (19—24); »II plenum CK SKJ«, »Jug. pregled«, 1959, novembar, str. 415—419 (75—79); »III plenum CK SKJ«, »Jug. pregled«, 1961, novembar, str. 451—455 (41—45); »IV plenum CK SKJ«, »Jug. pregled«, 1962, jul—avgust, str. 295—299 (7—11); »VI plenum CK SKJ«, »Jug. pregled«, 1964, mart, str. 109—116 (1—8).

PROIZVODNJA I POTROŠNJA JABUKA

U jugoslovenskom voćarstvu¹ jabuka zauzima značajno mesto kako po broju stabala, tako i po ukupnoj proizvodnji ploda. U 1963. stabla jabuka činila su preko 13% od ukupnog broja voćnih stabala, a proizvodnja jabuka preko 19% fizičkog obima i oko 30% vrednosti ukupne proizvodnje voćarstva u zemlji. Povoljni ekološki uslovi za gajenje u većem delu zemlje učinili su da jabuka, zajedno sa šljivom,² predstavlja osnovnu voćnu vrstu u Jugoslaviji. Sve veća upotreba vrednost jabuke za ličnu potrošnju (u sezoni i van sezone), kao i za preradu i izvoz, uticala je na povećanje potražnje i na proširenje njenog gajenja, naročito u ekološki povoljnijim rejonima (zapadni delovi Srbije i Makedonije, Slovenija, i dr.), tako da proizvodnja jabuka sve više dobija karakter robne proizvodnje. Taj proces je naročito izražen na društvenim gazdinstvima, koja poslednjih godina podižu veće plantažne zasade jabuka sa dobrim sortimentom i savremenijim uzgojem i agrotehnikom.

BROJ I STRUKTURA STABALA JABUKA

KRETANJE UKUPNOG BROJA I BROJA RODNIH STABALA. U 1963. u celoj zemlji bilo je preko 18 miliona stabala jabuka, od čega blizu 13 miliona rodni. U posleratnim godinama broj stabala se stalno povećavao, a naročito u poslednjih 10 godina, kada je ukupan broj stabala povećan za blizu 5 miliona, a u tome broj rodni stabala za oko 3,5 miliona. (Tabela 1.)

Tempo povećanja ukupnog broja stabala jabuka nije bio ravnomeran u svim godinama. U periodu 1954—1959. prosečno godišnje povećanje ukupnog broja stabala iznosilo je oko 400.000, a u periodu 1959—1963. oko 650.000. Povećanje broja stabala naročito je izrazito od 1961. zbog povećane potražnje jabuka, i to kako za ličnu potrošnju, tako i za preradu i izvoz. U odnosu na 1939. broj rodni stabala jabuka u 1963. povećan je za 3.890.000, ili za 44%.

Broj stabala na društvenim gazdinstvima povećavan je znatno brže nego na individualnim gazdinstvima, naročito u periodu 1960—1963 (prosečno godišnje povećanje oko 420.000 stabala). Time je učešće društvenih gazdinstava

u ukupnom broju stabala jabuka povećano od 7,1% u 1954. na 16,0% u 1963. Na brže povećanje broja stabala jabuka na društvenim gazdinstvima uticali su: sve veća orijentacija ovih gazdinstava na robnu proizvodnju voća, izmene u tehnologiji i podizanju intenzivnih zasada za visoku proizvodnju, poboljšane mogućnosti plasmana jabuka, itd.

Na zasade jabuka otpada najveći deo površina pod voćnjacima na društvenim gazdinstvima (u 1962. godini 12.848 ha, ili 31,2% od ukupnih površina pod voćnjacima). Površine pod jabukama na društvenim gazdinstvima naročito su brzo povećavane u poslednje tri godine: u 1960. za 1.134 ha, u 1961. za 1.180 ha i u 1962. za 1.669 ha.

Uporedo sa proširivanjem površina pod jabukama, društvena gazdinstva se sve više orijentišu na podizanje većih plantažnih zasada (od 100 do 1.000 ha) i na intenzivan uzgoj visokokvalitetnih i traženih sorti, uz primenu savremene agrotehnike. Time se stvaraju uslovi za koncentraciju i specijalizaciju u robnoj proizvodnji jabuka na društvenim gazdinstvima, koje će jače doći do izražaja sa stupanjem u rod novih zasada.

Na individualnim gazdinstvima tempo povećavanja broja stabala bio je znatno sporiji (tabela 1), usled uticaja više ekonomskih i drugih faktora. I pored toga, međutim, individualna gazdinstva još imaju dominantan položaj u ukupnom broju stabala jabuka (84% u 1963).

Uzgoj jabuka na gazdinstvima individualnih proizvođača još ima pretežno prirodan karakter, što je u prvom redu posledica malog prosečnog broja stabala po jednom gazdinstvu. (Tabela 2.)

TABELA 2 — STRUKTURA INDIVIDUALNIH GAZDINSTAVA PREMA BROJU STABALA JABUKA U 1956.

Kategorija gazdinstva prema veličini poseja	Procent gazdinstava prema broju stabala jabuka				Prosečan broj stabala
	do 20 stabala	21—50 stabala	51—100 stabala	preko 100 stabala	
Sva gazdinstva — ukupno	95	4	1	0	10,9
Poljoprivred. gazdinstva					
do 1 ha	99	1	0	0	6,9
1 — 2 ha	99	1	0	0	7,7
2 — 3 ha	98	2	0	0	8,6
3 — 5 ha	96	3	1	0	9,6
5 — 8 ha	94	4	1	1	11,9
preko 8 ha	87	9	3	1	18,9
Nepoljoprivredna gazdinstva					
do 10 ari	99	1	0	0	...
preko 10 ari	95	4	1	0	...

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 74/56. i 263.

TABELA 1 — UKUPAN BROJ I BROJ RODNIH STABALA JABUKA PO VRSTAMA GAZDINSTAVA U 1939. I 1954—1963.

	1939	1954	1959	1960	1961	1962	1963
	(U hiljadama)						
	Ukupan broj stabala						
Ukupno	...	13.400	15.500	15.700	16.900	17.400	18.100
društvena gazdinstva	—	947	1.420	1.640	2.110	2.420	2.900
individualna gazdinstva	...	12.500	14.100	14.100	14.800	15.000	15.200
	Broj rodni stabala						
Ukupno	8.810	9.280	11.000	11.100	11.800	12.300	12.700
društvena gazdinstva	—	549	586	647	734	860	1.100
individualna gazdinstva	8.810	8.730	10.400	10.500	11.100	11.400	11.600

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 316/64; za 1939. Statistički godišnjak SFRJ, 1963.

¹ Vidi: »Jug. pregled«, 1961, decembar, str. 516—522 (148—154).

² Vidi: »Jug. pregled«, 1961, septembar, str. 376—380 (103—106).

STAROSNA STRUKTURA STABALA. Podaci o starosnoj strukturi stabala jabuka pokazuju da odnos između ukupnog broja mladih (još nerodnih) i ukupnog broja rodnihi stabala (30:70 u 1963) približno odgovara biološki potrebnom odnosu za redovnu amortizaciju. Na društvenim gazdinstvima, međutim, ovaj odnos je skoro potpuno obrnut (62:38 u 1963), što je rezultat intenzivnog podizanja novih zasada jabuka u poslednjim godinama. (Tabela 3.)

TABELA 3 — UČEŠĆE MLADIH (JOŠ NERODNIH) STABALA JABUKA U UKUPNOM BROJU STABALA JABUKA U 1954, 1959. I 1963.

Godina	Ukupno	(U procentima)	
		Na društvenim gazdinstvima	Na individualnim gazdinstvima
1954	30,7	42,0	30,2
1959	29,0	57,8	22,4
1963	30,0	62,1	23,7

Podaci: Statistički godišnjak SFRJ, 1964.

PRINOSI I PROIZVODNJA JABUKA

Proizvodnja jabuka u pojedinim godinama zavisila je od broja rodnihi stabala i prosečnih prinosa.

PROSEČNI PRINOSI. Ostvareni prinosi jabuka po pojedinim godinama bili su veoma različiti u zavisnosti od ekoloških uslova i obima primene savremene agrotehnike (naročito zaštite, ishrane, obrade i uzgoja). Pri tom su prosečni prinosi jabuka bili osetno veći od prinosa u ukupnom voćarstvu. (Tabela 4.)

TABELA 4 — PROSEČNI PRINOSI JABUKA PO VRSTAMA GAZDINSTAVA 1954—1963.

Godina	Prinosi voća ukupno	Prinosi jabuka		
		(U kg po rodnom stablu)		
		ukupno	na društvenim gazdinstvima	na individualnim gazdinstvima
1954/1958	11	18	27	18
1959/1963	15	20	20	20
1959	19	21	20	22
1960	7	14	24	14
1961	20	29	23	29
1962	14	14	15	14
1963	14	22	18	23

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 316/64.

Karakteristične su velike oscilacije u prinosima na individualnim gazdinstvima, a time i u ukupnim prinosima, smenjivanjem rodnihi (1959, 1961. i 1963) i slabije rodnihi godina (1960. i 1962). Ove oscilacije su posledica nedovoljne primene agrotehnike na ovim gazdinstvima, kao i narušene biološke ravnoteže između ishrane stabala i rodnosti pojedinihi godina (u rodnihi godinama više hrane se troši za porast plodova i kad je ishrana nedovoljna ne formiraju se novi cvetni pupoljci za rod naredne godine). Oscilacije su naročito izražene i prinosima domaćih i odomaćenih sorti ekstenzivnog uzgoja. Sanacija jednog dela rodnihi stabala jabuka u zapadnoj Srbiji, Bosni i Makedoniji potvrđuje da se poboljšanjem agrotehnike (naročito zaštite, ishrane i obrade) može smanjiti periodičnost u rodnosti, povećati prinos i poboljšati kvalitet plodova u granicama sortnihi odlika. Tako su, na primer, delimičnim merama sanacije jabuka u rodu na području ohridsko-prespanske kotline ostvareni prosečni prinosi po rodnom stablu od 41,8 kg (1956—1962), a na subotičkoj pešćari od 31,0 kg (1958—1962), što ukazuje da postoje velike rezerve za povećanje ove proizvodnje.

Prosečni prinosi jabuka na društvenim gazdinstvima takođe osciliraju, pokazujući pri tom odstupanja i naniže i naviše od prosečnih prinosa na gazdinstvima individualnihi proizvođača. Ovakve oscilacije nastaju u prvom redu zbog toga što su postojeća rodna stabla jabuka u voćnjacima društvenih gazdinstava većinom stara, sa ekstenzivnim uzgojem, ili tek na početku plodonošenja (kada se dobijaju manji prinosi). Treba, međutim, imati u vidu da se u savremenom uzgoju stabla jabuke sade gušće (300—400 stabala na 1 ha, umesto ranijih 80—100 stabala), tako da ostvareni prinosi po rodnom stablu ne predstavljaju prave vrednosti, a još manje ako se upoređuju sa prosečnim prinosima svih stabala.

Pojedina društvena gazdinstva postižu i vrlo visoke prinose. Tako, na primer, Poljoprivredno dobro »Gradinar« u Ohridu postiglo je u periodu 1959—1963. prinose od 242—300 kg jabuka po rodnom stablu (sa 86% plodova I klase), a Kmetijsko gazdinstvo Ptuj 217—250 kg po stablu.

U zavisnosti od ekoloških uslova i obima primenjene agrotehnike, i prosečni prinosi po republikama su različiti (vidi tabelu 6). Najveći prosečni godišnji prinosi u periodu 1959—1963. postignuti su u Makedoniji (ohridsko-prespansko područje), na Kosmetu (Metohija), u Vojvodini (subotička pešćara) i u Sloveniji.

PROIZVODNJA. Ukupna proizvodnja jabuka zavisi od broja rodnihi stabala i prosečnih prinosa po jednom stablu. I pored velikih oscilacija po godinama, proizvodnja jabuka ima tendenciju povećanja, i to kako na društvenim, tako i na individualnim gazdinstvima. (Tabela 5.)

TABELA 5 — PROIZVODNJA JABUKA PO VRSTAMA GAZDINSTAVA 1954—1963.

Godina	Ukupna proizvodnja	(U vagonima)	
		Proizvodnja na društvenim gazdinstvima	Proizvodnja na individualnim gazdinstvima
1954/1958	17.834	1.198	16.624
1959/1963	23.880	1.536	22.360
1959	23.600	1.160	22.500
1960	15.800	1.550	14.200
1961	34.300	1.720	32.600
1962	17.700	1.320	16.400
1963	28.000	1.930	26.100

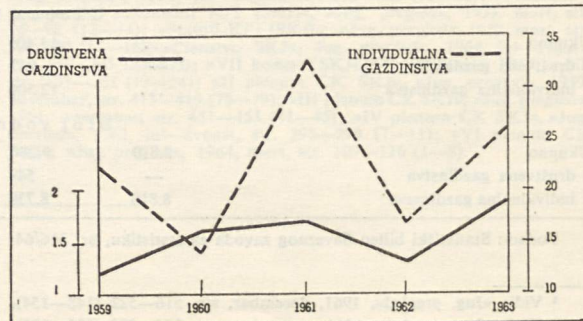
Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 316/64.

Karakteristično je, međutim, da se gotovo redovno smenjuju godine visoke proizvodnje sa godinama niske proizvodnje, naročito na gazdinstvima individualnihi proizvođača.

Učešće društvenih gazdinstava u ukupnoj proizvodnji jabuka je malo (u 1963. godini 6,9%), usled njihovog malog učešća u ukupnom broju stabala, kao i usled mladosti većeg dela postojećih zasada (62%). Sa stupanjem u rod novih zasada očekuje se i povećanje učešća društvenih gazdinstava u ukupnoj proizvodnji jabuka.

GRAFIKON 1 — PROIZVODNJA JABUKA 1959—1963.

(U hiljadama vagona)

U *sortnoj strukturi* ukupne proizvodnje jabuka letnje sorte učestvuju sa oko 5%, a jesenje sa oko 15%, dok oko 80% čine zimske sorte za vansezonsku potrošnju. Pošto je dosadašnja proizvodnja jabuka dobijana uglavnom iz starih zasada, to preovlađuju stare domaće i odomaćene sorte slabijeg kvaliteta. Proširenjem novih zasada sa kvalitetnijim sortama jabuka stvoreni su uslovi za bržu izmenu ove strukture.

Proizvodnja *po republikama* je veoma različita kako po ukupnom obimu, tako i po stanovniku (tabela 6). Na ovakve razlike velik uticaj imaju ekološki uslovi pojedinih regiona, kao i drugi faktori.

TABELA 6 — PROSEČNI GODIŠNJI PRINOSI PO STABLU, PROSEČNA UKUPNA GODIŠNJA PROIZVODNJA I PROSEČNA GODIŠNJA PROIZVODNJA PO STANOVNIKU U PERIODU 1959—1963. PO REPUBLIKAMA

Republika	Prosečan prinos po stablu u kg	Ukupna proizvodnja		Proizvodnja po stanovniku
		vagona	% učešća u ukupnoj proizvodnji u zemlji	
Jugoslavija	20	23.880	100	12,9
Bosna i Hercegovina	19	2.790	11,7	8,5
Crna Gora	19	225	0,9	4,8
Hrvatska	20	3.310	13,9	8,0
Makedonija	32	2.445	10,2	17,4
Slovenija	21	6.640	27,8	41,7
Srbija — ukupno	18	8.470	35,5	11,1
uže područje	17	5.660	24,6	12,2
Kosmet	26	1.020	4,3	10,6
Vojvodina	23	1.570	6,6	8,5

Podaci: Statistički godišnjak SFRJ za odnosne godine.

Najveće količine jabuka proizvode se u Sloveniji i na užem području Srbije (u 1963. godini 52% od ukupne proizvodnje). Unutar ovih republika, veći i razvijeniji proizvodni regioni jabuka su područja severne i istočne Slovenije: Maribor (8,2% od ukupne proizvodnje jabuka u zemlji u 1963), Celje (6,9%) i Ljubljana (4,5%), kao i područje zapadne Srbije: Kraljevo (9,6%), Valjevo (4,9%), Titovo Užice (3,5%) i planinski regioni Niša (4,4%). Pored ovih područja, po proizvodnji jabuka ističu se i Ohrid (5,0% od ukupne proizvodnje jabuka u 1963. u zemlji), Subotica (3,0%), Zagreb (3,7%), Bjelovar (3,4%), Tuzla (3,4%) i Doboj (3,4%). Spomenuta područja daju oko 64% od ukupne proizvodnje jabuka u zemlji i ona zasada predstavljaju jedina područja robne proizvodnje ove vrste voća. (Kartogram 1.)

Sem na spomenutim, poslednjih godina se podižu veći plantažni zasadi sa kvalitetnim sortama jabuka i na drugim područjima (Polog u Makedoniji, Metohija, Smederevo, južni Banat, delovi Slavonije i centralne Bosne, i dr.).

Proizvodnja *po stanovniku* najveća je u Sloveniji, a zatim u Makedoniji, na užem području Srbije i na Kosovu i Metohiji, gde su uglavnom obezbeđivani i tržišni viškovi jabuka i gde je i potrošnja jabuka po stanovniku bila veća nego na ostalim područjima.

Obim robne proizvodnje jabuka, posmatran kroz obim otkupa svežih plodova, bio je različit po godinama, u zavisnosti od obima ukupne proizvodnje, kvaliteta plodova, organizacije otkupa viškova, i sl. (Tabela 7.)

Obim zahvaćenih tržišnih viškova jabuka još uvek je nedovoljan (u periodu 1959—1963. prosečno 20% od ukupne godišnje proizvodnje, na društvenim gazdinstvima 44%, a na gazdinstvima individualnih proizvođača 18%). Još uvek niska i nedovoljna proizvodnja kvalitetnih plodova jabuka u zemlji, rascepanost i usitnjenost ove proizvodnje na gazdinstvima individualnih proizvođača, i dr.,

KARTOGRAM 1 — PROIZVODNJA JABUKA U 1963. PO SREZOVIMA

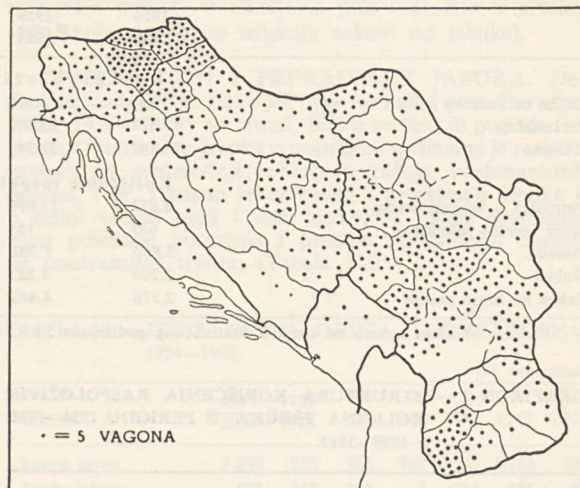

TABELA 7 — OTKUP SVEŽIH PLODOVA JABUKA 1959—1963.

Godina	Ukupno		Sa društvenih gazdinstava		Sa individualnih gazdinstava	
	vagona	% od proizvodnje	vagona	% od ukupne proizvodnje	vagona	% od ukupne proizvodnje
1959/1963	4.780	20,0	680	44,3	4.100	18,3
1959	5.760	24,4	492	42,4	5.270	23,4
1960	5.150	32,6	741	47,8	4.410	31,1
1961	4.840	14,1	740	43,0	4.100	12,6
1962	3.740	21,1	603	45,7	3.140	19,1
1963	4.420	15,8	804	41,7	3.620	13,9

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 316/64.

smanjuju obim tržišnih viškova, a time i obim otkupa svežih jabuka.

Pošto društvena gazdinstva većim delom proizvode kvalitetnije sorte, putem otkupa se zahvata i veći deo ove proizvodnje. Obim tržišnih viškova jabuka sa društvenih gazdinstava znatno je veći od otkupljenih količina, jer se jedan deo realizuje putem neposredne prodaje unutar gazdinstva, putem sopstvenih prodavnica, ili služi kao sirovina za preradu na samim gazdinstvima.

POTROŠNJA JABUKA

Različita upotrebna vrednost plodova jabuka za ličnu potrošnju u svežem i prerađenom stanju, kao i za domaću i industrijsku preradu ili izvoz, uslovljava i različite odnose u strukturi njihovog korišćenja u pojedinim godinama. (Tabela 8.)

Najveće količine jabuka koriste se za potrošnju u svežem stanju — 43% do 46%, zatim za preradu — 26% do 29% i kao prelazne zalihe za potrošnju u zimskim mesecima — 14% do 16%. Gubici u svežim plodovima jabuka u proseku iznose oko 11%, dok na izvoz otpadaju najmanje količine — 0,6% do 3% (grafikon 2). Ovi odnosi su u pojedinim godinama različiti, u zavisnosti od obima proizvodnje jabuka i ostalog voća i uticaja drugih faktora.

LIČNA POTROŠNJA SVEŽIH I PRERAĐENIH JABUKA. Najveći deo raspoloživih količina jabuka (43%—46%) koristi se za ličnu potrošnju, uglavnom kao sveži plodovi (83%—85%), a manji kroz preradevine, i to uglavnom kroz sušene plodove, marmelade i sokove. I pored

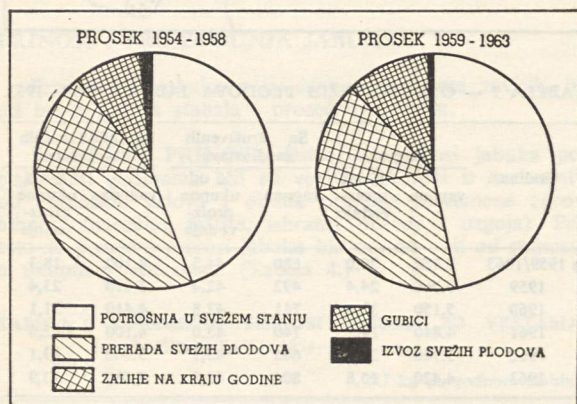
TABELA 8 — KORIŠĆENJE RASPOLOŽIVIH KOLIČINA JABUKA 1954—1963.

(U vagonima)

	1954 Ø 1958	1959 Ø 1963	1959	1960	1961	1962	1963
Raspoložive količine							
Zalihe na početku godine	2.313	4.360	5.090	4.040	2.870	6.145	3.655
Proizvodnja	17.834	23.880	23.600	15.800	34.300	17.700	28.000
Ukupno	20.147	28.240	28.690	19.840	37.170	23.845	31.655
Korišćenje raspoloživih količina							
Potrošnja u svezem stanju	8.672	13.096	15.636	10.604	13.383	11.932	13.925
Izvoz svezih plodova	635	157	343	8	216	209	10
Prerada	5.860	7.302	5.131	5.094	12.281	6.633	7.372
Gubici	2.204	3.223	3.540	1.264	5.145	1.416	4.748
Zalihe na kraju godine	2.776	4.462	4.040	2.870	6.145	3.655	5.600

Podaci: obračun autora na osnovu Statističkog godišnjaka SFRJ 1964. i anketnih materijala o prelaznim zalihama i gubicima.

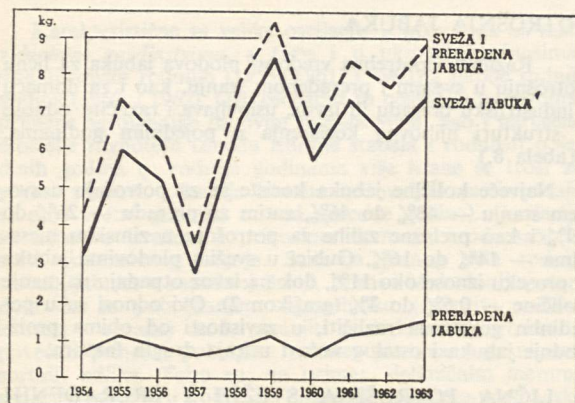
GRAFIKON 2 — STRUKTURA KORIŠĆENJA RASPOLOŽIVIH KOLIČINA JABUKA U PERIODU 1954—1958. I 1959—1963.

toga što u strukturi ukupne potrošnje voća, potrošnja jabuka ima dominantan položaj (u proseku oko 30% od ukupne potrošnje voća), ona je još uvek niska i nedovoljna.³ Uočljive su, međutim, tendencije njenog povećanja, a naročito potrošnje svezih plodova (tabela 9 i grafikon 3).

Nedovoljan otkup jabuka za jelo i nedovoljna snabdevenost tržišta deluju ograničavajuće na snabdevenost tržišta i potrošnju ovog voća. Ukupan obim prometa jabuka kroz

GRAFIKON 3 — POTROŠNJA SVEŽIH I PRERAĐENIH JABUKA PO STANOVNIKU 1954—1963.

* Prema podacima Rossi-a (1962) potrošnja jabuka u SR Nemačkoj u periodu 1957—1959. iznosila je 29,3, a u Italiji u periodu 1958—1960. godine 20,2 kg po stanovniku.

TABELA 9 — PROSEČNA* POTROŠNJA SVEŽIH I PRERAĐENIH JABUKA PO STANOVNIKU 1954—1963.

(U kg godišnje)

Godina	Ukupno	Sveže	Prerađene
Ø 1954/1958	5,85	4,90	0,95
Ø 1959/1963	8,23	7,03	1,20
1959	9,69	8,58	1,11
1960	6,47	5,76	0,71
1961	8,38	7,19	1,19
1962	7,71	6,33	1,38
1963	8,89	7,30	1,59

* Prosečna potrošnja svezih i prerađenih jabuka izračunata je primenom bilansne metode. Prerađena jabuka je preračunata u sveže plodove. Nije obuhvaćena potrošnja jabuka kroz alkoholna pića od jabuka.

prodajnu mrežu trgovine na malo u periodu 1959—1963. iznosio je svega 3.597 vagona, odnosno samo 27,5% od ukupnog obima lične potrošnje jabuka u zemlji.

Izgradnjom hladnjača (ukupnog prostora za 7.800 vagona) stvoreni su uslovi za čuvanje ovih plodova (naročito kvalitetnijih sorti) za vansezonsku potrošnju. Međutim, zbog nedovoljne proizvodnje kvalitetnih sorti jabuka, u hladnjačama se ne lageruju količine potrebne za povećanu potrošnju u zimskim i ranim prolećnim mesecima.

Od posebnog uticaja na potrošnju jabuka su i njihove otkupne i maloprodajne cene, koje su poslednjih godina u stalnom porastu. Tako su, prema statističkim podacima, u periodu 1959—1963. otkupne cene povećane za 71%, a maloprodajne cene za 100%. (Tabela 10.)

TABELA 10 — PROSEČNE OTKUPNE I MALOPRODAJNE CENE JABUKA ZA JELO 1959—1963.

(Din./kg.)

Godina	Otkupne cene		Maloprodajne cene	
	din./kg	indeks	din./kg	indeks
1959	23,4	100	54,0	100
1960	30,4	130	73,0	135
1961	30,8	132	81,0	150
1962	46,1	197	95,0	176
1963	40,0	171	108,0	200

Podaci: Statistički bilten Saveznog zavoda za statistiku, br. 234 i 270.

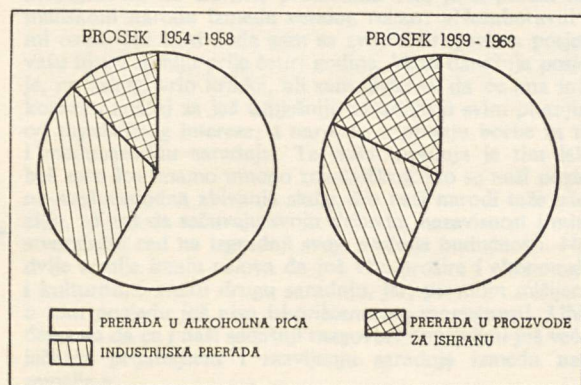
Porast cena jabuka je nešto veći od opšteg porasta cena poljoprivrednih proizvoda, što ukazuje na izrazitije povećanje potražnje jabuka, koja proizvodnjom nije zadovoljena. Visina otkupnih cena u pojedinim godinama zavisi u velikoj meri od obima proizvodnje i u rodnim godinama (1959, 1961, 1963) dolazi do njihove stagnacije, pa i sma-

njenja. Maloprodajne cene, međutim, beleže stalan porast, povećavajući sve više i razliku između prosečnih otkupnih i prodajnih cena. Pored toga, sve više dolazi do diferencijacije i između prodajnih cena kvalitetnih sorti jabuka (u maloprodaji u većim gradovima 200—250 din./kg) i starih domaćih sorti (80—120 din./kg), sa tendencijama smanjenja potražnje i potrošnje domaćih sorti.

PRERADA JABUKA. Značajan deo proizvedenih jabuka (26%—29%) prerađuje se bilo u domaćoj, bilo u industrijskoj preradi. Na obim prerade utiču potražnja jabuka na tržištu, sortnost i kvalitet proizvodnje, organizovanost otkupa i prodaje, i dr.

Na domaću preradu otpada 72%—74% od ukupno upotrebljenih količina za preradu, a na industrijsku preradu 26%—28%. Unutar domaće prerade, za prerađevine za ishranu (za sušenje i prerađevine sa šećerom ili bez njega) koristi se 12%—17%, a za preradu u alkoholna pića 27%—60%. (Tabela 11 i grafikon 4.)

GRAFIKON 4 — STRUKTURA PRERADE JABUKA U PERIODU 1954—1958. I 1959—1963. PO GRUPAMA PRERAĐEVINA

Na visoko učešće alkoholnih pića u strukturi prerade jabuka u velikoj meri utiče i sortni sastav plodova. Stare i odomaćene sorte teško se mogu iskoristiti za preradu u druge prerađevine osim za alkoholna pića (rakiju i prevrele sokove — jabukovaču). Na ovakvu orijentaciju u preradi jabuka utiču i stvorene navike u potrošnji rakije (naročito u područjima sa nedovoljnom proizvodnjom šljivica), kao i navike u potrošnji jabukovače (područja severne Slovenije i Hrvatske).

I pored nepovoljne strukture prerade jabuka, uočljive su tendencije stalnog povećanja prerađevina za ishranu i smanjenja prerade u alkoholna pića (naročito u jabukovaču, koju postepeno istiskuju sokovi od jabuke).

IZVOZ SVEŽIH I PRERAĐENIH JABUKA. Deo proizvedenih jabuka (iako još uvek mali: 4% prosečno u periodu 1959—1963) se izvozi, bilo u svezem ili prerađenom stanju. Obim izvoza jabuka u pojedinim godinama je različit i zavisao od proizvodnje, obima potražnje, međunarodnih odnosa, i dr. Ukupan izvoz svezih i prerađenih jabuka je u celini veoma mali i ima tendenciju daljeg smanjenja, zbog povećane potražnje i prodaje po visokim cenama na unutrašnjem tržištu. (Tabela 12.)

TABELA 12 — IZVOZ SVEŽIH JABUKA I PRERAĐEVINA 1954—1963. (U vagonima)

Proizvod	1954 1958	1959 1963	1959	1960	1961	1962	1963
Ukupan izvoz	1.240	953	782	962	1.333	1.180	508
Sveže jabuke	635	157	343	8	216	209	10
Prerađene jabuke — ukupno	605	796	439	954	1.117	971	498
Sušene jabuke	178	104	113	87	96	110	112
Pulpe i solipek	180	133	18	50	131	268	200
Prerađevine sa šeće- rom ili bez njega	7	4	0	0	0	1	17
Sokovi od jabuke	240	555	308	817	890	592	169

* Izvoz prerađevina od jabuka obračunat je u svezim plodovima na bazi anketno utvrđenih normativna.

Podaci: Statistika spoljne trgovine za odnosne godine.

GRAFIKON 5 — STRUKTURA IZVOZA SVEŽIH I PRERAĐENIH JABUKA U PERIODU 1954—1958. I 1959—1963.

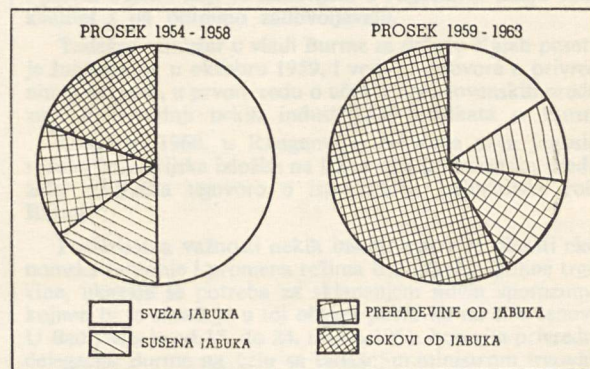

TABELA 11 — KOLIČINE JABUKA UPOTREBLJENE ZA PRERADU 1954—1963.

(U vagonima)

Grupa prerađevina	1954 1958	1959 1963	1959	1960	1961	1962	1963
Ukupna prerada	5.860	7.303	5.131	5.094	12.281	6.633	7.372
Domaća prerada — ukupno	4.201	5.410	3.656	3.406	9.979	4.806	5.200
za sušenje	396	703	600	255	1.065	750	847
prerađevine sa šećerom ili bez njega	316	571	323	211	723	735	861
prerada u alkoholna pića	3.489	4.136	2.733	2.940	8.191	3.321	3.493
Industrijska prerada	1.659	1.893	1.475	1.688	2.302	1.827	2.172

Podaci: obračun autora na bazi anketno utvrđenih normativna o količinama svezih jabuka potrebnih za proizvodnju za pojedine grupe prerađevina, i podataka iz Statističkog godišnjaka SFRJ, 1964. o obimu proizvodnje pojedinih grupa prerađevina.

Najveće količine se izvoze u zemlje SEV-a — oko 76% od ukupnog izvoza svežih jabuka u periodu 1959—1963 (uglavnom u DR Nemačku, a manje u Čehoslovačku i Poljsku), zatim u zemlje ZET-a — oko 20% (uglavnom u SR Nemačku), i to u godinama sa izvesnim podbačajem proizvodnje jabuka u ovim zemljama, dok zemlje EFTA učestvuju sa svega oko 4% (uglavnom Austrija). Najveće količine prerađevina od jabuka izvoze se u zemlje ZET-a — 59% (uglavnom sokovi, pulpe i sušeni plodovi), i to najvećim delom u SR Nemačku, a zatim u zemlje EFTA, naročito u Austriju, Veliku Britaniju i delimično Švajcarsku — oko 20% (pretežno sokovi i solipek), dok zemlje SEV-a učestvuju sa oko 8% (DR Nemačka i SSSR), a ostale zemlje sa oko 3%.

Dosadašnja kretanja u oblasti proizvodnje, potrošnje, prerade i izvoza jabuka ukazuju na izvesnu neusklađenost

između ponude i potražnje u zemlji, sa svim posledicama koje iz toga proizilaze. Takvo stanje još više ističe aktuelnost preduzetih mera za proširenje površina pod voćnjacima na društvenim gazdinstvima (vrše se pripreme za podizanje više hiljada hektara novih jabučnika u okolini Resna, Bitolja, Tetova, Subotice, Grocke, Čačka, u Sloveniji, itd.), uz istovremeni prelazak na intenzivniji uzgoj, kao i za povećanje broja stabala jabuka na gazdinstvima individualnih proizvođača (u Makedoniji, okolini Subotice, Smedereva i dr.). Sanacija dela rodni stabala jabuka svake godine zahvata nove površine i područja. Preduzimaju se i posebne mere da se poljoprivredne organizacije osposobe za prihvatanje proizvedenih plodova jabuka i njihovu pripremu za tržište (sortiranje, pakovanje, uskladištenje i dr.), što će, uz dalje usklađivanje otkupnih i prodajnih cena, uticati na povećanje robne proizvodnje jabuka, a time i na snabdevanost unutrašnjeg tržišta i na povećanje lične potrošnje, prerade i izvoza jabuka.

A. M.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	2042	2043	2044	2045	2046	2047	2048	2049	2050	2051	2052	2053	2054	2055	2056	2057	2058	2059	2060	2061	2062	2063	2064	2065	2066	2067	2068	2069	2070	2071	2072	2073	2074	2075	2076	2077	2078	2079	2080	2081	2082	2083	2084	2085	2086	2087	2088	2089	2090	2091	2092	2093	2094	2095	2096	2097	2098	2099	2100	2101	2102	2103	2104	2105	2106	2107	2108	2109	2110	2111	2112	2113	2114	2115	2116	2117	2118	2119	2120	2121	2122	2123	2124	2125	2126	2127	2128	2129	2130	2131	2132	2133	2134	2135	2136	2137	2138	2139	2140	2141	2142	2143	2144	2145	2146	2147	2148	2149	2150	2151	2152	2153	2154	2155	2156	2157	2158	2159	2160	2161	2162	2163	2164	2165	2166	2167	2168	2169	2170	2171	2172	2173	2174	2175	2176	2177	2178	2179	2180	2181	2182	2183	2184	2185	2186	2187	2188	2189	2190	2191	2192	2193	2194	2195	2196	2197	2198	2199	2200	2201	2202	2203	2204	2205	2206	2207	2208	2209	2210	2211	2212	2213	2214	2215	2216	2217	2218	2219	2220	2221	2222	2223	2224	2225	2226	2227	2228	2229	2230	2231	2232	2233	2234	2235	2236	2237	2238	2239	2240	2241	2242	2243	2244	2245	2246	2247	2248	2249	2250	2251	2252	2253	2254	2255	2256	2257	2258	2259	2260	2261	2262	2263	2264	2265	2266	2267	2268	2269	2270	2271	2272	2273	2274	2275	2276	2277	2278	2279	2280	2281	2282	2283	2284	2285	2286	2287	2288	2289	2290	2291	2292	2293	2294	2295	2296	2297	2298	2299	2300	2301	2302	2303	2304	2305	2306	2307	2308	2309	2310	2311	2312	2313	2314	2315	2316	2317	2318	2319	2320	2321	2322	2323	2324	2325	2326	2327	2328	2329	2330	2331	2332	2333	2334	2335	2336	2337	2338	2339	2340	2341	2342	2343	2344	2345	2346	2347	2348	2349	2350	2351	2352	2353	2354	2355	2356	2357	2358	2359	2360	2361	2362	2363	2364	2365	2366	2367	2368	2369	2370	2371	2372	2373	2374	2375	2376	2377	2378	2379	2380	2381	2382	2383	2384	2385	2386	2387	2388	2389	2390	2391	2392	2393	2394	2395	2396	2397	2398	2399	2400	2401	2402	2403	2404	2405	2406	2407	2408	2409	2410	2411	2412	2413	2414	2415	2416	2417	2418	2419	2420	2421	2422	2423	2424	2425	2426	2427	2428	2429	2430	2431	2432	2433	2434	2435	2436	2437	2438	2439	2440	2441	2442	2443	2444	2445	2446	2447	2448	2449	2450	2451	2452	2453	2454	2455	2456	2457	2458	2459	2460	2461	2462	2463	2464	2465	2466	2467	2468	2469	2470	2471	2472	2473	2474	2475	2476	2477	2478	2479	2480	2481	2482	2483	2484	2485	2486	2487	2488	2489	2490	2491	2492	2493	2494	2495	2496	2497	2498	2499	2500	2501	2502	2503	2504	2505	2506	2507	2508	2509	2510	2511	2512	2513	2514	2515	2516	2517	2518	2519	2520	2521	2522	2523	2524	2525	2526	2527	2528	2529	2530	2531	2532	2533	2534	2535	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550	2551	2552	2553	2554	2555	2556	2557	2558	2559	2560	2561	2562	2563	2564	2565	2566	2567	2568	2569	2570	2571	2572	2573	2574	2575	2576	2577	2578	2579	2580	2581	2582	2583	2584	2585	2586	2587	2588	2589	2590	2591	2592	2593	2594	2595	2596	2597	2598	2599	2600	2601	2602	2603	2604	2605	2606	2607	2608	2609	2610	2611	2612	2613	2614	2615	2616	2617	2618	2619	2620	2621	2622	2623	2624	2625	2626	2627	2628	2629	2630	2631	2632	2633	2634	2635	2636	2637	2638	2639	2640	2641	2642	2643	2644	2645	2646	2647	2648	2649	2650	2651	2652	2653	2654	2655	2656	2657	2658	2659	2660	2661	2662	2663	2664	2665	2666	2667	2668	2669	2670	2671	2672	2673	2674	2675	2676	2677	2678	2679	2680	2681	2682	2683	2684	2685	2686	2687	2688	2689	2690	2691	2692	2693	2694	2695	2696	2697	2698	2699	2700	2701	2702	2703	2704	2705	2706	2707	2708	2709	2710	2711	2712	2713	2714	2715	2716	2717	2718	2719	2720	2721	2722	2723	2724	2725	2726	2727	2728	2729	2730	2731	2732	2733	2734	2735	2736	2737	2738	2739	2740	2741	2742	2743	2744	2745	2746	2747	2748	2749	2750	2751	2752	2753	2754	2755	2756	2757	2758	2759	2760	2761	2762	2763	2764	2765	2766	2767	2768	2769	2770	2771	2772	2773	2774	2775	2776	2777	2778	2779	2780	2781	2782	2783	2784	2785	2786	2787	2788	2789	2790	2791	2792	2793	2794	2795	2796	2797	2798	2799	2800	2801	2802	2803	2804	2805	2806	2807	2808	2809	2810	2811	2812	2813	2814	2815	2816	2817	2818	2819	2820	2821	2822	2823	2824	2825	2826	2827	2828	2829	2830	2831	2832	2833	2834	2835	2836	2837	2838	2839	2840	2841	2842	2843	2844	2845	2846	2847	2848	2849	2850	2851	2852	2853	2854	2855	2856	2857	2858	2859	2860	2861	2862	2863	2864	2865	2866	2867	2868	2869	2870	2871	2872	2873	2874	2875	2876	2877	2878	2879	2880	2881	2882	2883	2884	2885	2886	2887	2888	2889	2890	2891	2892	2893	2894	2895	2896	2897	2898	2899	2900	2901	2902	2903	2904	2905	2906	2907	2908	2909	2910	2911	2912	2913	2914	2915	2916	2917	2918	2919	2920	2921	2922	2923	2924	2925	2926	2927	2928	2929	2930	2931	2932	2933	2934	2935	2936	2937	2938	2939	2940	2941	2942	2943	2944	2945	2946	2947	2948	2949	2950	2951	2952	2953	2954	2955	2956	2957	2958	2959	2960	2961	2962	2963	2964	2965	2966	2967	2968	2969	2970	2971	2972	2973	2974	2975	2976	2977	2978	2979	2980	2981	2982	2983	2984	2985	2986	2987	2988	2989	2990	2991	2992	2993	2994	2995	2996	2997	2998	2999	3000	3001	3002	3003	3004	3005	3006	3007	3008	3009	3010	3011	3012	3013	3014	3015	3016	3017	3018	3019	3020	3021	3022	3023	3024	3025	3026	3027	3028	3029	3030	3031	3032	3033	3034	3035	3036	3037	3038	3039	3040	3041	3042	3043	3044	3045	3046	3047	3048	3049	3050	3051	3052	3053	3054	3055	3056	3057	3058	3059	3060	3061	3062	3063	3064	3065	3066	3067	3068	3069	3070	3071	3072	3073	3074	3075	3076	3077	3078	3079	3080	3081	3082	3083	3084	3085	3086	3087	3088	3089	3090	3091	3092	3093	3094	3095	3096	3097	3098	3099	3100	3101	3102	3103	3104	3105	3106	3107	3108	3109	3110	3111	3112	3113	3114	3115	3116	3117	3118	3119	3120	3121	3122	3123	3124	3125	3126	3127	3128	3129	3130	3131	3132	3133	3134	3135	3136	3137	3138	3139	3140	3141	3142	3143	3144	3145	3146	3147	3148	3149	3150	3151	3152	3153	3154	3155	3156	3157	3158	3159	3160	3161	3162	3163	3164	3165	3166	3167	3168	3169	3170	3171	3172	3173	3174	3175	3176	3177	3178	3179	3180	3181	3182	3183	3184	3185	3186	3187	3188	3189	3190	3191	3192	3193	3194	3195	3196	3197	3198	3199	3200	3201	3202	3203	3204	3205	3206	3207	3208	3209	3210	3211	3212	3213	3214	3215	3216	3217	3218	3219	3220	3221	3222	3223	3224	3225	3226	3227	3228	3229	3230	3231	3232	3233	3234	3235	3236	3237	3238	3239	3240	3241	3242	3243	3244	3245	3246	3247	3248	3249	3250	3251	3252	3253	3254	3255	3256	3257	3258	3259	3260	3261	3262	3263	3264	3265	3266	3267	3268	3269	3270	3271	3272	3273	3274	3275	3276	3277	3278	3279	3280	3281	3282	3283	3284	3285	3286	3287	3288	3289	3290	3291	3292	3293	3294	3295	3296	3297	3298	3299	3300	3301	3302	3303	3304	3305	3306	3307	3308	3309	3310	3311	3312	3313	3314	3315	3316	3317	3318	3319	3320	3321	3322	3323	3324	3325	3326	3327	3328	3329	3330	3331	3332	3333	3334	3335	3336	3337	3338	3339	3340	3341	3342	3343	3344	3345	3346	3347	3348	3349	3350	3351	3352	3353	3354	3355	3356	3357	3358	3359	3360	3361	3362	3363	3364	3365	336
------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	-----

JUGOSLAVIJA I BURMA

Prijateljski odnosi i saradnja između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Burmanske Unije, zasnovani na principima koegzistencije i zajedničke borbe za mir i za nezavisnost i ravnopravnost naroda, razvijali su se i u periodu 1958—1964. godine¹ u pravcu daljeg jačanja i zabeležili su plodne rezultate.

POLITIČKI ODNOSI

Razvijanju političkih odnosa doprinele su uzajamne posete najviših državnika, uglednih političkih i vojnih ličnosti i predstavnika privrednog, kulturnog i javnog života dveju zemalja.

Među tim posetama od posebnog značaja je boravak predsednika Tita u Burmanskoj Uniji od 8. do 10. januara 1959. Stupajući na tlo Burme, predsednik Tito je u poruci burmanskom narodu između ostalog rekao: »Nezaboravni su mi ostali oni dani kada sam sa svojim drugovima posetio vašu lepu zemlju prije četiri godine. Naša današnja posjeta je, na žalost, vrlo kratka, ali sam uvjeren da će ona imati koristan značaj za još uspješniju saradnju u svim pitanjima od zajedničkog interesa, a naročito u pitanju borbe za mir i međunarodnu saradnju. Ta naša saradnja je tim lakša baš zato što imamo mnogo zajedničkog. što se naši pogledi na međunarodna zbivanja slažu, što naši narodi teže istom cilju, to jest da sačuvaju svoju slobodu, nezavisnost i miran stvaralački rad na izgradnji svoje srećnije budućnosti. Naše dvije zemlje imaju uslova da još više prošire i ekonomsku, i kulturnu, i svaku drugu saradnju, jer, po mom mišljenju, u tom pogledu još nisu iskorišćene sve mogućnosti. Ubijeđen sam da će i naši sadašnji razgovori doprinijeti još većem jačanju prijateljstva i razvijanju saradnje između naših zemalja.«

Posle razgovora koje su, zajedno sa svojim saradnicima, vodili predsednik Tito i predsednik vlade Burmanske Unije Ne Vin, izdato je zajedničko saopštenje, u kojem se između ostalog kaže: »Razgovori su protekli u atmosferi uzajamnog razumevanja i u duhu srdačnosti i prijateljstva. Oni su u potpunosti potvrdili zajednička gledišta koja su već bila izražena u više mahova u dosadašnjim kontaktima između državnika dve zemlje kako u pogledu razvijanja jugoslovensko-burmanskog prijateljstva i daljeg unapređenja međusobnih odnosa, tako i u pogledu učvršćenja mira i međunarodne saradnje. S posebnim zadovoljstvom konstatovana je obostrana rešenost da se postojeće prijateljstvo i plodna saradnja između dve zemlje razvijaju i dalje proširuju na sve oblasti uzajamnih odnosa.«

Posle izvršenih unutrašnjih promena i uspostavljanja novog režima u Burmi, u martu 1962, Revolucionarni savet i vlada Burme objavili su Deklaraciju o politici Burme. U noti kojom je burmanska vlada dostavila ovu deklaraciju jugoslovenskoj vladi, naglašena je želja za nastavljanjem prijateljskih odnosa i saradnje i sa Jugoslavijom. U odgovoru jugoslovenske vlade podvlači se da je sa zadovoljstvom primljena sadržina burmanske note i Deklaracije i ističe se želja za održavanjem i jačanjem prijateljskih i srdačnih odnosa između dve zemlje.

Pored ličnih susreta, šefovi dveju država održavali su korisne kontakte i putem uzajamnih poruka kojima su vršili razmenu mišljenja o važnijim pitanjima međunarodnih odnosa i bilateralne saradnje.

SARADNJA NA MEĐUNARODNOM PLANU

Burma je učestvovala na Konferenciji šefova država i vlada neangažovanih zemalja, održanoj od 1. do 6. septembra 1961. u Beogradu, i tom prilikom došlo je do ponovnog susreta najviših rukovodilaca dveju zemalja. Jugoslavija i Burma učestvovala su i sarađivale u pripremama i radu Konferencije predstavnika neangažovanih zemalja o problemima ekonomskog razvoja, održane u Kairu od 9. do 18. jula 1962, i na Drugoj konferenciji neangažovanih zemalja, održanoj u Kairu oktobra 1964.

Uspesna saradnja između Jugoslavije i Burme došla je do izražaja i u Organizaciji ujedinjenih nacija, na zasjedanjima Generalne skupštine i u drugim organima i specijalizovanim agencijama UN. Poseban značaj za obe zemlje imala je Konferencija UN o trgovini i razvoju, održana od 23. marta do 16. juna 1964. u Ženevi, na kojoj su učestvovala i delegacije obe zemlje.

EKONOMSKI ODNOSI

U nizu susreta i razgovora odgovornih ličnosti iz oblasti privrede i privrednih delegacija Jugoslavije i Burme, razmatrane su mogućnosti za unapređivanje ekonomskih odnosa dveju zemalja, pri čemu je dolazila do izražaja obostrana želja da se na ovom polju uzajamne saradnje ostvare korisni rezultati.

Burmanska privredna delegacija, koju je predvodio ministar trgovine U Thi Han, boravila je u Jugoslaviji od 1. do 4. jula 1959, a u novembru iste godine Burmu je posetio predsednik Komiteta za spoljnu trgovinu Ljubo Babić. U razgovorima koji su vođeni prilikom ovih poseta izvršena je razmena mišljenja o trogovinskim i privrednim odnosima između dve zemlje. Konstatovano je da se privredna saradnja uspešno obavlja i da postoje uslovi za povećanje robne razmene i za proširenje dosadašnjih vidova privredne saradnje. U izjavi, po završetku pregovora, ministar trgovine Burme U Thi Han pohvalno se izrazio o privrednoj saradnji između dve zemlje i podvukao da industrijska oprema i plovni objekti koji su nabavljeni u Jugoslaviji imaju visok kvalitet i da potpuno zadovoljavaju.

Tadašnji ministar u vladi Burme za državu Kajah posetio je Jugoslaviju u oktobru 1959, i vodio razgovore o privrednim pitanjima, u prvom redu o učešću jugoslovenskih preduzeća u izgradnji nekih industrijskih objekata u Burmi.

U martu 1960. u Rangunu je otvorena prva jugoslovenska industrijska izložba na kojoj su jugoslovenska preduzeća zaključila ugovore o isporukama industrijske robe Burmi.

Posle isteka važnosti nekih instrumenata iz oblasti ekonomske saradnje i promena režima burmanske spoljne trgovine, ukazala se potreba za sklapanjem novih sporazuma, kojima bi se saradnja u toj oblasti postavila na šire osnove. U Beogradu je od 18. do 24. marta 1961. boravila privredna delegacija Burme na čelu sa tadašnjim ministrom trgovine i vodila pregovore sa jugoslovenskom delegacijom o mogućnostima za dugoročnu ekonomsku saradnju između dve zemlje i za učešće Jugoslavije u ekonomskom razvoju Burme. Dve delegacije su potpisale novi Trgovinski sporazum, sa važnošću od tri godine, kojim je između ostalog predviđeno da se sva plaćanja vrše u slobodnim devizama.

Od 15. do 18. jula 1963. u Jugoslaviji je boravila burmanska trgovinska delegacija koju je predvodio direktor Odeljenja za unapređenje izvoza u Ministarstvu za razvoj trgovine Burme U Ba Gale. Tom prilikom vođeni su pregovori o unapređenju ekonomskih odnosa između dve zemlje. Potpisan je zajednički zapisnik koji odražava obostranu želju za proširenjem robne razmene. Dotadašnja saradnja u izvršavanju programa industrijalizacije Burmanske Unije i učešće jugoslovenskih preduzeća u projektantskim uslugama i isporukama opreme i brodova, ocenjeni su kao korisni. Jugoslovenska strana je izrazila spremnost da nastavi davanje finansijskih olakšica za izvoz investicione opreme u Burmu.

¹ O odnosima između dve zemlje u periodu do 1958. vidi: »Jug. pregled«, 1958. april, str. 186—188 (22—24).

U Burmi je od 28. februara do 5. marta 1964. boravila jugoslovenska privredna delegacija koju je predvodio član Saveznog izvršnog veća dr Jože Brilej. Delegacija je vodila razgovore sa burmanskim ministrima za trgovinu, za industriju i rudarstvo i za inostrane poslove. U razgovorima su razmotrena pitanja robne razmene i trgovine, ekonomske i tehničke saradnje. Ukazano je na povoljan razvoj ekonomskih odnosa i na široke mogućnosti za unapređenje međusobne saradnje. Potpisan je Protokol o produženju i izmenama Trgovinskog sporazuma od 23. marta 1961, kojim je ovaj sporazum produžen do kraja 1965, a robne liste revidirane i proširene. Takođe su razmotrena i pitanja dugoročne saradnje u poljoprivredi i industriji, a naročito u snabdevanju Burme poljoprivrednim mašinama i u razvijanju prehrambene i prerađivačke industrije Burme. Pored toga, razmatrane su i mogućnosti za proširivanje saradnje u oblasti brodogradnje, irigacionih projekata i geoloških istraživanja. Razmotrena su takođe pitanja tehničke saradnje, školovanja i razmene kadrova. Jugoslovenska delegacija je izrazila spremnost svoje vlade da Burmi pruži dugoročne kredite za ostvarenje spomenutih projekata i za nabavku opreme, što je burmanska strana prihvatila. Na kraju posete jugoslovenske delegacije potpisan je Memorandum o razgovorima o ekonomskoj saradnji između dve zemlje.

Robna razmena je u 1959. i 1960. zabeležila osetno povećanje u odnosu na ranije godine. Prelaskom sa klirinških na slobodna plaćanja u 1961. obim razmene se nešto smanjio, ali ima tendenciju porasta, na stabilnijoj ekonomskoj osnovi, kao i tendenciju poboljšanja strukture. Od 1961. najznačajniji artikli jugoslovenskog izvoza su: pumpe za navodnjavanje, tekstil, kablovi, elektrotehnička roba i motori. Iz Burme se uvoze: pirinač, kaučuk, pamuk i egzotično drvo (tikovina). (Tabela 1.)

TABELA 1 — ROBNA RAZMENA IZMEĐU JUGOSLAVIJE I BURME 1959—1964.

(U milionima din.)

Godina	Izvoz u Burmu	Uvoz iz Burme	Ukupno
1959	1.373,3	1.612,6	2.985,9
1960	1.316,6	928,7	2.245,3
1961	587,7	0,0	587,7
1962	400,0	500,0	900,0
1963	432,0	506,0	938,0
1964 (10 meseci)	492,0	1.031,0	1.523,0

Podaci: Statistika spoljne trgovine za odnosne godine; za 1964. podaci Narodne banke SFRJ.

Investiciona i tehnička saradnja takođe je pokazala značajne rezultate.

Jugoslovensko preduzeće »Invest-import« zaključilo je više poslova, od kojih su najvažniji izgradnja brodogradilišta u Rangun u Akjabu u Bengalskom zalivu. »Invest-import« su povereni izrada projekata i celokupni radovi na izgradnji brodogradilišta u Akjabu. Radovi su otpočeli 1961, a brodogradilište je otvoreno 27. decembra 1963.

U 1963. sklopljen je ugovor za izgradnju brodogradilišta u Rangun. Projekt je predviđao dve faze izgradnje ovog brodogradilišta, a ugovor sa »Invest-importom« obuhvatao je samo prvu fazu. Posle uspešno završenih radova prve faze, krajem 1964. započeti su razgovori za zaključenje ugovora o drugoj fazi izgradnje ovog brodogradilišta.

Burma je zainteresovana za nabavku brodova u Jugoslaviji i za saradnju sa jugoslovenskim preduzećima u izgradnji burmanske ribarske industrije i flote.

Jugoslovenske fabrike »Đuro Đaković«—Slavonski Brod, »Goša«—Smederevska Palanka, »Metalna«—Maribor, i dr., isporučile su opremu za most na reci Sitang, koji je pušten u saobraćaj 12. aprila 1963.

Naučno-tehnička saradnja između dve zemlje sastojala se u učešću jugoslovenskih preduzeća i stručnjaka u izradi projekata i istraživačkim radovima u oblasti irigacije, rudarstva, hidroenergetike, itd.

Krajem 1962, na inicijativu burmanske vlade, obnovljeno je nekoliko ponuda jugoslovenskih preduzeća za izradu irigacionih projekata za radove i nadzor nad njihovim izvođenjem. Tako je 11. aprila 1963. zaključen ugovor između burmanske vlade i »Energoprojekta«, kojim se ovom preduzeću poveravaju istraživački radovi i izrada projekta za melioraciju područja Severni Navin, koja će omogućiti navodnjavanje oko 50.000 ha zemlje.

»Elektroprojekt« je 25. juna 1963. potpisao ugovor sa burmanskim investitorom za glavni projekt melioracije područja Nanlet Čaung. Ovaj projekt predviđa navodnjavanje 11.000 ha zemlje preko cele godine. »Elektroprojekt« vrši istraživačke radove i projektovanje i obezbeđuje potrebne stručnjake i opremu.

»Elektroprojekt« je angažovan i za projektovanje i pružanje pomoći u izvođenju i nadzoru radova na irigacionom sistemu Vašvang. Ovaj objekt će se graditi četiri godine i navodnjavaće 7.500 ha zemlje.

Jugoslovenski stručnjaci su više godina radili na geološkim i hidroenergetskim istraživanjima u raznim krajevima Burme i postigli veoma dobre rezultate.

RAZMENA ISKUSTAVA

Vrlo živa saradnja dve zemlje ostvarena je u razmeni iskustava iz oblasti privrednih delatnosti, rada državne uprave i javnih službi na raznim sektorima. Radi razmene tih iskustava Jugoslaviju je posetio niz studijskih delegacija Burme.

Jugoslaviju je u 1959. posetio generalni direktor Direkcije za rad pri Ministarstvu rada Burme.

U oktobru 1960. u Jugoslaviji je, kao gost Glavnog zadružnog saveza Jugoslavije, boravila burmanska zadružna delegacija u kojoj su se nalazili predsednik i potpredsednik Zadružnog saveza Burme. Delegacija je u toku osmodnevnog boravka proučavala jugoslovenski zadružni sistem, obišla nekoliko zadruga i vodila razgovore sa predstavnicima odgovarajućih organizacija i ustanova.

U toku 1960. u Jugoslaviji je boravila jedna burmanska studijska grupa koja je proučavala jugoslovenski sistem statistike i organizacije službe popisa i registracije stanovništva.

U Jugoslaviju je u junu 1961, kao gost Saveznog izvršnog veća, boravio tadašnji ministar za državu Karen u vladi Burme i šef karenske države.

Član Revolucionarnog saveta Burme i rukovodilac više privrednih organizacija Khin Njo i sekretar Ministarstva narodne odbrane Burme i predsednik Upravnog odbora Burmanske pomorske kompanije kapetan bojnog broda Barber, posetili su Jugoslaviju u aprilu 1963. Prilikom ove posete u Saveznom sekretarijatu za spoljnu trgovinu vođeni su razgovori u kojima su se burmanski gosti upoznali sa organizacijom jugoslovenske spoljne trgovine i sa strukturom i regionalnom orijentacijom jugoslovenskog izvoza i uvoza.

U maju 1964. u Jugoslaviji je u petodnevnoj poseti boravila studijska poljoprivredna delegacija Burme, koju je predvodio direktor Ureda za razvoj poljoprivrede i šumarstva Ye Gaung.

Kao gost Saveznog sekretarijata za rad, generalni direktor Direkcije za rad i sekretar ministarstva rudarstva, industrije i rada Burme potpukovnik U Tun Tin, sa svojim pomoćnikom, boravio je u Jugoslaviji od 24. do 30. jula 1964. Burmanski gosti su se upoznali sa jugoslovenskim iskustvima iz oblasti radnih odnosa. Vođeni su razgovori o produbljivanju saradnje u oblasti radnih odnosa i socijalnog zakonodavstva i saradnje u Međunarodnoj organizaciji rada. Delegacija se upoznala i sa radom Jugoslovenske narodne armije.

KULTURNA SARADNJA

Član Saveznog izvršnog veća i sekretar za prosvetu i kulturu Krste Crvenkovski posetio je Burmu maja 1963. i tom prilikom vodio razgovore o saradnji u oblasti kulture i prosvete sa burmanskim ministrima za kulturu i informacije i za prosvetu i narodno zdravlje.

U Rangunu je 1961. priredena izložba »20 godina Jugoslavije«.

U toku poslednjih nekoliko godina učinjeno je i više uzajamnih poseta jugoslovenskih i burmanskih novinara.

Burmanska vlada svake godine koristi stipendije Komisije za kulturne veze sa inostranstvom i Zavoda za međunarodnu tehničku saradnju. U Jugoslaviji se na redovnom studiranju i specijalizaciji nalazi 12 burmanskih studenata i stručnjaka. U Burmi je studiralo 5 jugoslovenskih studenata kao stipendisti burmanske vlade.

SARADNJA

DRUŠTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA

Saradnja i veze između društveno-političkih organizacija Jugoslavije i Burme takođe su se dalje razvili.

Od 4. do 14. avgusta 1959. u Jugoslaviji je boravila delegacija Socijalističke partije Burme (Antifašističke lige narodne slobode), koja je vodila razgovore sa predstavnicima SSRNJ.

Potpredsednik Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije Paško Romac posetio je Burmu 1960. i tom prilikom vodio razgovore sa vodećim burmanskim državnici-

ma predstavnicima sindikalne organizacije i zadrugnog pokreta Burme.

Prilikom boravka generalnog sekretara burmanskih sindikata u Beogradu u martu 1961. vođeni su razgovori sa predstavnicima Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije i Komisije za međunarodne veze SSRNJ.

Burmu je u aprilu 1962. posetila delegacija Saveza boraca NOR Jugoslavije, a u septembru delegacija Saveza sindikata Jugoslavije na čelu sa Ivanom Božičevićem. Ove posete su doprinele boljem razumevanju i saradnji boračkih i sindikalnih organizacija dveju zemalja.

Omladinska delegacija Burme, na čelu sa pomoćnikom sekretara za prosvetu potpukovnikom Ye Htunom, boravila je u martu 1963. u Jugoslaviji. Tom prilikom su vođeni razgovori o razmeni iskustava i saradnji omladinskih i studentskih organizacija Burme i Jugoslavije.

Delegacija sportskih radnika Burme na čelu sa pukovnikom Ba Šve-om, boravila je u Jugoslaviji početkom 1963. i vodila razgovore sa Savezom sportova Jugoslavije.

Jugoslovenski crveni krst poslao je burmanskome narodu, koji je bio teško pogođen poplavama 1961, pomoć u sanitetskom materijalu, lekovima i čebadima, u vrednosti od 2,500.000 din.

Crveni krst Burme uputio je u 1963. Skoplju pomoć u vrednosti od 1.000 funti sterlinga, a burmanska vlada u vrednosti od 2.500 funti sterlinga.

IZVOR: Dokumentacija Državnog sekretarijata za inostrane poslove.

D. G.

JUGOSLAVIJA I KIPAR

Dugogodišnja oružana borba naroda Kipra za slobodu i nezavisnost imala je stalnu moralnu podršku vlade i naroda Jugoslavije. Jugoslavija se u Ujedinjenim nacijama i drugim međunarodnim organizacijama i skupovima zalagala da se narodu Kipra prizna pravo na slobodu i samoopredeljenje. Na toj osnovi su se prijateljske simpatije i veze između dve zemlje razvile još pre proglašenja kiparske nezavisnosti (16. avgusta 1960).

U izjavi dopisniku »Politike« 26. juna 1959. arhiepiskop Makarios je izjavio: »Veoma su mi dobro poznati prijateljski stav i podrška naroda Jugoslavije u borbi kiparskog naroda za slobodu... Duguemo narodima Jugoslavije najtopliju zahvalnost za njihovo živo interesovanje za našu borbu koje su uvek pokazivali. Narod Kipra biće uvek zahvalan Jugoslaviji i njenim narodima za moralnu podršku kiparskom pitanju u Organizaciji ujedinjenih nacija... Moja je duboka želja da se ovo prijateljstvo nastavi i još više produbi.«

Sticanje slobode i nezavisnosti i orijentacija kiparske vlade na vođenje nezavisne spoljne politike i nevezivanje za blokove, stvorili su uslove da se između Jugoslavije i Kipra razvije šira saradnja i uspostave vrlo prijateljski odnosi.

Na osnovu uzajamnog sporazuma, Jugoslavija je još pre proglašenja kiparske nezavisnosti otvorila Generalni konzulat u Nikoziji (14. aprila 1960), a neposredno posle proglašenja Republike Kipra i njenog prijema u UN, dve vlade su se sporazumele da uspostave redovne diplomatske odnose i otvore diplomatska predstavništva u rang ambasadu (11. oktobra 1960). Jugoslavija je tada otvorila Ambasadu u Nikoziji, a ambasador Kipra u Atini akreditovan je i u Beogradu. Prvi kiparski ambasador u Jugoslaviji Nikos Kranidiotis predao je akreditivna pisma predsedniku Republike Josipu Brozu Titu 13. aprila 1963, a prvi jugoslovenski ambasador na Kipru Branko Vučinić — 19. avgusta 1963. predsedniku Makariosu.

POLITIČKI ODNOSI

Najznačajnije manifestacije prijateljskih odnosa između dve zemlje bili su susreti i razmene mišljenja između predsednika Tita i Makariosa prilikom konferencija šefova država ili vlada neangažovanih zemalja u Beogradu (u septembru 1961) i u Kairu (u oktobru 1964), kao i poseta predsednika Tita Kipru (16. oktobra 1964).

Posle završetka Beogradske konferencije predsednik Makarios i članovi kiparske delegacije zadržali su se kraće vreme u privatnoj poseti u Jugoslaviji. Tom prilikom predsednik Makarios pozvao je predsednika Tita da poseti Kipar. Ovaj je poziv prihvaćen i dogovoreno je da se vreme posete utvrdi naknadno.

Posle Beogradske konferencije saradnja na političkom planu nastavljena je razmenama poruka između predsednika Tita i Makariosa, razmenom mišljenja o aktuelnim međunarodnim pitanjima, saradnjom u UN i drugim međunarodnim organizacijama i skupovima (Liga za mir, i dr.), što je sve doprinelo daljem proširenju i učvršćenju prijateljskih odnosa između dve zemlje.

Jugoslaviju su u više navrata posetili i pojedini kiparski parlamentarci.

POSETA PREDSEDNIKA TITA KIPRU. Prilikom susreta na Konferenciji neangažovanih zemalja u Kairu, predsednik Tito je prihvatio poziv predsednika Makariosa

da se prilikom povratka u Jugoslaviju zadrži na Kipru i 16. oktobra 1964. boravio u Nikoziji.

Narod Kipra je srdačno i toplo dočekaio predsednika Tita. Taj dan je proglašen praznikom, jer je Tito prvi šef jedne strane zemlje koji je posetio ovo ostrvo posle proglašenja nezavisnosti.

Pozdravljajući predsednika Tita na mitingu u Nikoziji predsednik Makarios je, pored ostalog, rekao da poseta predsednika Tita »jača odlučnu volju kiparskog naroda da i dalje bez oklevanja i bez skretanja« vodi borbu za izvojevanje svog punog nacionalnog suvereniteta. »Vaša poseta našem ostrvu — rekao je predsednik Makarios — znak je Vaše moralne podrške našoj borbi da se Kipar oslobodi nametnutih okova i inostranih intervencija. Iskrena je zato i opravdana radost kiparskog naroda kada pozdravlja na svom ostrvu visoko cenjenog prijatelja. Primamo Vas sa osećanjem ljubavi i divljenja.« U zdravici za vreme ručka predsednik Makarios je, pored ostalog, izjavio: »Koristim ovu priliku, gospodine Predsedniče, da Vam još jednom zahvalim na moralnoj podršci Vaše zemlje u toku naše borbe za oslobođenje od inostrane vladavine i sada u toku sadašnjeg teškog perioda, kada se borimo za neokovanu nezavisnost i pravo na samoopredeljenje.«

U zajedničkom saopštenju o razgovorima između predsednika Tita i Makariosa ističe se da je »u duhu otvorenosti, srdačnosti i iskrenog razumevanja, koje karakteriše odnose između dve zemlje, izvršena razmena mišljenja o aktuelnim pitanjima međunarodne situacije i o daljem razvitku saradnje između Jugoslavije i Kipra.«

»Razmatrajući aktuelna pitanja međunarodne situacije — kaže se u saopštenju — predsednici Tito i Makarios izrazili su rešenost svojih zemalja da preduzmu odlučne akcije u cilju primene odluka Kairske konferencije.«

»Dva šefa države — kaže se dalje u saopštenju — razmotrili su bilateralne odnose i konstatovali da se oni uspešno razvijaju u duhu iskrenog prijateljstva i međusobnog razumevanja, koji povezuju narode Jugoslavije i Kipra. Oni su izrazili uverenje da će poseta predsednika SFRJ Josipa Broza Tita Kipru i razgovori koji su tom prilikom vođeni povoljno uticati na dalje proširenje saradnje na svim poljima.«

U toku ove posete obostrano su obnovljeni pozivi za zvanične posete predsednika Makariosa Jugoslaviji i predsednika Tita Kipru.

Predsednik Tito je izjavio novinarima da je u razgovorima sa predsednikom Makariosom izvršena korisna razmena mišljenja o rezultatima Kairske konferencije i o pitanjima jugoslovensko-kiparskih odnosa. Predsednik Tito je dodao da je duboko impresioniran vanredno toplim dočekom koji mu je priredilo stanovništvo Nikozije.

Ocenjujući posetu predsednik Makarios je izjavio: »Iako je ova poseta bila kratka, imali smo priliku da izvršimo veoma konstruktivnu razmenu mišljenja o pitanjima od obostranog interesa i naročito o onome što je od interesa za dalje jačanje odnosa i saradnje između Jugoslavije i Kipra. Imam žarku želju da se unapreduju odnosi sa Jugoslavijom, za koju nas vežu tradicionalne veze prijateljstva, kao i mnogi zajednički ideali.«

JUGOSLAVIJA I KIPARSKI PROBLEM

U skladu sa opštim principima svoje spoljne politike, Jugoslavija je pružala punu moralnu podršku borbi Kiprana za slobodu i nezavisnost kako u toku njihove oružane borbe u periodu 1955—1959, tako i prilikom poslednje kiparske krize.

STAVOVI U UN. Na XI zasjedanju Generalne skupštine UN, kada je pitanje Kipra prvi put stavljeno na dnevni red Generalne skupštine, jugoslovenski predstavnik je, govoreći u Političkom komitetu 22. februara 1957, naglasio da je jugoslovenska delegacija još na IX i X zasjedanju Generalne skupštine glasala za stavljanje tog pitanja na dnevni red i istakao da se u međuvremenu situacija na Kipru dalje pogoršala. »Sukob između stanovništva odnos-

no znatne većine stanovništva i britanskih vlasti — rekao je jugoslovenski predstavnik — postaje sve žešći. Borba kiparskih Grka protiv postojećeg stanja stvari na ostrvu raste, prema raspoloživim podacima, kako po obimu tako i po zamahu... Reč je o jednom širokom i pravom nacionalnom pokretu, pokretu koji je sličan onima koji su se pojavili u drugim delovima sveta u toku poslednje decenije, a čija je pojava jedna od istaknutih karakteristika našeg vremena. S druge strane, mere koje britanske vlasti preduzimaju i protiv ovog pokreta sve su oštrije... One su svima dobro poznate. Međutim, jasno je da ove mere ne samo što nisu postigle cilj za kojim su išle — da se ponovo uspostavi red — već su, naprotiv, pogoršale situaciju... Na Kipru postoji snažan narodni pokret, koji je potekao iz nastojanja velike većine stanovništva da upravlja vlastitom sudbinom. Drugim rečima, po našem mišljenju, nema sumnje da je reč o problemu primene prava na samoopredeljenje, koje predviđa Povelja UN, na stanovništvo Kipra.¹

Na XII zasedanju Generalne skupštine, govoreći u debati o problemu Kipra u Političkom komitetu, 10. decembra 1957, jugoslovenski delegat je, pored ostalog, naglasio da se Jugoslavija »u svom metodu prilagođenju problemu Kipra uvek rukovodila principijelnim razlozima, tj. da se ovaj problem reši u punom skladu sa ciljevima OUN, koji uključuju i miroljubivo rešavanje sporova i pravo naroda na samoopredeljenje«. »Ključ za rešavanje kiparskog problema — rekao je dalje jugoslovenski delegat — treba tražiti u volji i slobodno donetim odlukama kiparskog stanovništva, odnosno u primeni njegovog prava na samoopredeljenje. Svaki pokušaj da se pitanje rešava na način koji ne bi poštovao pravo kiparskog naroda na samoopredeljenje i koji bi se zasnivao na motivima koji su u stvari doveli do sadašnje teške situacije, može da ima samo rdave negativne posledice za sve zainteresovane.«²

Na XIII zasedanju Generalne skupštine Jugoslavija je ponovila svoje stavove o potrebi da se nađe miroljubivo i demokratsko rešenje problema Kipra u skladu sa Poveljom UN.³

STAVOVI U KIPARSKOJ KRIZI U 1964. Povodom izbijanja nereda na Kipru između Grka i Turaka u decembru 1963, predstavnik Državnog sekretarijata za inostrane poslove izjavio je 9. januara 1964. da je »jugoslovenska javnost sa zabrinutošću pratila zbivanja na ostrvu i da je sa žaljenjem primila vesti o mnogobrojnim žrtvama«. »Nadamo se — rekao je predstavnik Državnog sekretarijata za inostrane poslove — da će postepeno smirivanje omogućiti Kipranima da sami pronađu najbolja rešenja na liniji učvršćenja integriteta i suvereniteta svoje države. Mislimo da bi u tom pravcu, pored ostalog, dobre usluge i veća angažovanost OUN mogli korisno poslužiti za rešavanje kiparske krize.«

Dosledno svojim stavovima o poštovanju suvereniteta, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta, kao i o nemešanju u unutrašnje stvari drugih država, Jugoslavija je posle ponovnog izbijanja kiparske krize podržavala napore predsednika Makariosa i kiparske vlade da se uspostavi normalno stanje na ostrvu, osuđivala mešanje u unutrašnje stvari Kipra, pritiske spolja i pretnje intervencijom, i odlučno bila protiv nametanja rešenja koje bi bilo u suprotnosti sa voljom legalne kiparske vlade i većine kiparskog stanovništva.

Državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović je 5. februara 1964, u izjavi uredniku »Tanjuga« povodom odgovora predsednika Makariosa na anglo-američki plan o kiparskom problemu, izjavio:

»U odgovoru predsednika Makariosa jasno je izneseno iz kojih razloga ne može biti prihvaćen predlog britanske i američke vlade. U njemu je takođe objašnjeno pod kojim

se uslovima, u skladu sa nezavisnošću Kiparske Republike i potrebom da se prebrode nastale teškoće, prihvata osnivanje i stacioniranje međunarodne formacije na Kipru.

U sklopu iznesenih uslova bitno je to da se predsednik Makarios, izražavajući spremnost na dalje pregovore i predlažući konkretna rešenja, odlučno izjašnjava u prilog međunarodne formacije, koja bi bila pod Savetom bezbednosti. Treba očekivati da će ovi razumni stavovi naići na potrebno razumevanje, naročito u sadašnje vreme, kada je ulaganjem znatnih napora sa mnogih strana došlo do niza pozitivnih rezultata na liniji popuštanja međunarodne zategnutosti. Angažovanje UN na predloženi način, predstavljalo bi u postojećim okolnostima i najsigurniji put da se, što je takođe jasno izneo u svojim izjavama predsednik Makarios, strpljivim radom i mirnim putem, u relativno kratkom roku, nađe obostrano prihvatljiva osnova za zajednički život dveju etničkih zajednica u nezavisnoj i suverenoj Kiparskoj Republici.«

Pošto se u martu 1964. kriza oko Kipra dalje zaoštrila, predsednik Tito je 15. marta 1964. izjavio glavnom uredniku »Tanjuga«:

»Na Kipru je stvorena veoma opasna situacija koja je vrlo štetna za obe etničke grupe i koja ugrožava nezavisnost naroda Kipra. Već preko dva meseca traje tragična situacija u kojoj gube živote stotine lica obadve etničke zajednice i koja predstavlja prijetnju miru u ovom dijelu svijeta. Incidenti i međunarodne komplikacije se nastavljaju i pored toga što je nedavno jednoglasno usvojena rezolucija Savjeta bezbednosti čije bi sprovođenje trebalo da omogući normalizaciju situacije na Kipru.

Ja se iskreno nadam da će uroditi plodom sinoćnje vanredno zasjedanje Savjeta bezbednosti i posebno izjava generalnog sekretara Ujedinjenih nacija U Tanta, u kojoj je, pored ostalog, apelovao na Tursku da bude uzdržljiva u najvećoj mogućoj mjeri. Međutim, s obzirom na to da se ta opasna kriza već nekoliko puta obnavlja i da postaje sve opasnija, smatram da je potrebno da međunarodna zajednica odmah preduzme najefikasnije mjere za iznalaženje trajnijeg rješenja. Da bi se to postiglo, mislim da je potrebno da se, uz što brže dovođenje snaga UN na Kipar, donese i hitna odluka o povlačenju sa ostrva trupa dvije najdirektnije zainteresovane strane, Turske i Grčke. Time bi se, po mom mišljenju i mišljenju jugoslovenske vlade, stvorili osnovni preduslovi i za to da vlada Kipra preduzme sve potrebne mjere i primi punu odgovornost za sprječavanje svakog terora, a to znači i za regulisanje normalnog zajedničkog života dviju etničkih zajednica.«

Situacija na Kipru se naročito pogoršala u prvoj polovini avgusta 1964, kada su turski avioni bombardovali grčka sela i prouzrokovali smrt nekoliko stotina nevinih lica. Tim povodom je 9. avgusta 1964. vlada SFRJ dala saopštenje u kojem se, pored ostalog, kaže:

»Vlada i narodi SFRJ s najvećom zabrinutošću prate događaje u vezi sa Kiprom koji mogu imati nedogledne tragične posledice ne samo na području istočnog Sredozemlja nego i u širim razmerama. Vlada SFRJ želi i ovom prilikom da izjavi da se ničim ne može opravdati agresija spolja kao način rešenja unutrašnjih pitanja Kipra. Vlada SFRJ odlučno ponavlja svoj ranije izneseni stav da nezavisnost Kipra treba da poštuje sve zemlje i da postojeće probleme treba rešavati na miroljubiv način, pregovaranjem, tražeći prihvatljiva rešenja, koja će omogućiti normalan zajednički život obeju nacionalnih zajednica.

Vladu SFRJ posebno zabrinjava činjenica što se spolja primenjuje sila u vremenu kada se na Kipru već nalaze oružane snage UN i što se nastavljaju oružane akcije u momentu kada se problem već nalazi pred Savetom bezbednosti UN.

Vlada SFRJ se nada da će odmah biti obustavljena upotreba sile i da će odgovorne vlade usvojiti pregovaranje kao put koji će otkloniti sadašnju kritičnu situaciju i voditi rešenju problema.

¹ Detaljnije vidi: »Jug pregled«, 1957, maj, str. 259—260 (33—34).

² Detaljnije vidi: »Jug. pregled«, 1958, mart, str. 141—142 (17—18).

³ Detaljnije vidi: »Jug. pregled«, 1959, februar, str. 77 (9).

Vlada SFRJ je uputila instrukcije svojim ambasadorima da o ovom stavu obaveste vlade zemalja direktno angažovanih u sporu.«

U odgovoru na poruke predsednika Makariosa od 9. i 10. avgusta 1964. u kojima obavestava o napadima turskih vojnih aviona na sela i gradove na Kipru, predsednik Tito je, pošto je izrazio duboko žaljenje zbog tragičnih žrtava među kiparskim stanovništvom, izrazio zabrinutost zbog primene sile u rešavanju unutrašnjih pitanja Kipra.

»Želio bih da ponovo istaknem — kaže se u odgovoru predsednika Tita — da vlada SFRJ, kao što je to već iznijela i u svom saopštenju od 9. avgusta, dosljedno podržava nezavisnost i integritet Republike Kipra u odlučnom uvjerenju da je potrebno na miroljubiv način, pregovaranjem, rješavati sporna pitanja i time omogućiti normalan zajednički život dveju nacionalnih zajednica na Kipru.

Mogu da uvjerim Vašu Ekselenciju da će vlada SFRJ, kao i ja lično, učiniti sve što je u našoj moći da se doprinese otklanjanju ove kritične situacije u interesu miroljubivog rješavanja ovog pitanja, očuvanja mira u istočnom Sredozemlju i u svijetu uopće.«

Podrška Jugoslavije Kipru došla je do izražaja i na Kairskoj konferenciji neangažovanih zemalja. U svom govoru 6. oktobra 1964. predsednik Tito je rekao: »I kriza oko Kipra dobrim dijelom je rezultat politike pritiska i miješanja spolja, čime se otežava saniranje unutrašnjih prilika koje bi bilo u interesu obadviije etničke grupe. Naravno, potrebno je da se u prvom redu vodi računa o interesima i željama naroda Kipra i njegove vlade.«

Prilikom posete predsednika Tita Kipru 16. oktobra 1964. ponovo je naglašena podrška Jugoslavije Kipru i izneseni stavovi Jugoslavije o kiparskom problemu. Predsednik Tito je u govoru na mitingu u Nikoziji 16. oktobra 1964. između ostalog, rekao:

»Gotovo nije bilo govornika na našem skupu u Kairu koji se nije osvrnuo na pitanje Kipra, koji nije izrazio podršku svog naroda i zemlje pravu kiparskog naroda na samoopredjeljenje i nezavisnost i osudio miješanje sa strane. Deklaracija Kairske konferencije pokazuje da su njeni učesnici jednodušno i bez ikakve rezerve podržali nezavisnost i teritorijalni integritet Kipra, kao i suverena prava njegovog naroda na samoopredjeljenje.«

Istog dana, u zdravici na svečanom ručku, predsednik Tito je rekao o kiparskom problemu: »Uvjereni smo da kiparski narod može da riješi svoje sadašnje probleme u skladu sa interesima obadviije etničke zajednice koje žive u vašoj zemlji, ako se dosljedno poštuje njegovo pravo na samoopredjeljenje i ako se obustavi svako miješanje i intervencija sa strane, jer tada bi svakako preovladao zajednički interes obadviije etničke zajednice da žive u miru i saradnji.«

EKONOMSKI ODNOSI

Radi upoznavanja mogućnosti za unapređenje privredne saradnje i trgovinske razmene, Kipar je u decembru 1960. posetila grupa jugoslovenskih privrednika i uspostavila kontakte sa privrednicima Kipra. U maju 1961.

u Jugoslaviji je u istom cilju boravio ministar javnih radova i saobraćaja Kipra Anreas Papadopoulos i vodio razgovore sa sekretarima SIV za industriju i saobraćaj i posetio neke značajnije objekte u izgradnji i institute. Iste godine došlo je do razmene zadržnih delegacija dveju zemalja. U toku 1961. uspostavljeni su prvi kontakti između privrednih organizacija dveju zemalja i ispitivane mogućnosti učešća jugoslovenskih preduzeća u izvršavanju petogodišnjeg privrednog plana Kipra.

Kao rezultat ovih poseta i obostrano izražene spremnosti da se odnosi između dve zemlje dalje razvijaju i prošire, u Nikoziji su u decembru 1961. vođeni privredni pregovori i 5. januara 1962. zaključen je Sporazum o trgovinskoj razmeni, plaćanju i ekonomskoj saradnji između Jugoslavije i Kipra. Sporazumom se predviđa da obe strane daju punu podršku unapređenju i razvoju široke međusobne ekonomske saradnje i pružanja tehničke pomoći. Ovaj Sporazum, koji predviđa da se plaćanje vrši u slobodnim devizama, razmenom nota redovno se produžava za svaku narednu godinu.

I pored toga što se vrši na bazi indikativnih lista, bez označavanja količine i vrednosti, jugoslovenski izvoz na Kipar je potpuno liberalizovan. Jugoslovenski izvoz na Kipar obuhvata: meso i prerađevine mesa, kukuruz, drvo, cement, glikozu, azbestne cevi, staklo, tekstil, kablove i dr., dok je uvoz uglavnom ograničen na južno voće (pomorandže i limunove).

Robna razmena između dve zemlje u periodu 1959—1964. kretala se ovako (u milionima dinara, po kursu 1 \$ = 300 din.):

	1959	1960	1961	1962	1963	1964 (9 meseci)
Izvoz na Kipar	209	185	368	290	378	107
Uvoz sa Kipra	46	48	59	17	90	196

Podaci: Statistika spoljne trgovine.

Jugoslovensko preduzeće »Energoprojekt« već više godina vrši istražne radove, projektuje i vrši nadzor nad izvođenjem radova na nekoliko brana na Kipru.

OSTALI OBLICI SARADNJE

U okviru kulturne saradnje, na Kipru je juna 1962. gostovao ansambl »Lado«. Jugoslavija je dodelila četiri stipendije kiparskim studentima, koji se već školuju na Beogradskom univerzitetu. Uspostavljena je saradnja između omladinskih i sindikalnih organizacija. Na izgradnji Jadranske magistrale u 1964. učestvovali su i kiparski omladinci. Pored toga došlo je i do više sportskih susreta.

IZVOR: Izjava arhiepiskopa Makariosa — »Politika« od 26. juna 1959; govori predsednika Tita i Makariosa 16. oktobra 1964 — »Borba« od 17. oktobra 1964; izjave i saopštenja o kiparskoj krizi — »Borba« od 10. januara 1964, 6. februara 1964, 16. marta 1964; 1. aprila 1964. i 10. i 14. avgusta 1964; dokumentacija Državnog sekretarijata za inostrane poslove.

M. V.

SADRŽAJ 1964.

STANOVNIŠTVO

Stanovništvo Jugoslavije po polu i starosti	51—58 (1—8)
Pismenost i školska sprema stanovništva	101—108 (9—16)
Porast gradskog stanovništva	191—194 (17—20)

OPŠTA POLITIKA

Porodica u Jugoslaviji	405—418 (7—20)
Rezolucija Savezne skupštine o smernicama za izradu Društvenog plana Jugoslavije za period 1964—1970.	419—424 (21—26)
Društveni plan Jugoslavije za 1964. i mere za njegovo izvršenje	1—6 (1—6)

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Organizacija i metodi rada Savezne skupštine (referat Edvarda Kardelja)	59—76 (1—18)
Rad Savezne skupštine (od 29. juna 1963. do 10. jula 1964)	277—282 (65—70)
Aktuelna pitanja rada Saveznog izvršnog veća (Izveštaj predsednika SIV-a Petra Stambolića Saveznoj skupštini)	283—289 (71—77)
Predsednik Republike	363—364 (87—88)
Autonome pokrajine	425—428 (89—92)
Statuti opština	323—328 (81—86)
Ustavno sudstvo	149—154 (43—48)
Sudstvo u 1963.	290—292 (78—80)
Kriminalitet i neke druge društveno štetne pojave	195—204 (53—62)
Preporuka Savezne skupštine o daljem radu na suzbijanju kriminala i nekih drugih društveno štetnih pojava	205—206 (63—64)
Izbor organa upravljanja u radnim organizacijama	155—158 (49—52)
Funkcioneri političko-izvršnih, upravnih i pravosudnih organa federacije, republika i pokrajina	77—100 (19—42)
SFR Jugoslavija	77—81 (19—23)
SR Bosna i Hercegovina	81—83 (23—25)
SR Crna Gora	84—86 (26—28)
SR Hrvatska	86—88 (28—30)
SR Makedonija	89—91 (31—33)
SR Slovenija	91—94 (33—36)
SP Srbija	94—97 (36—39)
AP Kosovo i Metohija	97—98 (39—40)
AP Vojvodina	98—100 (40—42)

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Aktivnost i razvoj Saveza komunista Jugoslavije između VII i VIII kongresa	429—434 (43—48)
Članstvo SKJ	293—295 (33—35)
VI plenum Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije	109—116 (1—8)
SSRN u opštini (Teze Saveznog odbora SSRNJ—Organizaciono-politička iskusva i zadaci SSRN u opštini)	233—240 (25—32)
Aktuelna pitanja kadrovske politike i pripreme za skupštinske izbore (Teze VI plenuma Saveznog odbora SSRNJ)	329—332 (39—42)
Članstvo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije 1959—1963.	159—161 (17—19)
Saradnja SSRNJ sa partijama i organizacijama u Evropi	296—298 (36—38)
Peti kongres Saveza sindikata Jugoslavije	162—166 (20—24)
Razvoj Saveza sindikata Jugoslavije	117—121 (9—13)
Međunarodna aktivnost Saveza sindikata	121—124 (13—16)

PRIVREDA

Rezolucija Savezne skupštine o osnovnim smernicama za dalji razvoj privrednog sistema ..	167—169 (31—33)
Lična potrošnja i društveni standard	241—246 (49—54)

Ukupan prihod i njegova raspodela u 1963.	207—216 (39—48)
Oporezivanje individualnih poljoprivrednih proizvođača	125—129 (17—21)
Oporezivanje samostalnih zanatlija	170—174 (34—38)
Osiguranje imovine i lica	255—260 (63—68)
Industrija u 1963.	299—305 (69—75)
Razvoj elektroenergetike	365—370 (103—108)
Proizvodnja i potrošnja cementa	136—138 (28—30)
Industrija piva	20—22 (14—16)
Rezolucija Savezne skupštine o razvoju poljoprivrede	341—342 (95—96)
Poljoprivreda u 1963.	306—312 (76—82)
Stočarstvo 1957—1963.	371—380 (109—118)
Poljoprivredne organizacije u proizvodnji i na tržištu	247—254 (55—62)
Proširenje površina društvenih poljoprivrednih gazdinstava	7—13 (1—7)
Proizvodnja i potrošnja belih zita	130—135 (22—27)
Govedarstvo	14—29 (8—13)
Mlekarstvo	343—348 (97—102)
Proizvodnja i potrošnja jabuka	435—440 (119—124)
Unutrašnja trgovina u 1963.	313—316 (83—86)
Investiciona saradnja Jugoslavije sa zemljama u razvoju	333—340 (89—94)

SOCIJALNA POLITIKA I ZDRAVSTVO

Socijalno osiguranje u 1963.	261—266 (5—10)
Zdravstveno stanje i zaštita odojčadi i male dece ..	175—178 (1—4)

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Preporuka Savezne skupštine u vezi sa stanjem i problemima u oblasti osnovnog obrazovanja ..	179—181 (1—3)
Nastavni kadar u osnovnoj školi	182—184 (4—6)
Izdavačka delatnost 1956—1963.	217—227 (7—17)
Pregled izdavačkih preduzeća i drugih značajnijih izdavača u 1963.	228—229 (18—19)
Preporuka Savezne skupštine o unapređenju izdavačke delatnosti	230—232 (20—22)

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Organizacija fizičke kulture	381—384 (1—4)
------------------------------------	---------------

SPOLJNA POLITIKA

Spoljna politika Jugoslavije u 1963.	185—190 (37—42)
Učešće Jugoslavije na XVIII zasedanju Generalne skupštine UN	23—32 (1—10)
Govor predsednika Tita na XVIII zasedanju Generalne skupštine UN	33—35 (11—13)
Pripreme za konferenciju UN o trgovini i razvoju ..	139—144 (31—36)
Učešće Jugoslavije u radu Konferencije UN o trgovini i razvoju	267—276 (43—52)
Jugoslavija na Drugoj konferenciji neangažovanih zemalja	385—390 (73—78)
Govor predsednika Tita na Drugoj konferenciji neangažovanih zemalja	391—394 (79—82)
Program za mir i međunarodnu saradnju (Deklaracija Druge konferencije neangažovanih zemalja)	395—402 (83—90)
Državne posete	317—322 (53—58); 357—359 (67—69)
Jugoslavija i Burma	441—443 (93—95)
Jugoslavija i Čehoslovačka	349—356 (59—66)
Jugoslavija i Kipar	444—446 (96—98)
Jugoslavija i Mali	403—404 (91—92)
Jugoslavija i Rumunija	36—40 (24—23)
Međunarodni ugovori	41—44 (21—24); 360—362 (70—72)
Diplomatsko-konzularna predstavništva	45—50 (25—30)

»Jugoslovenski pregled« izlazi u mesečnim sveskama.
Godišnja pretplata 8.000 dinara /Redakcija: Terazije 41/I/tel. 33-610.
Administracija: Terazije 41/I, Beograd, tel. 33-611, pošt. fah 677.
Žiro račun br. 101-14-637-195, Beograd, uz naznaku »Za Jug. pregled«,
Štampa: Beogradski grafički zavod, Beograd.